

Központi Statisztikai Hivatal

Változó háztartások, változó megélhetési pozíciók

(Módszertani elemzés panelvizsgálatok alapján)

2008 december

© Központi Statisztikai Hivatal, 2009

ISBN 978-963-235-240-4 (internet)

Felelős szerkesztő: Szép Katalin főosztályvezető

További információ: Harcsa István
Telefon: 345-6527, e-mail: istvan.harcsa@ksh.hu

Internet: <http://www.ksh.hu>
informacioszolgalat@ksh.hu
345-6789 (telefon), 345-6788 (fax)

Tartalomjegyzék

1. Bevezető	4
2. Módszertani megfontolások	5
2.1. A módszertani fejlesztés céljairól.....	5
2.2. A megfigyelési időszak hosszával kapcsolatos problematika.....	5
2.3. Az alkalmazott indikátorokról.....	6
2.4. A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái.....	9
2.5. Adatközlési módszer.....	11
3. Rövid és hosszú távú dinamikus indikátorok	11
3.1 A Változó életkörülmények adatfelvétel paneladatai alapján.....	12
3.1.1. Gazdaságiaktivitás-váltás háztartási szinten.....	12
3.1.2. A háztartás-összetétel változása.....	14
4. A megélhetési viszonyok szubjektív megközelítése	15
4.1. A szubjektív megélhetési pozíció dinamikája.....	15
4.2. A váratlan kiadások finanszírozásának képessége.....	22
5. A lakásfenntartással kapcsolatos terhek	25
5.1. Milyen megterhelést jelent a lakás fenntartása.....	25
5.2. Képesek voltak-e megfelelően fűteni a lakást.....	28
5.3. Közüzemidíj-hátralék.....	30
6. Az életmód néhány elemének alakulása	32
6.1. Az életmód elemi szintű megközelítésben.....	33
6.2. Az életmódelemek összességében (aggregáltan).....	38
7. A Munkaerő-felvételek (MEF) és a Változó életkörülmények adatfelvétel (VÉKA) paneladatainak összehasonlítása	42
7.1. A 2005. évi mikrocenzus és a 2006. évi Munkaerő-felvétel (MEF) keresztmetszeti adatainak összehasonlítása.....	43
7.2. Munkaerő-piaci csoportok a keresztmetszeti adatok alapján.....	44
7.3. Dinamikus munkaerő-piaci csoportok.....	47
7.4. A munkaerő-piaci csoportok mobilitása.....	50
7.4.1. A másfél, illetve a két és fél éves panelidőszakok összehasonlítása összevont kategóriák alapján.....	50
7.4.2. A másfél éves panelek időbeli összehasonlítása.....	51
7.4.3. A másfél éves MEF, illetve a több mint négy éves VÉKA- panelek összehasonlítása.....	52
8. Főbb eredmények	54
9. Táblázatos melléklet	56
10. Mintamegoszlások, adatkorrekciók	70

1. Bevezető

E kiadvány a dinamikus társadalmi jelzőszámok kialakítását célzó módszertani munkák újabb eredményeit adja közre, amelyhez az utóbbi években végzett panelvizsgálatok, ezek közül is elsősorban az Eurostat által kezdeményezett Változó életkörülmények adatfelvétel (VÉKA) kínál jó lehetőséget. A nemzetközi szervezetnek az egyik legfontosabb célja az volt, hogy a panelvizsgálatok elindításával egyrészt ösztönzést adjon az adott területen a mikroszintű változások bemutatására, másrészt felkínálja a lehetőséget a dinamikus megközelítést alkalmazó eljárások kidolgozására. Hangsúlyoznunk kell, hogy a dinamikán jelen esetben az időbeli változásokat értjük. Módszertani szempontból meglehetősen új területről van szó, hiszen a dinamikus jelzőszámokra vonatkozóan még nem alakultak ki olyan standardok, mint a keresztmetszeti adatokon alapuló hagyományos jelzőszámok területén.

A korábbi¹ munkafázisban alapvetően csak a kiválasztott társadalmi-demográfiai kulcsváltozókra (egyéni, illetve a háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltásra, valamint a háztartás-összetétel változására) vonatkozóan képeztünk dinamikus indikátorokat, a mostaniban viszont már azokra az életkörülmény-életmód változókra is, amelyek az alapul vett Változó életkörülmények adatfelvételben a rendelkezésünkre álltak.

A módszertani fejlesztés keretében egyrészt tovább finomítottuk a korábban kialakított kategóriákat – elsősorban a már említett társadalmi-demográfiai jelzőszámokat – abból a megfontolásból, hogy inkább lélesterübbek legyenek sőt, lehetőleg a szociálpolitika szempontjából is értelmezhetővé váljanak. Másrészt igyekeztünk az indikátorok kialakítását más adatfelvételre is kiterjeszteni, jelen esetben a KSH Munkaerő-felvételére, pontosabban az e felvételek alapján összeállítható panelmintákra. A több felvételre kiterjedő munkálatok módszertanilag megalapozottabbá tehetik a több forrásból származó információk összehasonlítását, továbbá jó lehetőséget kínálnak a standardizálható eljárások kimunkálására, ugyanakkor rávilágíthatnak a fogalmi konzisztenciákkal kapcsolatos problémákra is.

A munkálatok egyik központi gondolata az volt, hogy – megfelelő indikátorok kialakításával – nyomon követhessük a társadalmi-demográfiai státusban bekövetkezett változásokat, továbbá hogy feltárjuk a státus változásának az egyes életkörülmény-életmód elemek alakulására gyakorolt esetleges hatását.

Az egyes változók összekapcsolására, valamint a súlyozásra vonatkozó eljárások leírását a fentebb hivatkozott tanulmány adta közre.

A továbbiakban – az esetleges felhasználói visszajelzéseket is figyelembe véve – bizonyos indikátorok esetében feltehetően újabb finomításokat kell majd elvégezni, illetve újabb területekre kell kiterjeszteni a dinamikus jelzőszámok kialakítását. Emellett – a lehetőségeken belül – arra törekszünk, hogy az itt alkalmazott megközelítést más (panel-) vizsgálatokra is adaptáljuk.

¹ Fraller G. – Harcsa I. : Az életkörülmények és az életmód dinamikus jelzőszámai. KSH, 2008.

2. Módszertani megfontolások

2.1. A módszertani fejlesztés céljairól

A dinamikus társadalmi jelzőszámok kialakítását célzó hosszabb távú munkaprogramon belül a jelenlegi munkafázisban a következő feladatokra koncentráltunk:

1. a korábban definiált fogalmak és kategóriák finomítása, újak kidolgozása;
2. a dinamikus indikátorok módszertani alkalmazása más adatgyűjtésekben;
3. a különböző időtávot átfogó dinamikus indikátorok összehasonlítása;
4. a hagyományos keresztmetszeti, valamint a dinamikus indikátorok közötti tartalmi különbségek bemutatása .

A dinamikus indikátorok kialakításakor az alapvető cél az volt, hogy olyan mérőszámok álljanak a rendelkezésünkre, amelyek az eddigieknél jobban meg tudják ragadni a különböző társadalmi folyamatokban és jelenségekben bekövetkezett változásokat. Miután azonban a dinamikus kategóriákat valamilyen mértékben csak a statikus (keresztmetszeti) felvételekben alkalmazott kategóriákra lehetett alapozni, ezért *óhatatlanul felmerült a korábbi társadalmi-demográfiai kategóriák (osztályozások) újragondolása is*. Ezen belül is elsősorban a háztartási szintű gazdasági aktivitást, valamint a háztartás-összetételt kellően tükröző statikus kategóriák kidolgozása került előtérbe.

A megélhetési viszonyok bemutatása szempontjából kulcskérdés, hogy háztartások és a háztartásokban élők foglalkozási-demográfiai pozícióját releváns módon tudjuk leképezni. Erre azért is volt nagy szükség, mert hipotézisünk szerint az életkörülmények-életmód változását alapvetően ezen foglalkozási-demográfiai státust tükröző kategóriák segítségével lehet a leginkább értelmezni és magyarázni.

A foglalkozási-demográfiai státus változását bemutató új kategóriák esetében alapvető szempont volt, hogy – amennyire lehetséges – az aktivitási összetételt tekintve részben homogén, tehát „tisztá” (kétkeresős, munkanélküli, nyugdíjas háztartásban élők stb.), részben „vegyes” kategóriákat alakítsunk ki. Feltevésünk szerint ugyanis az életkörülményekben-életmódban hosszabb távon megjelenő változások – többnyire – egymást követő szakaszokban következnek be. Ezek a fokozatos változások pedig döntően a háztartásokban élők foglalkozási-demográfiai státusában előálló állapotváltozásokkal vannak szoros összefüggésben.

2.2. A megfigyelési időszak hosszával kapcsolatos problematika

A különböző dinamikus indikátorok kialakításának egyik kulcskérdése volt *a megfigyelési időszak hosszának* megválasztása, és ezzel összefüggésben az, hogy miként lehet megoldani a rövidebb, illetve a hosszabb távra vonatkozó indikátorok tartami egybevetését. Miután a VÉKA esetében eddig csupán az első két hullám (2005, 2006) adatait kapcsolták össze, viszonylag rövid (két év) volt az az időszak, amely kellő információt tudott nyújtani a rövid, illetve hosszabb távú adatsorok összehasonlítására.

Részben ezért, részben a más adatforrásokkal való egybevetés érdekében feldolgoztuk a Munkaerő-felvétel (MEF) 2003–2007 közötti időszakra vonatkozó – másfél, illetve két és

fél éves – paneladatait,² majd ezeket egybevetettük a VÉKA időben kiterjesztett paneladataival. Az időbeni kiterjesztésre az is lehetőséget adott, hogy a VÉKA a 2005. évi mikrocenzus almintáján került végrehajtásra, és a mikrocenzus néhány változójához hozzá tudtuk kapcsolni a 2001. évi népszámlálásból származó megfelelő információkat. Ily módon több mint négy évet átfogó (2001 februárja és 2005 áprilisa közötti) időszakra vonatkozóan lehetett előállítani a munkaerő-piaci mobilitás (egyéni szintű) dinamikus indikátorait. A későbbiekben majd ezekhez fogjuk kapcsolni az éves longitudinális adatgyűjtésből származó adatokat.

A VÉKA-ból származó több mint négy éves, illetve a MEF-ből kialakított másfél, valamint két és fél éves időszakot átfogó adatsorokat összehasonlítva kimutatható volt, hogy a másfél. éven belüli mozgások globális nagysága „időarányosan” kisebb volt, mint a négy évet meghaladó időszakra vonatkozó mobilitásoké. Eme általános tendencián belül azonban – egy-egy munkaerő-piaci kategória esetében – számottevő eltéréseket lehetett megfigyelni. Az eltérések döntően abból fakadtak, hogy meglehetősen különbözik egy-egy csoport munkaerő-piaci stabilitása, ez a körülmény viszont meghatározza a rövidebb, illetve hosszabb időtávon érvényesülő mobilitási „esélyeket” is.

A kétféle forrásból származó jelzőszámok egybevetése alapján végül is arra a következtetésre jutottunk, hogy – a minimálisan szükséges módszertani előfeltételek fennállása esetén – megteremthető a tartalmi egybevetés a rövidebb és a hosszabb időtávú indikátorok között.

Munkánknak ebben a szakaszában egyik célunk az volt, hogy az ún. kiterjesztett paneladatokhoz hozzákapsoljuk a VÉKA 2005. és 2006. évi hullámaiból származó megfelelő adatokat, ily módon már több mint öt évre kiterjesztve az egyik megfigyelési időszakot. Ezekre alapozva *hasonlítottuk azután össze a két (a több mint öt-, illetve a kétéves) időszakra vonatkozó – részben a munkaerő-piaci mobilitást, részben a háztartás-összetétel változását tükröző – indikátorokat.*

2.3. Az alkalmazott indikátorokról

A vizsgálat célsokasága a VÉKA-panel esetében a 15 éves és idősebb népesség, ám amikor a Munkaerő-felmérésből (MEF) származó panelt használtuk, akkor a 15–74 éves népességre korlátoztuk az adatfeldolgozást. A statikus, illetve a dinamikus állapotok közötti átjárás érzékeltetése érdekében – egy-egy kérdéskör kapcsán – egymás mellé rendeltük a teljes mintára vonatkozó keresztmetszeti, illetve a panelszemélyekre vonatkozó dinamikus indikátorokat. Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a panelben szereplő, illetve a panelen kívüli személyek viselkedése bizonyos esetekben eltérhet, ezt a körülményt az adatok értelmezésekor figyelembe kell venni.

Az egy-egy jelenséghez kapcsolható dinamikus indikátorok esetében csak a két időpont közötti – tehát az induló és a záró időpont közötti – változással számoltunk. A későbbiekben azonban célszerű lesz olyan indikátorok kialakítása is, amelyek mérik a közbülső időszakban bekövetkezett változásokat is.

A dinamikus indikátorok készítéséhez – a mobilitási vizsgálatok gyakorlatát követve – első lépésben átmeneti matrixokat készítettünk, amelyeknél azt néztük, hogy az első időpontban

² A MEF mintájának egyhatoda negyedévenként rotálódik, következésképpen a teljes minta egyhatoda másfél évig a mintatag, és ez képezte magát a másfél éves panelt.

Cseres-Gergely Zs. – Scharle Á.: Jóléti ellátások, munkakínálati hatások és szabályozási gyakorlat. In: Munkaerőpiaci Tükör 2007. MTA. 38. old.

egy adott kategóriába tartozó személy melyik kategóriába került a második időpontban. Azt lehet tehát mondani, hogy az ily módon előállított dinamikus indikátorok az egymással összehasonlítható keresztmetszeti adatokon alapulnak.

A mobilitást egyrészt nézhetjük *kilépési szemléletben*, ez esetben arra vagyunk kíváncsiak, hogy az induló időponthoz képest az egyes kategóriába tartozók hová kerültek az időszak végére. Így például a munkaerő-piaci mobilitást tükröző mátrixból kimutatható, hogy az *A* időpontban munkanélkülieknek hány százaléka lépett *B* időpontra más aktivitási kategóriába, illetve maradt továbbra is munkanélküli.

Lehetőség van azonban a *belépés oldaláról* is megfigyelni a mozgásokat. Ez esetben arra kapunk választ, hogy egy-egy kategória – az időszak végi állományát tekintve – mely kategóriákból mérte az utánpótlását. A fenti példánál maradva kimutatható, hogy a *B* időpontban munkanélküli státusban lévők mekkora hányada volt már *A* időpontban is munkanélküli, illetve mekkora a más kategóriákból belépők aránya.

Az adatfeldolgozás gerincét a VÉKA képezte. A longitudinális adatgyűjtés alapvetően a jövedelmek, a foglalkoztatottság, valamint ezzel összefüggésben az életkörülmények-életmód néhány elemének megfigyelésére, illetve az ezekben bekövetkezett változások bemutatására koncentrált. A korábbi módszertani munkák tapasztalataira alapozva az alábbi indikátorokat kívántunk pontosítani:

1. az egyéni, és a háztartási szintű gazdasági aktivitást, valamint a háztartás-összetétel módosulását, tehát *a társadalmi-demográfiai pozíció változását bemutató dinamikus kulcsindikátorok*;
2. az anyagi-egzisztenciális viszonyok szempontjából fontos objektív jövedelmi helyzetet, valamint ennek a szubjektív minősítését tükröző, tehát *a háztartások anyagi helyzetét jellemző dinamikus kulcsindikátorok*;
3. *az életkörülmények, életmód egyes elemeit tükröző*, illetve ezen elemek alapján kialakítható aggregált szintű mutató.

A társadalmi-demográfiai pozíció változását bemutató dinamikus jelzőszámokat azért tekintjük kulcsindikátoroknak, mert ezek mentén próbáljuk megmagyarázni és értelmezni az életkörülmények, életmód egyes szegmenseiben, illetve annak egészében bekövetkezett változásokat. Kialakításuk során kiemelt szempont volt, hogy az egyes csoportok a szociálpolitika szempontjából is értelmezhető kategóriák legyenek.

A jelenlegi munkafázisban különböző részletezettségű változatokkal három kulcsindikátort szerkesztettünk:

- az egyéni szintű munkaerő-piaci mobilitás (a 15 éves és idősebb nem tanuló népességre),
- a háztartási szintű aktivitásváltás (a 15 éves és idősebb nem tanuló népességre),
- a háztartás-összetétel változása (a háztartásban élő összes személyre).

A háztartási szintű aktivitás alakulásának bemutatására az eddigi vizsgálatokban többnyire a keresők, ezen belül is az aktív és inaktív keresők száma alapján képeztek különböző csoportokat. Az általunk kialakított indikátornak új vonása az, hogy megkísérli összekötni a munkaerő-piacon, illetve a családi életciklusban bekövetkezett változásokat, és ily módon alapvetően a foglalkozási-demográfiai státus jellemzőiről ad képet.

Fontos megjegyezni, hogy – alapvetően a minta elemszámából fakadó korlátok miatt – csak a legtipikusabb mozgásokat tudtuk megjeleníteni. Így többek között azt az állapotot, amikor a háztartás egy tagja munkanélkülivé vált, esetleg bennragadt ebben a státusban, majd azt a fázist, amikor kilépett onnan. A gyermekgondozási szabadságot illetően ehhez hasonlóan próbáltuk kialakítani az egyes átmeneti szakaszokat. Az idősödő, tehát a nyugdíj

felé közeledő háztartások esetében pedig arra törekedtünk, hogy elkülönítsük azt a periódust, amikor a pár egyik tagja foglalkoztatotti státusából éppen nyugdíjba vonult, majd azt az időszakot, amelyben ez a háztartás-összetétel rövidebb-hosszabb ideig fennmarad, végül pedig azt a szakaszt, amikor a pár másik tagja is nyugdíjba vonult. Fontosnak véltük továbbá az egykeresős háztartások köréből kiemelni azokat az eseteket, amikor egy foglalkoztatott szülő nevelte egy vagy több gyermekét. E típusnál is a munkaerő-piaci pozíció, illetve a háztartás-összetétel sajátos kombinációjának a megragadására törekedtünk.

A kategóriák képzésekor tehát *arra helyeztük a hangsúlyt, hogy a lehető legpontosabban elkülönítsük a különböző élethelyzeteket megjelenítő szakaszokat.*

Az élethelyzetek klasszikusnak tekinthető fenti változásai mellett – az elemszámból fakadó már említett korlátok miatt – *számos fontos mobilitási kombinációt nem tudunk megjeleníteni.* Ezt azért is fontos megemlíteni, mert az utóbbi időszakban – részben a munkaerőpiacon, részben a családformálódás szempontjából – több olyan jellegű folyamat játszódott le, amelyek miatt töredezettebbé vált egyrészt a munkapiaci karrier, másrészt a családi életciklus. Mindezek következtében számos új, kockázatnak kitett csoport jelent meg, amelyek megkülönböztetett vizsgálata a szociálpolitika szempontjából fontos lehet. Az alábbiakban ezek közül most csak néhányat emelünk ki:

- egyre magasabb a munkanélküli pályakezdők aránya, ezért fontos lenne, hogy képet kapjunk a munkapiaci integrálódásuk kezdeti stádiumáról;
- a munkapiac perifériájára szorulóknak (alkalmi munkások, részidős fizikai foglalkozásúak, kényszervállalkozók) életében többnyire váltakozik a munkával, illetve munka nélkül töltött időszak (ami feltehetően összefügg a háztartásra jellemző munkaerő-potenciál minőségével is), ezért szükséges lenne a töredezett életpályák bemutatása;
- bizonyos rétegek tagjai közül egyre többen nem a munkaerőpiacról kerülnek gyermekgondozási szabadságra, hanem valamilyen inaktív státusból, tehát itt is egy új, kockázatnak kitett csoport megfigyeléséről lenne szó;
- a párkapcsolatok gyakori felbomlása miatt célszerű lenne bemutatni azt, hogy miként jönnek létre töredécsaládokból többgenerációs együttélési formák (pl. a gyermekét egyedül nevelő személy visszaköltözik szüleihez, vagy az egyik szülőhöz);
- érdekes lehet a fenti eset fordítottjának bemutatása is, amikor az eredetileg háromgenerációs együttélési forma felbomlását követően jönnek létre különálló családok.

Az alkalmazott indikátorok hasznosíthatóságával kapcsolatosan elmondható, hogy az élethelyzeteket dinamikus megközelítésben megjelenítő kulcsindikátorok képet adhatnak a háztartási szintű munkaerő-potenciál mindenkori kiaknázásáról, valamint a háztartás-szerkezet finomabb változásairól. Erre az ad lehetőséget, hogy mind a közgazdasági, mind a szociológiai tapasztalatok szerint a mikro-, illetve a makroszinten megfigyelt tendenciák gyakorta együtt mozognak. Indikátoraink segítségével kimutatható például, hogy a gazdasági aktivitást és a háztartás-összetételt is figyelembe véve milyen típusú háztartásokban élőknek van nagyobb esélyük arra, hogy munkanélkülivé váljanak, illetve hogy álláshoz jussanak. Nagyságrendileg tehát becsülhetővé válik a munkaerőpiacon különböző irányba elmozduló háztartások aránya, amely ily módon a szociálpolitika szempontjából a „szociális konjunktúra” egyfajta indikátoraként is felfogható.

Az életkörülményekre vonatkozó indikátorok közül kettőt – súlyukra tekintettel – ugyancsak kulcsindikátorként értelmezzük. Az egyik az objektív jövedelmi helyzetre, illetve annak változására vonatkozik, amelyet azonban a 2006. évi jövedelmi adatoknál tapasztalt bizonyos módszertani problémák tisztázatlansága miatt ebben a munkaszakaszban még nem tudunk hasznosítani. A másik a megélhetési viszonyok szubjektív minősítéséről ad képet. Ezt az indikátort a „Hogyan tud megélni a háztartás?” kérdésre adott válaszok alapján alakítottuk ki. Ezek az alapvetően az anyagi, illetve a megélhetési viszonyokról tájékoztató mutatók a tapasztalatok szerint szoros összefüggésben állnak az életkörülmények és életmód egyes elemeivel, ezért az elemzés során azt is bemutatjuk, hogy a szubjektív megélhetési pozícióban bekövetkezett változások hatására milyen elmozdulások történtek az említett életkörülmény- és életmódelemekben.

2.4. A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái

A foglalkozási-demográfiai státus jellemzésére három kulcsváltozót alakítottunk ki. A korábbi munkafázisban megjelölt változathoz képest csupán a háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltást tükröző változó esetében végeztünk komolyabb finomításokat, a másik kettőnél – az elemszámból fakadó korlátok miatt – összevonásokkal csak aggregáltabb változatot képeztünk. Ezért célszerű a háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás változót részletesebben leírni. (Már itt jelezzük, hogy területi korlátok miatt az elemzés a háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás, illetve annak az életkörülményekre gyakorolt hatásának a bemutatására koncentrálna.)

Az aktivitás változását mindig csak két időpontra vonatkozó állapot alapján figyeltük meg, tehát a közbenső időszakban bekövetkezett esetleges változásokról nincs tudomásunk. Ennek megfelelően a 2001–2006 és a 2005–2006 közötti periódust egyaránt az induló, illetve záró év adatainak összevetésével jellemezzük.

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás bemutatására – fokozatos aggregálás után – 15 kategóriát alakítottunk ki. Az első 14 kategóriába került a népesség mintegy háromnegyede, ezeket „tisztá” típusoknak tekinthetjük, miután a megnevezésben szereplő személyeken kívül más nem élt a háztartásban. A 15-ik, heterogén kategória alacsony arányt képvisel, tagjainak többsége bonyolultabb háztartási keretek között élt. *A kategóriák a következők :*

1. *mindkét időpontban két foglalkoztatott volt a háztartásban – a középgenerációk (1)*
2. *mindkét időpontban 60 év alatti egyedülálló, foglalkoztatott (2)*
3. *mindkét időpontban gyermekét foglalkoztatottként, egyedül nevelő szülő (3)*
4. *gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag – fiatal generációk*
 - 4.1. *újonnan (2006-ban) belépők (4)*
 - 4.2. *tartósabban bentlevők (5)*
 - 4.3. *2006-ban kilépők (6)*
5. *munkanélküli háztartástag*
 - 5.1. *minden felnőtt tag tartósan munkanélküli (7)*
 - 5.2. *a háztartás egy tagja 2006-ban foglalkoztatott lett, egy továbbra is munkanélküli volt (8)*
 - 5.3. *a korábban munkanélküli tag munkát talált, és újra két foglalkoztatott volt a háztartásban (9)*
6. *idősödők – a munkából a nyugdíj felé közeledők*
 - 6.1. *„első fázisban” levők (két foglalkoztatott közül az egyik 2006-ban nyugdíjba vonult) (10)*

- 6.2. „második fázisban” levők (mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas volt) (11)
- 6.3. „harmadik fázisban” levők (2006-ban a pár második tagja is nyugdíjba ment) (12)
- 7. *mindkét időpontban nyugdíjas háztartástag*
 - 7.1. mindkét időpontban egy nyugdíjas (13)
 - 7.2. mindkét időpontban két nyugdíjas (14)
- 8. *Egyéb* (15)

A mindkét időpontban két keresővel rendelkezők csoportja (1.) a társadalomban lezajlott számos változás ellenére az aktív keresős háztartásokon belül változatlanul komoly hányadot képvisel, ők alkotják a középgenerációk gerincét.

A 60 év alatti egyedülálló és mindkét időpontban foglalkoztatotti státusban levők (2.) több mint kétharmada 50 év alatti, és körükben egyaránt megjelennek a fiatalabb, illetve a középgenerációhoz tartozók.

A mindkét időpontban gyermekét foglalkoztatottként, egyedül nevelő szülő (3.) kategóriája csak azokat a háztartásokat tartalmazza, ahol egy szülő neveli egy vagy több gyermekét. Az elkülönítést az indokolja, hogy az idetartozók többsége meglehetősen nehéz körülmények között él, és munkapiaci rugalmasságát a gyermeknevelés bizonyos fokig korlátozza.

A gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag kategóriája kapcsán arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen különbségek jelennek meg a kisgyermeknevelés különböző fázisaiban levő családok között.

A gyermekvállalás szempontjából az olyan háztartásokat tekintettük újonnan belépőknek (4.), ahol az anya a megfigyelés második időpontjában ment gyermekgondozási szabadságra. (Az esetek jelentős részében ez az első gyerek vállalását jelentette, azonban számottevő volt azok hányada is, akik az első gyermek után rövid időre visszamentek a munkába, majd ismét igénybe vették a gyermekgondozási szabadságot.)

A tartósabban (mindkét időpontban) gyermekgondozási szabadságon levők (5.) alkották a második csoportot, zömüknek már kettő vagy több gyereke volt. Végül a harmadik csoport (6.) a gyermekszámot tekintve hasonló összetételű volt, mint az előbbi, a különbség csak abban állt, hogy az anya (vagy a gyermekgondozási szabadságon levő családtag) 2006-ban visszatért a munkaerőpiacra.

Érdekes még azt is megemlíteni, hogy – a korábbi két évtizedre jellemző iskolai expanzió miatt – ebben a fiatal generációban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya jóval magasabb volt, mint a közép- és az idősödő korosztályokban. Miután az elérhető keresetek nagysága szorosan összefügg az iskolai végzettséggel, ezért feltételezhető volt, hogy ez a körülmény hatással van az életkörülmények számos elemére. Ez utóbbi momentumot azért célszerű hangsúlyozni, mert – mint a későbbiekben látni fogjuk – relatíve jobb anyagi pozíciójukat alapvetően a kedvezőbb foglalkozási összetétellel lehet megmagyarázni.

A munkanélküli háztartástag kategóriáján belül három csoportot alakítottunk ki: 1. minden felnőtt tag esetében bennragadó (7.), 2. a legalább egy személy munkábaállása révén részlegesen kilépő, tehát a munkanélküli mellett aktív keresővel is rendelkező (8.), 3. a korábbi egy foglalkoztatott + munkanélküli státusból újra kétkeresős háztartás lett (9.). E három típus a munkanélküliségben való érintettség különböző fokozatait próbálja megjeleníteni.

A korösszetételt tekintve mindegyik kategória igen heterogén, a főbb generációk közel hasonló részarányt képviselnek. A három fokozat iskolai végzettség szerinti összetétele azonban nagyon különböző, hiszen ahol egyik évben sem volt foglalkoztatott személy a háztartásban, ott közel 70%-ot tett ki a legfeljebb 8 általános végzettséggel rendelkezők hányada; ahol 2006-ban a munkanélküli háztartástag mellett legalább egy személynek sikerült munkát találni, ott ugyanez az arány 39% volt; ahol pedig a második évben már két foglalkoztatott volt a háztartásban, csupán 17%. Ez utóbbi már az átlagosnál kedvezőbb összetételre utal, amiből az is következik, hogy magasabb státusú családokban is előfordul megérinti a munkanélküliség. Egészében véve tehát az iskolai végzettség szerinti adatok arra mutatnak rá, hogy a társadalmi leszakadásnak ebben a vonatkozásban is jól érzékeltethető fokozatai vannak.

Az idősödő háztartások csoportján belül – a nyugdíjba vonulást tekintve – három kategóriát különítettünk el: 1. az első fázisban levő párok tagjai közül a megfigyelési időszak elején még mindkettő foglalkoztatott volt, és a második időpontra az egyik személy lépett csak nyugdíjba (10.); 2. a második fázis képviselői esetében mindkét időpontban fennállott az „egy foglalkoztatott + egy nyugdíjas” formáció (11.); 3. a harmadik fázisba azok a párok tartanak, akik közül a korábban foglalkoztatott fél is nyugdíjba vonult (12.). Ily módon a párok nyugdíjbavonulásának a teljes periódusáról képet kaphatunk.

Az idősök két kategóriájába pedig azokat a háztartásokat soroltuk, amelyeknek *mindkét időpontban egy (13.), illetve két nyugdíjas tagja van (14.)*. A megkülönböztetéssel azt jelezzük, hogy milyen szerepe van a második nyugdíjnak az érintettek anyagi viszonyaiban.

2.5. Adatközlési módszer – a keresztmetszeti és a dinamikus indikátorok bemutatása

Olyan adatközlési módszer kialakítására törekedtünk, amelynek keretein belül áttekinthetők a keresztmetszeti és a dinamikai megközelítés szempontjai. E szemlélet jegyében a keresztmetszeti adatokat úgy értelmeztük, mint a különböző komponensek eredőjeként létrejövő állapotot, és a célunk az volt, hogy bemutassuk e komponensek mozgását, illetve a keresztmetszeti (aggregált) állapot kialakulásában játszott szerepüket.

Így például a munkanélküliség alakulását bemutató keresztmetszeti idősorok alapvetően mindig azt az állapotot (munkanélküliségi rátát) rögzítik, amely a munkaerőpiacra való ki- és belépések egyenlegeként alakul ki. A longitudinális adatgyűjtésekre alapozott dinamikus indikátorok viszont azt is jelzik, hogy az esetleg változatlanul mutatózó munkanélküliségi ráta mögött a bennmaradási ráta stabilitása vagy egy dinamikus, egymást kiegyenlítő ki- és belépési folyamat húzódik-e meg.

Ezzel összefüggésben törekedtünk olyan közlési struktúra kialakítására törekedtünk, amelyben a keresztmetszeti és a longitudinális adatsorok egymás mellé helyezésével illusztrálható a kétféle megközelítés tartalma.

3. Rövid és hosszú távú dinamikus indikátorok

A longitudinális jellegű VÉKA-adatgyűjtés eredményeként különböző hosszúságú panelekkel rendelkezünk, ezért lehetőségünk van rövidebb, illetve hosszabb távú dinamikus indikátorok szerkesztésére, illetve azok egybevetésére. Ezzel kapcsolatosan az egyik legérdekesebb kérdés az volt, hogy miként lehet az általunk vizsgált területen áttekinthető képet kapni a különböző időtávon realizálódó mozgásokról.

Kézenfekvőnek tűnt, hogy a hosszabb időszak nagyobb esélyt ad a különféle típusú változásokra, ám akár a munkaerő-piaci státusról, akár a háztartás-összetételről van szó, nem minden esetben mutatható ki lineáris összefüggés a megfigyelt időszak hossza és a dinamika között.

E mozgásokat a társadalmi mobilitásra irányuló vizsgálatokban szokásos megközelítés alapján próbáltuk értelmezni, nevezetesen azokat tekintettük mobilnak, akik a megfigyelt időszak alatt kiléptek eredeti aktivitási csoportjukból. A jelenséget akkor minősíthetjük kedvezőnek, ha eredményeként javult az egyén vagy a háztartástagok összességének munkapiaci pozíciója, fordított esetben pedig romlásról beszélhetünk.

A továbbiakban először – a VÉKA-adatállományok alapján – a gazdaságiaktivitás-váltást, háztartási szinten követő, majd a háztartás-összetétel megváltozását tükröző indikátorokat mutatjuk be. A 7. fejezetben szintén a rövid és a hosszú távra vonatkozó indikátorokat hasonlítjuk össze, ám ez esetben a munkaerő-felvételből, illetve a VÉKA-panelből származó adatok egybevetését végezzük el.

3.1. A Változó életkörülmények adatfelvétel paneladatai alapján

3.1.1. Gazdasági aktivitás-váltás háztartási szinten

Mind a munkaerő-piaci folyamatok, mind az életkörülmények alakulása szempontjából fontos, hogy miként változik az egyének munkapiaci státusa, azonban jóval komplexebb és kiegyensúlyozottabb képet kapunk akkor, ha a mindenkor életkörülményeket a háztartásban élő valamennyi felnőtt személy státusával, illetve annak változásával összefüggésben vizsgáljuk.

Mielőtt az ezzel kapcsolatos dinamikus jelzőszámok alakulását bemutatnánk, a különbségek érzékeltetése végett célszerűnek véljük kitérni a statikus állapotokat tükröző *keresztmetszeti adatokra*, pontosabban felvillantani az általuk tükrözött képet (M.1. és M.2. tábla). Ezekből kiderül, hogy panelszemélyek körén belül a vizsgált időszak alatt több-kevesebb mértékben módosult az egyes kategóriákhoz tartozók aránya. Így például 2001 és 2006 között felére (8,8%-ról 4,4%-ra) csökkent azon háztartásban élők aránya, amelyben egy foglalkoztatott mellett gyermekgondozási szabadságon levő él. Ez érthető is, hiszen öt év után – a gyermekgondozási szabadságról kilépve – sokan újra munkába álltak. Részben ezzel is magyarázható, hogy jelentősen megnövekedett a két foglalkoztatottal rendelkező háztartások hányada.

Számos kategória esetében azonban a megoszlások értékei nem vagy csak alig változtak.

A tényleges mozgásokról számot adó dinamikus indikátorok már jóval erőteljesebb átalakulást jeleztek. Ezek közül is *a globális mobilitási arányszámok* azt mutatták, hogy *2005–2006 között a 15 éves és idősebb nem tanulók közel egyharmadának (31%) változott meg a háztartási szinten mért aktivitási státusa, 2001–2006 között viszont felének*. A mobilak hányadának emelkedése számottevő, azonban még inkább figyelemreméltó az, hogy egy év alatt is milyen komoly átrendeződés ment végbe (1. táblázat).

A legnagyobb mérvű változás azokban a háztartásokban mutatkozott, amelyekben *korábban egy foglalkoztatott mellett munkanélküli is vagy csak munkanélküli élt*, hiszen ezek körében már egy éven belül is 80%, illetve 68% volt a korábbi státusukból kilépők aránya (1. táblázat). Mindez arra utal, hogy a tartós és folyamatos munkanélküliség a háztartások viszonylag kisebb részére jellemző, a háztartások nagyobb hányadában inkább átmeneti jelleggel jelenik

meg a munkanélküliség, majd – többnyire rövidebb idő elteltével – az érintett háztartástag visszakerül a munkapiacra.

A fenti esetekben a rövid, illetve a hosszú távon mobil személyek aránya globálisan tekintve viszonylag közel esett egymáshoz, ám bizonyos csoportokban – zömében a demográfiai életút különböző jellegű változása miatt – szinte „szükségszerűen” nagy a rés a rövid és a hosszú távon mért hányad között. Így például azokban a háztartásokban, amelyekben *egy foglalkoztatott mellett gyermekgondozási szabadságon levő élt*, egy év alatt egyharmadot, öt év távlatában viszont már 78%-ot tett ki az eredeti státusukból kilépők aránya. Ezalatt az idő alatt a gyermekgondozási szabadságon levők jelentős része már újra munkába állt.

Bizonyos fokig az előbbihez hasonló tendenciát fedezhetünk fel azokban a háztartásokban, amelyeknek *csak egy foglalkoztatott tagja van*: ezekben egy év alatt 29 százalékos, 5 év alatt pedig 62 százalékos arányban következett be pozícióváltás.

A kétkeresős kategória mutatott leginkább stabilitást, hiszen 5 év alatt kevesebb mint egynegyedüknél következett be pozícióváltás. Zömük azok közül került ki, ahol a gyerekek már elég nagyok voltak ahhoz, hogy az anya már korábban munkát vállalhasson. Itt jegyezzük meg, hogy a táblázatos mellékletben szereplő mobilitási adatokból (M.3 táblázat) képet kaphatunk az egyes kategóriákra jellemző mobilitási irányokról is.

Összegezve a tanulságokat elmondható, hogy a mobilitás valószínűségét növeli, ha az adott háztartásban törekeny munkapiaci pozícióval rendelkező személy(ek) (például munkanélküli él(nek), továbbá ha a családi életciklusból fakadóan „szükségszerű” mozgások következnek be. Az utóbbira példa a gyermekgondozási szabadság igénybevétele, illetve az arról való visszatérés.

1. táblázat

A korábbi (háztartási szintű) aktivitási státusukból 2001–2006 és 2005–2006 között kilépők aránya

A háztartásban élők gazdasági aktivitás szerinti összetétele a megfigyelés első évében	A korábbi kategóriájukból kilépők aránya (%)	
	2001–2006 között*	2005–2006 között**
Egy foglalkoztatott volt a háztartásban	62,1	28,5
Egy foglalkoztatott + munkanélküli	90,9	80,3
Egy foglalkoztatott + nyugdíjas	54,0	35,1
Egy foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő	77,5	33,3
Legalább két foglalkoztatott	36,4	22,6
Két foglalkoztatott + nyugdíjas	48,3	32,8
Csak munkanélküli	90,3	67,8
Munkanélküli + nyugdíjas	82,0	59,1
Csak egy nyugdíjas	29,8	6,4
Csak két nyugdíjas	15,3	8,6
Egyéb összetételű	83,2	59,3
<i>Összesen</i>	<i>50,4</i>	<i>31,1</i>

Forrás: A 2005–2006. évi panel maga a VÉKA-panel, a 2001–2006. évi panel pedig a 2001. évi népszámlálás és a 2005–2006. évi VÉKA összekapcsolásával jött létre.

* 2001-ben 15 éves és idősebb nem tanulók.

** 2005-ben 15 éves és idősebb nem tanulók.

Megjegyzés: a 2001–2006 illetve a 2005–2006 közötti adatsorok összehasonlításakor figyelembe kell venni azt, hogy bár a 2001–2006 közötti panelmintában levő valamennyi személy a 2005–2006 közöttiben is szerepel, ám fordítva nem ez áll fenn. Továbbá az is fontos körülmény, hogy a mintából való lemorzsolódás valószínűségében – az egyes társadalmi-demográfiai jellemzőket illetően – számottevőek lehettek a különbségek.

Ezért amikor a kétféle időtávra vonatkozóan egy adott változó értékeinek a megoszlását összehasonlítjuk, akkor szükségszerű eltérésekkel kell számolnunk, elsősorban azért, mert más a két minta által reprezentált célsokaság.

3.1.2. A háztartás-összetétel változása

A családi életciklus fázisváltása, illetve ebből fakadóan a háztartás-összetétel változása a legtöbb esetben meghatározó az érintettek szempontjából, hiszen a párkapcsolatkötés, ezt követően az egy vagy több gyermek vállalása, később a gyermekek felnövekedése, majd a családból való kiválásuk, esetleg az életciklus későbbi szakaszában a társ elvesztése, alapvető mértékben befolyásolja az anyagi-egzisztenciális helyzetet. Mindennek folyamán sokféle együttélési formáció jöhet létre, ám a statisztikai kezelhetőség érdekében ezek közül csak a leginkább tipikusakat különítettük el, és a bonyolultabb, illetve a ritkábban előforduló változatokat az egyéb kategóriába vontuk össze.

A köztudatban az rögzült, hogy a háztartások összetétele csak viszonylag hosszabb távon változik, és a statisztikai mérés gyakorlatában sem terjedt el ennek évenkénti megfigyelése. Paneladataink igazolták, hogy az éves szinten tapasztalható mozgás tényleg sokkal kisebb, mint a hosszabb távon megfigyelhető. Ugyanakkor figyelemre méltó az egy év alatt bekövetkezett mobilitás mértéke is, hiszen megfigyelésünkben *a 15 éves és idősebb nem tanuló népesség 15%-ára terjedt ki.* (Rajtuk kívül további 4,6%-ot tett ki azok aránya, akik – az életkori határok átlépése miatt – csupán kategóriát váltottak.) Az ötéves távot átfogó adatok viszont azt jelzik, hogy az alapul vett népesség körében már 41% ugyanez az érték, azaz a mobilak aránya közel megháromszorozódott.

Az egyes kategóriák között igen nagyok a különbségek. Ötéves távlatban 60 éves és idősebb egyedülállók körében csupán egytizedet tett ki a mobilak hányada, de a 60 éves és idősebb házaspárok csoportjában is alig érte el az egynegyedet, ami érthető, hiszen a kor előre haladtával – az életciklus sajátosságából adódóan – ritkulnak a státusváltást előidéző okok.

Más a helyzet a gyerekes, főleg a többgyerekes családok esetében, akiknél részben az újabb gyerek születése, részben a felnőtt gyerekek családból való kiválása miatt öt év elteltével már igen gyakori a háztartás-összetétel megváltozása.

2. táblázat

Azok aránya, akiknél a háztartás-összetétel 2001–2006, illetve 2005–2006 között megváltozott

(%)

Háztartás-összetétel	A korábbi kategóriájukból kilépők aránya ³			
	2001–2006 között		2005–2006 között	
	kategóriát váltók	háztartás-összetételt változtatók	kategóriát váltók	háztartás-összetételt változtatók
1. Egyedülálló, 60 év alatt	48,0	23,9	20,2	14,8
2. Egyedülálló, 60 éves és idősebb	9,7	9,7	3,3	3,3
3. Házaspár, 60 év alatt	66,3	43,1	35,7	30,3
4. Házaspár, 60 éves és idősebb	24,1	24,1	10,6	10,6
5. Házaspár egy 19 év alatti gyerekekkel	64,4	45,8	21,1	14,9
6. Házaspár egy 19 éves és idősebb gyerekekkel	52,9	52,9	14,5	14,5
7. Házaspár két 19 év alatti gyerekekkel	52,5	34,4	14,8	9,1
8. Házaspár egy 19 alatti és egy 19 éves és idősebb gyerekekkel	88,7	40,4	30,1	11,6

³ A „kategóriát váltók” megnevezésű oszlop azokat a változásokat is tartalmazza, ahol az eredeti kategóriából csupán az életkori határok átlépése miatt léptek ki. Ez azokat érinti, akik – a két időpont között – a 60 év alattiak korcsoportjából a 60 éves és idősebbek közé léptek, illetve azokat a családokat, amelyekben az első időpontban még 19 év alatti gyerekből a második időpontban 19 éves és idősebb lett. A „háztartás-összetételt változtatók” megnevezésű oszlop viszont csak azokat veszi számba, akik esetében a háztartás-összetétel ténylegesen változott.

9. Házaspár két 19 éves és idősebb gyerekkel	55,7	55,7	18,6	18,6
10. Házaspár 3 vagy több 19 alatti gyerekkel	55,3	24,2	17,5	6,0
11. Házaspár 3 vagy több 19 év alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	78,9	68,1	25,3	21,4
12. Házaspár két 19 alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	94,4	78,7	41,9	16,3
13. Házaspár egy 19 alatti és 2 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	41,2	28,0
14. Házaspár 3 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	34,4	34,4
15. Egy szülő egy 19 év alatti gyerekkel	67,0	34,3	17,2	7,0
16. Egy szülő 2 vagy több 19 éve alatti gyerekkel	85,1	59,2	25,0	10,8
17. Egy szülő 1 vagy több 19 alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	83,1	44,1	35,9	7,6
18. Egy szülő 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	42,5	42,5	15,6	15,6
19. Egyéb kategória	45,0	45,0	21,6	21,6
<i>Összesen</i>	<i>52,9</i>	<i>40,5</i>	<i>20,0</i>	<i>15,3</i>

4. A megélhetési viszonyok szubjektív megközelítése

4.1. A szubjektív megélhetési pozíció dinamikája

Tekintve, hogy az objektív jövedelmi helyzetre vonatkozóan – a 2005. és a 2006. évi jövedelmi adatok összehasonlításával kapcsolatos módszertani problémák miatt – nem tudtunk dinamikus indikátorokat kialakítani, ezért csak a megélhetési pozíció változásait követtük nyomon. Erre a célra szubjektív indikátort⁴ alkalmaztunk, amelynek bizonyos összefüggések feltárásában számottevő magyarázó ereje lehet. Jelzőszámunkat *olyan kulcsindikátornak tekintettük, amely nem csupán a megélhetési viszonyok terén elfoglalt helyről, hanem annak az életkörülményekkel-életmóddal kapcsolatos összefüggéseiről is képet adhat.*

A keresztmetszeti mutatók alapján látható, hogy 2005-ben, illetve 2006-ban a megélhetési pozíciót tükröző szubjektív indikátor alapvetően változatlan helyzetre utalt, összességében nem volt számottevő elmozdulás az önmagukat különböző kategóriákba sorolók arányaiban (3. táblázat). A háttérben azonban igen komoly mozgások történtek, ezeket viszont csak a dinamikus mutatók alapján lehet észlelni. Kiderült, hogy a népességnek hozzávetőlegesen csak a fele érzékelte változatlannak a helyzetét, közel egy-egy negyedet tett ki a romlásról, illetve a javulásról nyilatkozók hányada. Azt lehet tehát mondani, hogy *a viszonylagos stabilitás – jelentős részben – a pozicionális helycserék eredője.* Kérdés, hogy a

⁴ Az adatfelvételben két olyan kérdés is szerepelt, amely alapján lehetőség van szubjektív indikátorok kialakítására: az egyik azt tudakolta, hogy „Mi az a legkisebb havi nettó jövedelem, amiből a háztartás még meg tud élni?” 2005-ben ennek átlagos összege 20%-kal maradt el a (bevallott) rendelkezésre álló jövedelemtől. Az ily módon kiszámított szubjektív, illetve az objektív jövedelmi mutató kombinációja révén árnyaltabb képet kaphatunk a szegénység előfordulásáról.

A másik – a nemzetközi összehasonlításban standardként kialakított – kérdés, „Hogyan tud megélni a háztartás?” nem a konkrét összeg nagyságáról kért információt, hanem arra irányult, hogy egy 6 fokozatú megélhetési skálán hol helyezi el magát a háztartás. A továbbiakban e skálát a megélhetési pozíció mérésére használtuk fel.

Hogy melyik kategóriába sorolta magát az adott háztartás, az többnyire a rendelkezésre álló jövedelem nagyságától függött, és ilyen értelmezésben komoly objektív alapja volt az önbesorolásnak. E mellett nyilván a szubjektív szempontok is meghatározóak voltak. Így például mint viszonyítási pont a szerepet kapott a más háztartásokkal való összehasonlítás, továbbá a háztartás fogyasztói beállítódása is, nevezetesen az, hogy a preferenciái között milyen mértékben volt előtérben a javak és szolgáltatások megszerzésére irányuló igény. Az utóbbi szempont módosíthatja az objektív mutató által tükrözött képet, hiszen alacsonyabb szinttel megelégedő fogyasztási attitűd mellett az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők relatíve jobb helyre sorolhatták önmagukat a megélhetési skálán, mint esetleg egy erős fogyasztási szándékkal, ám ugyanolyan vagy csak némileg magasabb jövedelemmel rendelkező háztartás.

javulás (felfelé irányuló mobilitás), illetve a romlás (lefelé irányuló mobilitás) mely csoportokra volt inkább jellemző?

A mobilitási adatokból (4. táblázat) kiolvasható, hogy *a kedvezőbb megélhetési pozícióból nagyobb eséllyel lehet kiesni mint a rosszabb helyzetből feljebb lépni.* Így például a 2005-ben „könnyen megélőknek” csupán jó egyharmada tudta előnyös életviszonyait megőrizni, kétharmaduk 2006-ban gyengébb pozícióba került. Ezzel párhuzamosan a 2005-ben nagy nehézséggel élőknek 84%-a 2006-ban is súlyosnak vagy igen nehéznek érezte napi megélhetési gondjait. Mindez arra utal, hogy *az alsóbb pozíciókban levők esetében a bennragadás, illetve a leszakadás esélye fokozott.*

3. táblázat

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005-ban és 2006-ban
(keresztmetszeti adatok alapján)

Hogyan tudott a háztartás megélni?	2005	2006	A panel esetszáma
Nagyon nehezen	13,6	15,2	1765
Nehezen	21,1	21,0	2773
Éppenhogy	46,3	45,7	5983
Tűrhetően	15,1	15,0	1897
Könnyen	3,5	2,7	399
Nagyon könnyen	0,3	0,4	39
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>12856</i>

Megjegyzés: Itt és a továbbiakban a táblázatokban a súlyozott adatokat közöljük, ahol ettől eltérünk, azt külön jelöljük.

4. táblázat

A szubjektív megélhetési pozíció változása 2005–2006 között
(a paneladatok alapján)

Hogyan tudott a háztartás megélni 2005-ben	Hogyan tudott a háztartás megélni 2006-ban						Összesen
	1	2	3	4	5	6	
1. Nagyon nehezen	57,3	26,9	14,7	1,1	-	-	100,0
2. Nehezen	22,6	37,5	37,6	2,2	0,2	-	100,0
3. Éppenhogy	5,4	18,2	62,1	13,3	0,9	0,1	100,0
4. Tűrhetően	1,4	5,7	41,2	44,5	6,9	0,3	100,0
5. Könnyen	0,4	2,9	20,9	40,7	31,1	4,1	100,0
6. Nagyon könnyen	-	-
<i>Összesen</i>	<i>15,3</i>	<i>21,0</i>	<i>45,7</i>	<i>15,0</i>	<i>2,7</i>	<i>0,4</i>	<i>100,0</i>

Főbb mobilitási mutatók

Javulásról beszámoló aránya: 22,1%
 Romlást jelzők aránya : 25,5%
 Immobilak aránya (átlóban szereplők) : 52,4%

A népesség több mint fele mindkét évben érzékelt kisebb mérvű nehézséget, mindössze 11%-ot tett ki azok aránya, akik mindkét évben nehézség nélkül éltek, 7%-ot pedig azoké, akiknél mindkét évben komoly nehézségek merültek fel. A többiek esetében közel hasonló arányban romló vagy javuló tendenciát lehetett kimutatni (5. táblázat).

A továbbiakban néhány társadalmi-demográfiai változó mentén próbáljuk meg bemutatni a jellemző tendenciákat, kiemelve az iskolai végzettséget, valamint a háztartási és az egyéni szintű gazdaságiaktivitás-váltást. Megvizsgáltuk az életkor esetleges befolyásoló szerepét is, azonban kiderült, hogy e tekintetben nem mutatkoztak számottevő különbségek a megélhetési pozíció változásában.

Iskolai végzettség szerint

Az iskolai végzettség szerint vizsgálva igen nagyok az egyes kategóriák közötti különbségek (5. táblázat). A legfeljebb szakmunkásképzővel rendelkezők körében a mindkét évben nehézségek nélkül élők aránya csupán 5% körüli, az egyetemet végzettek között viszont 41%. A másik pólust tekintve, a mindkét évben nagy nehézségekkel szembenézők a legfeljebb szakmunkás végzettségűek között mintegy 8–10%-os, míg az egyetemi diplomával rendelkezők körében alig több, mint 1%-os aránnyal szerepelnek.

Említést érdemel, hogy e mutató értékeiben viszonylag kisebb különbségek jelentek meg a csupán általános iskolai, illetve a szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezők között. (Az erre vonatkozó információt más forrásokból ismerjük.) További jellemző vonás, hogy az iskolai végzettségi skálát tekintve a főiskolai diplomával rendelkezők „felső-közép” helyzetet foglaltak el az érettségizettek és az egyetemi végzettségűek között.

5. táblázat

A 2005–2006 között jellemző szubjektív megélhetési pozíció a legmagasabb iskolai végzettség szerint⁵ (%)

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között	A legmagasabb iskolai végzettség 2006-ban						
	8 általánosnál kevesebb	8 általános	szakmunkás-képző	érettségi	főiskola	Egyetem	összesen
Egyik évben sem éltek nehézséggel	4,5	5,2	5,6	12,2	20,5	40,9	11,0
2005-ben nehézséggel, 2006-ban könnyebben éltek	5,8	4,8	5,9	8,9	10,2	9,4	7,2
2006-ban nehézséggel, 2005-ben könnyebben éltek	7,4	5,7	7,7	9,3	11,1	12,1	8,3
Mindkét évben kisebb nehézséggel éltek	53,2	56,4	59,0	56,1	48,0	32,9	54,5
2005-ben nagy, 2006-ban kisebb nehézséggel éltek	7,0	7,7	6,0	4,4	2,4	1,9	5,4
2005-ben kisebb, 2006-ban nagyobb nehézséggel éltek	12,6	10,0	8,3	5,0	3,1	1,6	7,1
Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	9,5	10,3	7,5	4,1	4,6	1,2	6,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

⁵ Az iskolai végzettségre vonatkozó változót a személyi kérdőívről vettük, amelyet csak a 16 éves és idősebb személyekről töltöttek ki. Ennek megfelelően az esetszám itt 10 713.

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a szubjektív megélhetési pozíció két pólusát emeltük ki, nevezetesen azok részarányát, akik egyik évben sem éltek nehézséggel, illetve azokét, akik mindkét évben nagy nehézséggel éltek (6. táblázat).

A főbb kategóriákra vonatkozóan a következő tendenciákat lehet kiemelni :

1. A várakozásoknak megfelelően a *mindkét időpontban két foglalkoztatottal rendelkező háztartások* voltak a leginkább kedvező, illetve a mindkét időpontban csak munkanélküli felnőttet magában foglalkók a legrosszabb helyzetben. A mindkét időpontban nagy nehézséggel élők arányát tekintve közel húszszoros a különbség a két kategória között.
2. Jól elkülöníthető fokozatok jelentek meg a *munkanélküliségben érintettek* körén belül, hiszen a folyamatosan nagyon rossz megélhetési pozícióban levőket illetően a tartósan csak munkanélküli felnőttből álló háztartások körében négyszerakkora arányt (33%) figyelhettünk meg, mint azokban az esetekben, ahol 2006-ra már nem volt munkanélküli a háztartásban (8%).
3. A *gyermekgondozási szabadságon lévő taggal rendelkező háztartások* esetében is jelentős különbségek voltak az újonnan belépők és az éppen kilépők között: az előbbiek csoportjában a tartósan nagy nehézséggel élők aránya 14%, az utóbbiaknál 5% volt.
4. Említést érdemelnek azok a családok, melyekben a foglalkoztatotti státusban levő szülő egyedül neveli egy vagy több gyermekét: körükben a tartósan nagy nehézséggel küzdők hányada több mint kétszerese (18%) a népesség átlagának.
5. Sajátos élethelyzetük miatt külön kategóriaként kezeltük a *mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülállókat*, akik ugyan heterogén csoportot alkottak, azonban körükben – a viszonylag jól kereső fiatalabb generációkhoz tartozók magasabb aránya miatt – a legkedvezőbb értéket mutatta a szubjektív megélhetési pozíciót tükröző indikátor (a mindkét időpontban gond nélkül élők aránya 26% volt).
6. Az *idősödő, aktív pályafutása végéhez közeledő generáció* esetében is nyomon követhetők a párok nyugdíjba vonulásának szakaszai, illetve ezzel összefüggésben a szubjektív megélhetési pozíció lassú romlása. Ahol csupán az egyik fél vált nyugdíjassá, a nagyon rossz helyzetben levők részaránya 2% volt, ahol viszont már a pár másik tagja is kilépett a munkaerőpiacról, ott 7%-os volt a hányaduk.
7. A már *nyugdíjas háztartások* körén belül komoly különbségek mutatkoztak az egy, illetve a két nyugdíjból élők között, miután az előbbiek csoportjában háromszor akkora arányt (13%) tettek ki a nagyon rossz pozícióban levők, mint a két nyugdíjjal rendelkezők körében (4%).

Összességében véve elmondható, hogy a dinamikus indikátorok közötti összefüggések alapján érdemi magyarázatot kaptunk a szubjektív megélhetési pozíció kedvező vagy kedvezőtlen

változásának okairól. Így például a munkanélküliség, a gyermekgondozási szabadság, a közeli nyugdíjazás egyaránt olyan tényezőnek bizonyult, amely jelentős hatással van a megélhetési pozíció alakulására.

Tájékoztató jelleggel közöljük a 2005. évre vonatkozó szegénységi rátákat is, bár ezek bizonyos torzítást tartalmaznak. Az adatokból ennek ellenére kiolvasható, hogy a legkedvezőbb megélhetési pozícióban levő, azaz a „mindkét időpontban két foglalkoztatottal rendelkező háztartások”, illetve a leghátrányosabbak, tehát a „mindkét időpontban csak munkanélküliből álló” háztartások közötti egyenlőtlenség mértéke mindkét indikátor alapján hasonló, mintegy tizenhatszoros (6. táblázat).

6. táblázat

A 2005–2006 közötti időszak megélhetési viszonyaira vonatkozó szubjektív pozíció a háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái szerint

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái 2005–2006 között	A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között		(%)
	egyik évben sem éltek nehézséggel	mindkét évben nagy nehézséggel éltek	A 2005-ben szegénységben élők aránya* (OECD1 skála alapján)
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	16,2	1,7	5,3
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	25,5	4,6	10,2
3. Mindkét időpontban foglalkoztatott – egy szülő, gyerekekkel	9,1	17,5	14,3
Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag			
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	18,3	14,1	-
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	9,5	9,3	15,7
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	19,8	5,2	16,6
Munkanélküli háztartástag			
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	-	32,7	78,2
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	3,4	26,9	54,1
9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	9,3	7,8	20,3
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők			
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	14,1	2,0	4,8
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	9,0	3,5	3,2
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	12,8	7,3	6,1
Nyugdíjas háztartástag			
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	7,3	12,6	12,6
14. Mindkét évben két nyugdíjas	9,6	3,5	3,9
15. Egyéb kategória	6,2	12,1	24,1
<i>Összesen</i>	<i>10,8</i>	<i>7,8</i>	<i>14,2</i>

* A szegénységben élők arányát személyi szinten számítottuk, tekintve, hogy a vizsgált sokaságot is személyi szinten kezeltük.

Egyéni szintű munkaerő-piaci mobilitás

Az egyéni szintű munkaerő-piaci mobilitás és a szubjektív megélhetési pozíció közötti összefüggéseket illetően a következő fontosabb vonásokat ragadhatjuk ki (7. táblázat):

1. A *szellemi munkakör fizikai foglalkozásra való váltása után* jelentősen rosszabb megélhetési pozícióval kellett számolni: az érintettek csupán 9 százalékának nem adódtak megélhetési nehézségei egyik évben sem, míg a mindkét évben szellemi pályán levők körében ugyanez az arány 22% volt.
2. A fordított irányú mozgás esetén viszont – tehát amikor valaki *fizikai munkakörből váltott szellemire* – a megélhetési pozíció hasonlóan alakult, mint a mindkét évben fizikai foglalkozásban levőké, ami arra enged következtetni, hogy ezek a mozgások többnyire a fizikai munkakörök felső, illetve a szellemiek alsó szegmensei között mentek végbe, és ezért a mobilitás „hozádék” – legalább is rövid távon – nem volt igazán számottevő.
Komoly hátrányokkal járt az állás elvesztése: az érintettek között a mindkét évben súlyos anyagi terhekkel élők hányada meglehetősen magas (15%) volt, míg a teljes idős foglalkozásukat őrzők körében 4% körül alakult.
3. Kimutatható, hogy – az objektív jövedelmi indikátorok alapján készített rangsortól eltérően – *a vállalkozók* a szubjektív megélhetési pozíciót tekintve ugyanolyan kedvező helyzetben voltak, mint a tartósan szellemi munkakörben levők. Ráadásul ez a kedvező helyzet akkor sem változott, ha az illető személy időközben feladta vállalkozását és teljes idős alkalmazott lett. Ebből arra is következtethetünk, hogy a vállalkozók esetében a szubjektív indikátor árnyaltabb képet ad a megélhetési viszonyokról, mint az objektív mutató, amelyet a jövedelem eltagadása lefelé torzítja.
4. Számottevő pozicionális különbség mutatható ki a munkanélküli státusba bennragadók, illetve időközben teljes idős foglalkoztatást találók csoportjai között. Az utóbbiak körében ugyanis feleakkora (9%) a mindkét évben súlyos megélhetési gondokkal küzdők hányada, mint a tartósan munkanélküliek csoportjában (18%).

A háztartás-összetétel változásának kategóriái szerint

A kapott adatok (8. táblázat) megerősítették azt a már korábban is ismert tényt, hogy az anyagi természetű problémák azokban a családokban a legsúlyosabbak, ahol egy szülő legalább két kiskorú gyermeket nevel: több mint egynegyedük (26%) mindkét időpontban nagyon komoly anyagi gondokkal küzdött. A sorrendben következő csoportok egyike az olyan családoké, ahol mindkét évben legalább három 18 év alatti gyermek volt (14%), a másik pedig a 60 év alatti egyedülállóké (15%). Ez utóbbiak esetében azonban viszonylag magas volt azok részaránya is, akik mindkét évben kedvező körülmények között éltek, ezért azt mondhatjuk, hogy erre a szegmensre inkább a nagyfokú heterogenitás a jellemző.

Különbségek az egyéni, illetve a háztartási szintű megközelítés esetén

Összehasonlítva a gazdasági aktivitás, illetve a háztartás-összetétel változásnak a szubjektív megélhetési pozícióra gyakorolt hatását, az egyik legfontosabb tanulságként azt emelhetjük

ki, hogy *háztartási szinten vizsgálva a társadalmi különbségek mértéke jelentősen tompul*. Ez akkor vált igazán egyértelművé, amikor a megélhetési pozíció poláris kategóriáit hasonlítottuk össze: itt a munkaerő-piaci mobilitás egyéni szintű kategóriáit tekintve különösen nagy különbségek mutatkoztak. A kiegyenlítődés döntően abból adódott, hogy a hátrányos egyéni pozíciót a háztartás többi tagjának relatíve kedvezőbb helyzete kompenzálta.

E tapasztalatokat is figyelembe véve a későbbi fejezetekben az egyes életkörülmény-elemeket, illetve az azokban bekövetkezett változásokat csak a háztartási szintű aktivitásváltással összefüggésben fogjuk bemutatni. Feltételezzük ugyanis, hogy az életkörülményeket elsősorban a háztartás szintű aktivitási pozíció határozza meg.

Természetesen az egyéni szintű munkaerő-piaci mobilitásra, valamint a háztartás-összetétel változására vonatkozóan is készítettünk táblázatokat, azonban – alapvetően terjedelmi korlátok miatt – azokat nem közöljük.

7. táblázat

A 2005–2006 közötti időszak megélhetési viszonyaira vonatkozó szubjektív pozíció az egyéni szintű munkaerő-piaci mobilitás kategóriái szerint

Az egyéni szintű munkaerő-piaci mobilitás kategóriái	A szubjektív megélhetési pozíció alakulás 2005–2006 között	
	egyik évben sem éltek nehézséggel	mindkét évben nagy nehézséggel éltek
Mindkét évben szellemi foglalkozású	22,0	2,3
Szellemiből teljes idős fizikai foglalkozású	8,7	2,0
Mindkét évben teljes idős fizikai foglalkozású	7,1	3,9
Teljes idős fizikai foglalkozásából szellemi foglalkozású	9,1	3,1
Teljes idős fizikai foglalkozásából munkanélküli vagy eltartott	1,6	15,7
Mindkét évben vállalkozó	21,0	1,8
Vállalkozóból teljes idős alkalmazott	21,1	2,7
Legalább az egyik időpontban részidős fizikai foglalkozású	5,0	12,8
2001-ben rokkantnyugdíjas	3,4	11,9
2001-ben öregségi (özvegyi) nyugdíjas	9,7	4,8
Mindkét évben munkanélküli vagy eltartott	6,2	18,3
Munkanélküliből, eltartottból teljes idős alkalmazott vagy vállalkozó	6,4	8,8
Mindkét évben gyermekgondozási szabadságon levő	9,8	9,3
Egyéb	15,6	7,1
<i>Összesen</i>	<i>11,0</i>	<i>6,5</i>

8. táblázat

A 2005–2006 közötti időszak megélhetési viszonyaira vonatkozó szubjektív pozíció a háztartás-összetétel változás kategóriái szerint

A háztartás-összetétel változásának kategóriái	A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között (%)	
	egyik évben sem éltek nehézséggel	mindkét évben nagy nehézséggel éltek
1. Mindkét évben házaspár, 60 év alatt	15,6	5,7
2. Mindkét évben házaspár, 60 év felett	14,9	1,3
3. Mindkét évben házaspár + egy 19 év alatti gyerek	13,6	5,6
4. Mindkét évben házaspár + egy 19 év feletti gyerek	11,1	1,5
5. Mindkét évben házaspár + két 19 év alatti gyerek	11,4	4,4
6. Mindkét évben házaspár + egy 19 év alatti és egy idősebb gyerek	15,1	2,0
7. Mindkét évben házaspár + két 19 év feletti gyerek	13,1	4,6
8. Mindkét évben házaspár + 3 vagy több 19 év alatti gyerek	12,2	14,3
9. Mindkét évben házaspár + két 19 év alatti és 1 vagy több idősebb gyerek	-	10,3
10. Mindkét évben házaspár + gyerek*	12,2	12,4
11. 2005-ben házaspár, 2006-ban házaspár + gyerek	9,0	4,2
12. Mindkét évben egy szülő + 1 vagy több 19 év alatti gyerek	7,5	25,5
13. Mindkét évben egy szülő + 1 vagy több 19 év feletti gyerek	5,0	8,3
14. Mindkét évben 60 év alatti egyedülálló	16,7	14,7
15. Mindkét évben 60 év feletti egyedülálló	10,4	7,4
16. Egyéb	7,3	9,4
Összesen	10,8	7,8

* A gyerek életkorától függetlenül.

4.2. A váratlan kiadások finanszírozásának képessége

A megélhetési viszonyok stabilitása szempontjából kulcsfontosságú kérdés lehet, hogy egy váratlanul felmerülő kiadást a háztartás képes-e finanszírozni.

E tekintetben a keresztmetszeti indikátorok csupán kismértékű elmozdulást jeleztek: 2005-ben a népesség 43%-ának, 2006-ban 49%-ának nem okozott volna gondot a váratlan kiadás fedezése.

9. táblázat

A váratlan kiadások⁶ finanszírozására vonatkozó képesség alakulása 2005–2006-ban, a 17 éves és idősebb népesség körében

Képesek voltak-e váratlan kiadások finanszírozására, 2005	Képesek voltak-e váratlan kiadások finanszírozására, 2006 (%)		
	igen	nem	összesen
Igen	78,8	21,2	100,0
Nem	25,9	74,1	100,0
Összesen	48,5	51,5	100,0

⁶ A váratlan kiadás jelen esetben 40, illetve 45 ezer Ft összegű értékhatárt jelentett, amelyet az Eurostat előírásainak megfelelően a mindenkor szegénységi rátához kellett igazítani.

Főbb mobilitási mutatók

Javulásról beszámoló (csak 2005-ben jelentett gondot):	14,8%
Romlást jelzők (csak 2006-ban jelentett gondot):	9,1%
Egyik évben sem okozott volna gondot:	33,6%
Mindkét évben gondot okozott volna:	42,5%

A váratlan kiadás finanszírozására való képesség 2005 és 2006 között csupán a népesség megközelítőleg egynegyedénél változott, ezen belül is azok voltak nagyobb hányadban (14,8%), akiknél javuló tendencia mutatkozott. A legnagyobb csoportot (42,5%) azok alkották, akik egyik évben sem tudták volna biztosítani a váratlan kiadás fedezetét, ami arra utal, hogy a társadalomban meglehetősen nagy hányadot képviselnek a törékeny anyagi pozícióban levő rétegek.

A szubjektív megélhetési pozíció szerint

A váratlan kiadások finanszírozásával kapcsolatos képesség és a megélhetési pozíció egybevetése alapján meglehetősen aszimmetrikus kép rajzolható fel, amelynek egyik oldalán a jó vagy viszonylag kedvező megélhetési pozícióban levők jelennek meg, akik körében magas a kiadásokat gond nélkül finanszírozni képesek aránya, a másikon pedig a kedvezőtlen helyzetűek, akiknél viszont – a többnyire tartós megélhetési problémák miatt – nagyon kicsi az esély arra, hogy többletterheket vállalhassanak.

Így például a mindkét évben megélhetési nehézségekkel küzdők 93%-a egyik évben sem tudott volna egy váratlan kiadást kiegyenlíteni, míg akik egyik évben sem szembesültek megélhetési nehézségekkel, azok 88%-nál egyik évben sem okozott volna gondot a nem várt kiadás. A váratlan kiadások kezelésének képességét tehát *felfoghatjuk egy olyan jellegű indikátornak, amely a megélhetési pozícióval való összefüggésben meglehetősen jól polarizálja a népességet.*

10. táblázat

A váratlan kiadások finanszírozásával kapcsolatos képesség alakulása a szubjektív megélhetési pozíciótól függően 2005–2006 között

(%)

Kategóriák	A váratlan kiadások finanszírozásával kapcsolatos képesség alakulása 2005-2006 között				összesen
	egyik évben sem okozott volna gondot	csak 2005-ben okozott volna gondot	csak 2006-ban okozott volna gondot	mindkét évben gondot okozott volna	
<i>A szubjektív megélhetési pozíció szerint kiemelt kategóriák</i>					
Egyik évben sem éltek nehézséggel	88,1	5,4	4,4	2,1	100,0
Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	1,9	3,0	2,6	92,5	100,0

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

1. Azok a háztartások minősíthetők a leginkább stabilnak, amelyekben *mindkét időpontban két foglalkoztatott élt*, hiszen felerészüknek egyik évben sem okozott volna gondot a nem várt

kiadás finanszírozása. A sorban a 60 év alatti, foglalkoztatotti státusban levő egyedülállók követték őket, ám az utóbbiak között magas hányadot képviseltek a leszakadók, tehát, akik egyik évben sem lettek volna képesek a váratlan kiadást kiegyenlíteni. E körülmény is megerősíti azt az állítást, hogy ez a kategória meglehetősen heterogén összetételű.

2. A *gyermekgondozási szabadságon lévő taggal rendelkező háztartások* váratlan kiadásokkal kapcsolatos fizetőképessége viszonylag kedvezően alakult, ha a feleség időközben visszatért a munka világába, mert ez esetben 30% körüli volt a potenciálisan megoldhatatlan helyzetbe kerülők aránya. Ha viszont a feleség mindkét időpontban gyermekgondozási szabadságon volt, akkor az érintettek közel felének jelentett volna problémát a váratlan kiadás.

3. Azoknak a háztartásoknak a helyzete a legsúlyosabb, amelyeknek *tartósan csak munkanélküli tagja van*, hiszen mintegy kilenctizedük számára a váratlan kiadás megoldhatatlan problémát okozott volna. Számottevő javulás figyelhető meg abban az esetben, ha legalább egy személynek időközben sikerült munkát találnia, mert ekkor ez az arány négyötödre csökkent, ám azokban a háztartásokban, amelyeknek valamennyi felnőtt tagja 2006-ban álláshoz jutott, már 50% alá süllyedt.

4. Az *idősödő háztartások különböző csoportjai* között csak viszonylag kisebb különbségeket figyelhetünk meg. Ez arra utalhat, hogy a párkapcsolatban élő idősebbek – az aktív pályájuk vége felé – már konszolidált körülmények között élnek, és a nyugdíjba vonulással együtt járó jövedelemkiesés csak viszonylag hosszabb idő elteltével érezteti hatását.

5. A *csupán egy, illetve két nyugdíjast magában foglaló háztartások* között nagyon jelentősek a különbségek: míg az egyedülállók több mint a fele (56%) képtelen lett volna a váratlan kiadást finanszírozni, addig a két nyugdíjból élők körében ez a hányad egyharmad körüli.

11. táblázat

A váratlan kiadások finanszírozásával kapcsolatos képesség alakulása a háztartási szintű aktivitásváltással összefüggésben 2005–2006 között

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái	A váratlan kiadások finanszírozásával kapcsolatos képesség alakulása 2005–2006 között (%)				
	egyik évben sem okozott volna gondot	csak 2005-ben okozott volna gondot	csak 2006-ban okozott volna gondot	mindkét évben gondot okozott volna	összesen
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	49,6	17,0	7,6	25,7	100,0
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	43,2	9,5	5,7	41,5	100,0
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő gyerekkel	18,9	13,8	10,1	57,2	100,0
Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag					
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	35,6	15,6	8,9	40,1	100,0
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	30,4	14,7	7,7	47,2	100,0
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	39,2	28,9	2,5	29,5	100,0
Munkanélküli háztartástag					

7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	2,0	4,9	3,7	89,4	100,0
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	9,0	6,1	5,6	79,3	100,0
9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	26,4	12,4	12,4	48,7	100,0
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők					
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	37,0	17,7	11,1	34,2	100,0
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	33,6	16,4	8,6	41,4	100,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	38,5	15,8	12,0	33,7	100,0
Nyugdíjas háztartástag					
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	17,7	15,5	10,3	56,4	100,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	38,0	16,6	10,4	35,0	100,0
15. Egyéb kategória	23,2	12,7	11,0	53,2	100,0
<i>Összesen</i>	<i>33,6</i>	<i>14,8</i>	<i>9,1</i>	<i>42,5</i>	<i>100,0</i>

5. A lakásfenntartással kapcsolatos terhek

A lakásfenntartás lakossági terheinek érzékeltetésére két szubjektív és egy objektív indikátort választottunk ki.

A szubjektívek a következők voltak:

- milyen megterhelést jelentett a lakás fenntartása,
- képesek voltak-e megfelelően fűteni a lakást.

Az objektív mutató pedig arra vonatkozott, hogy volt-e háztartásnak hátraléka a közüzemi díjak megfizetésében.

5.1. Milyen megterhelést jelentett a lakásfenntartás

A vizsgált két évre vonatkozó keresztmetszeti adatok szerint csupán 13–14% körüli azoknak a részaránya, akiknek a lakásfenntartás költségei egyáltalán nem jelentettek terhet; kétharmadot tett ki a bizonyos mértékű, egynegyedét pedig a nagyon súlyos terhet érzékelők hányada. Valószínűsíthető, hogy a magas arány a lakásfenntartási költségek folyamatos emelkedéséből eredő szubjektív vélekedést tükrözi.

Ugyanakkor az indikátor értékében igen jelentős elmozdulások tapasztalhatók: a 2005-ben még súlyos terheket érzékelők közel fele 2006-ban már csak kisebb mérvű gondot jelzett, akik viszont 2005-ben még semmilyen terhet nem éreztek, 2006-ban már közel fele arányban terhesnek tartották a lakásköltségeket. Úgy tűnik tehát, hogy *viszonylag könnyen módosulhat az előző évi teherérezékelés, ami a háztartások költségviselő képességének meglehetősen instabilitására utal.*

12. táblázat

A lakásfenntartással kapcsolatos terhek alakulása 2005–2006 között

(%)

A lakásfenntartással kapcsolatos terhek alakulása 2005-ben	A lakásfenntartással kapcsolatos terhek alakulása 2006-ban			
	nagyon megterhelő	megterhelő	nem megterhelő	összesen
Nagyon megterhelő	51,7	45,7	2,6	100,0
Megterhelő	17,4	73,1	9,5	100,0
Nem megterhelő	4,0	41,0	55,0	100,0
<i>Összesen</i>	<i>24,4</i>	<i>62,1</i>	<i>13,4</i>	<i>100,0</i>

Főbb mobilitási mutatók

Javulásról beszámolók aránya:	12,2%
Romlást jelzők aránya :	11,3%
Mindkét évben nagyon megterhelő:	13,1%
Egyik évben sem nagyon megterhelő:	63,3%

A szubjektív megélhetési pozíció szerint

A szubjektív megélhetési pozíciót tükröző skálán elfoglalt hely szoros kapcsolatot mutatott a lakásfenntartási terhekre vonatkozó minősítéssel: a skála tetején levők körében 97%-ot tett ki azok hányada, akiknek egyik évben sem okoztak gondot a lakás fenntartása; a skála alján pedig csupán 11%-ot.

Mindebből az is következik, hogy a lakásfenntartás terheire vonatkozó indikátor összhangban van a megélhetési pozíciót kifejező skála értékeivel.

13. táblázat

A lakásfenntartással kapcsolatosan terhek alakulása a szubjektív megélhetési pozíció alakulásával összefüggésben 2005–2006 között

(%)

Kategóriák	A lakásfenntartással kapcsolatosan 2005–2006 között megjelenő terhek				
	egyik évben sem volt nagyon megterhelő	csak 2005-ben volt megterhelő	csak 2006-ban volt megterhelő	mindkét évben megterhelő volt	összesen
<i>A szubjektív megélhetési pozíció szerint kiemelt kategóriák</i>					
Egyik évben sem éltek nehézséggel	97,0	1,5	1,3	0,2	100,0
Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	10,7	14,3	11,1	63,9	100,0

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

1. A stabilan kétkeresős háztartásokban élők érezték a legkevésbé megterhelőnek a lakásuk fenntartását. Ám – az előzetes várakozásoktól eltérően – hasonló helyzetben voltak azok a háztartások is, amelyeknek *mindkét időpontban volt gyermekgondozási szabadságon levő tagja*: a népesség egészét tekintve 63%-os volt azok aránya, akik számára egyik évben sem volt nagyon megterhelő a lakás fenntartása, az utóbbi csoportban pedig 74% volt ez a hányad.

Ez részben azzal is magyarázható, hogy körükben a felsőfokú végzettségűek, ezért jobb keresetűek aránya jóval az átlag felett van.

2. A mindkét évben súlyos lakásfenntartási problémákkal küzdők hányada azokban a háztartásokban volt a legmagasabb (40%), amelyekben *mindkét időpontban csak munkanélküli élt*. Viszont ha a háztartás munkanélküli tagja 2006-ban állást talált, így ismét két kereset állt rendelkezésre, a fordulat eredményeként a komoly gondokat érzékelők aránya mindössze 6%-os. Ez is arra enged következtetni, hogy a munkanélküliségben érintett csoportok életkörülményeiben igen nagy különbségek lehetnek.

3. Kimutatható, hogy a *nyugdíjas párok* a lakásfenntartással együtt járó terheket a népesség átlagához viszonyítva kisebb mértékűnek ítélték meg. Az egyedülálló nyugdíjasok viszont minden vonatkozásban az átlagosnál kedvezőtlenebb helyzetről nyilatkoztak.

14. táblázat

A lakásfenntartással kapcsolatos terhek alakulása a háztartási szintű aktivitásváltással összefüggésben 2005–2006 között

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái	A lakásfenntartással kapcsolatosan 2005–2006 között megjelenő terhek (%)				
	egyik évben sem volt nagyon megterhelő	csak 2005-ben volt megterhelő	csak 2006-ban volt megterhelő	mindkét évben megterhelő volt	összesen
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	73,2	11,7	8,4	6,7	100,0
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	72,2	9,0	7,1	11,6	100,0
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő, gyerekekkel	57,4	9,8	12,5	20,3	100,0
Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag					
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	60,9	6,7	11,7	20,8	100,0
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	74,4	8,7	8,8	8,0	100,0
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	68,8	7,1	9,3	14,8	100,0
Munkanélküli háztartástag					
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	33,1	16,8	10,5	39,6	100,0
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	43,6	10,9	11,3	34,2	100,0
9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	61,4	16,4	16,2	6,0	100,0

Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők					
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	62,1	13,3	17,4	7,1	100,0
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	68,0	9,7	10,5	11,7	100,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	58,2	14,6	17,6	9,6	100,0
Nyugdíjas háztartástag					
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	55,2	14,6	13,5	16,7	100,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	68,9	10,6	12,4	8,2	100,0
15. Egyéb kategória	53,6	14,3	13,3	18,7	100,0
<i>Összesen</i>	<i>63,3</i>	<i>12,2</i>	<i>11,3</i>	<i>13,1</i>	<i>100,0</i>

5.2. Képesek voltak-e megfelelően fűteni a lakást

A keresztmetszeti adatok szerint 2005-ben a népesség 17%-a, 2006-ban 14%-a élt olyan háztartásban, ahol télen nem tudták megfelelően fűteni a lakást. Az érintettek közel fele itt is kicserélődött, ám 8% körül alakult azok hányada, akiknek – alapvetően anyagi okok miatt – nélkülözni kellett az elfogadható fűtést.

15. táblázat

2005–2006 között képesek voltak-e a lakás megfelelő fűtésére

Képesek voltak-e a lakás megfelelő fűtésére 2005-ban	Képesek voltak-e a lakás megfelelő fűtésére 2006-ban (%)		
	Igen	Nem	Összesen
Igen	92,4	7,6	100,0
Nem	54,7	45,3	100,0
<i>Összesen</i>	<i>85,9</i>	<i>14,1</i>	<i>100,0</i>

Főbb mobilitási mutatók

Csak 2005-ben jelentett gondot:	6,3%
Csak 2006-ban jelentett gondot:	9,4%
Egyik évben sem volt gond:	76,5%
Mindkét évben gond volt:	7,8%

A szubjektív megélhetési pozíció szerint

Ha a fűtéssel kapcsolatos kényszerű korlátozást a szubjektív megélhetési pozíció függvényében vizsgáljuk, viszonylag laza összefüggést találunk. A mindkét évben súlyos megélhetési gondokkal küzdők kategóriájába tartozók közel fele mindkét évben megfelelően tudta lakását fűteni, és csupán egynegyedüknek volt ezzel kapcsolatosan mindkét évben problémája.

16. táblázat

Megengedhették-e a lakás megfelelő fűtését 2005–2006 között – a szubjektív megélhetési pozíció alakulásának függvényében

Kategóriák	Megengedhették-e a lakás megfelelő fűtését 2005–2006 között (%)				
	mindkét évben	csak 2005-ben	csak 2006-ban	egyik évben sem	összesen
<i>A szubjektív megélhetési pozíció szerint kiemelt kategóriák</i>					
Egyik évben sem éltek nehézséggel	94,8	2,3	2,3	0,7	100,0
Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	46,3	8,1	18,8	26,8	100,0

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

1. Ha a háztartásnak gyermekgondozási szabadságon lévő tagja van, a lakás nem megfelelő fűtése viszonylag ritkán fordul elő. Ez esetben azonban az indikátor nem igazán releváns az anyagi viszonyok érzékeltetésére, mert kedvező értéke abból ered, hogy kisgyermekes családról van szó.

2. A munkanélküliek háztartásai között, főleg ott, amelyeknek egyik évben sem volt aktív kereső tagja, közel egyharmadot tett ki azok hányada, amelyeknek egyik évben sem volt lehetőségük a lakás megfelelő fűtésére. Ahol viszont 2006-ra legalább egy személy visszatért a munka világába, ott az arány 15% volt.

3. Az egyedülállóként, illetve párkapcsolatban élő *nyugdíjasok* között e tekintetben is számottevő különbségeket lehetett megfigyelni, az egyedülállók jelentős hátrányával.

17. táblázat

Megengedhették-e a lakás megfelelő fűtését 2005–2006 között, a háztartási szintű aktivitásváltás kategóriái szerint

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái	Megengedhették-e a lakás megfelelő fűtését 2005–2006 között (%)				
	mindkét évben	csak 2005-ben	csak 2006-ban	egyik évben sem	összesen
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	85,7	4,3	6,8	3,2	100,0
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	80,9	2,4	5,8	10,8	100,0
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő, gyerekkel Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag	76,8	6,6	9,6	6,9	100,0
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	96,4	2,1	1,5	-	100,0
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	89,2	4,0	3,6	3,1	100,0
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	89,7	3,4	5,3	1,6	100,0
Munkanélküli háztartástag					
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	45,5	10,5	13,3	30,7	100,0
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	51,7	9,4	23,7	15,3	100,0

9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	74,1	10,7	13,7	1,4	100,0
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők					
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	70,8	7,9	5,9	15,5	100,0
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	73,1	7,9	11,6	7,4	100,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	68,1	10,7	8,2	13,1	100,0
Nyugdíjas háztartástag					
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	63,3	9,4	11,5	15,7	100,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	71,7	7,7	11,8	8,9	100,0
15. Egyéb kategória	73,8	6,6	11,0	8,6	100,0
<i>Összesen</i>	<i>76,5</i>	<i>6,3</i>	<i>9,4</i>	<i>7,8</i>	<i>100,0</i>

5.3. Közüzemidíj-hátralék

A keresztmetszeti adatok szerint 2005-ben 15%-ot, 2006-ban 14%-ot tett ki azok hányada, akik közüzemi díjhátralékot felhalmozó háztartásban éltek. Ezen belül viszonylag számottevő csoportot alkottak azok, akiknek mindkét évben volt díjhátralékuk (8%). A keresztmetszeti vetületben megjelenő stabil arányok úgy alakultak ki, hogy a hátralékosok kevesebb mint a fele egyik évről a másikra kicserélődött.

18. táblázat

A közüzemidíj-hátralék előfordulása 2005–2006 között

Volt-e közüzemidíj-hátralék 2005-ben	Volt-e közüzemidíj-hátralék 2006-ban (%)		
	igen	nem	összesen
Igen	52,9	47,1	100,0
Nem	7,2	92,8	100,0
<i>Összesen</i>	<i>14,3</i>	<i>85,7</i>	<i>100,0</i>

Főbb mobilitási mutatók

Csak 2005-ben volt díjhátralék:	7,3%
Csak 2006-ban volt díjhátralék:	6,1%
Egyik évben sem volt díjhátralék:	78,5%
Mindkét évben volt díjhátralék::	8,1%

A szubjektív megélhetési pozíció szerint

A közüzemidíj-hátralék megjelenése, illetve esetleges felhalmozódása összefügg ugyan a szubjektív megélhetési pozícióval, azonban – bizonyos csoportok esetében – ez a kapcsolat nem annyira erős, mint például a lakásfenntartási terheket megjelenítő mutató esetében. Így például a mindkét évben nagy nehézségekkel küzdők közel 40%-a mindkét évben igyekezett kifizette a közműdíjait. Eszerint még a nehéz anyagi körülmények között élők jelentős része is prioritásként kezeli a közüzemi számlák kiegyenlítését. Ugyanakkor azt is célszerű kiemelni, hogy a nagy nehézségek mellett élők csoportján belül hasonlóan magas, közel 40%-os azok aránya, akiknél viszont felhalmozódott a díjhátralék, és ez a körülmény már mélyszegénységről tanúskodik.

Azt lehet tehát mondani, hogy a folyamatos díjhátralék nagyon kritikus anyagi viszonyokat takar, következésképpen az ebben érintettek többsége a tartósan szegény rétegnek is az alsó szintjét képviselik.

19. táblázat

A közüzemidíj-hátralék előfordulása 2005–2006 között a szubjektív megélhetési pozíció alakulásának függvényében

Kategóriák	Volt-e közüzemi díjhátralékuk 2005–2006 között (%)				
	egyik évben sem	csak 2005-ben	csak 2006-ban	mindkét évben	összesen
<i>A szubjektív megélhetési pozíció szerint kiemelt kategóriák</i>					
Egyik évben sem éltek nehézséggel	96,4	0,6	2,9	0,1	100,0
Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	38,9	12,8	10,1	38,1	100,0

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

1. A munkanélküliek háztartásait e tekintetben is komoly hátrányok terhelik: a mindkét időpontban csak munkanélküliből álló háztartások mintegy kétharmadának legalább az egyik évben díjhátralékai halmozódtak fel, míg ha a háztartás egy tagja 2006-ban munkához jutott, az érintettek között a díjhátralékosok hányada már alacsonyabbnak (50%) mutatkozott.

2. A gyermeküket egyedül nevelő foglalkoztatottak alkotják a másik olyan kockázati csoportot, ahol viszonylag magas, egyharmad körüli azok aránya, akik legalább az egyik évben nem tudták a közműdíjaikat rendszeresen megfizetni.

3. A nyugdíjasok, közülük is az egyedülállók a lakással kapcsolatos terhek tekintetében az átlagosnál hátrányosabb, a díjhátralékosok arányát tekintve viszont a legkedvezőbb helyzetűek közé tartoztak. Esetükben a kedvező vagy a kedvezőtlen megélhetési pozíció önmagában nem adhat kellő magyarázatot, hanem figyelembe kell venni az adósság megfizetésével kapcsolatos attitűdjüket is: számottevő mértékben eltérő: „nem szoktak hozzá”, hogy adósságuk legyen, és inkább más téren fogják vissza a kiadásokat, csakhogy az esedékes közműdíjat be tudják fizetni. Hasonló tendenciát lehetett megfigyelni az idősödők, tehát a nyugdíjas kor felé közeledők különböző csoportjaiban is.

20. táblázat

A közüzemi díjhátralék előfordulása 2005–2006 között a háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái	Volt-e közüzemi díjhátralékuk 2005–2006 között (%)				
	egyik évben sem	csak 2005-ben	csak 2006-ban	mindkét évben	összesen
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	85,6	6,4	4,1	3,9	100,0
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	85,9	4,0	6,3	3,8	100,0
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő, gyerekekkel	67,3	7,0	11,3	14,5	100,0

Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag					
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	82,3	3,2	14,5	-	100,0
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	73,8	10,2	4,5	11,5	100,0
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	74,0	4,1	8,1	13,8	100,0
Munkanélküli háztartástag					
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	35,7	12,2	12,6	39,5	100,0
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	50,3	10,8	13,1	25,9	100,0
9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	69,2	7,8	11,2	11,8	100,0
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők					
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	86,2	5,6	3,1	5,1	100,0
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	82,8	6,3	5,9	5,0	100,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	85,7	5,8	5,3	3,2	100,0
Nyugdíjas háztartástag					
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	87,4	4,4	4,8	3,3	100,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	91,2	4,4	3,6	0,8	100,0
15. Egyéb kategória	69,2	9,5	7,7	13,5	100,0
<i>Összesen</i>	78,5	7,3	6,1	8,1	100,0

6. Az életmód néhány elemének alakulása

E fejezetben az életmód azon elemeivel foglalkozunk, amelyeket az adatfelvétel tervezésekor – egy kérdéssor formájában – a depriváció mérésére alakítottak ki.

A szubjektív választ igénylő kérdések a következők voltak:

„Megengedhették-e maguknak, hogy:

- minden második nap húst egyenek,
- rendszeresen vásároljanak maguknak új ruhát,
- lecseréljék elöregedett bútoraikat,
- legalább egy hétig nyaraljanak saját költségükre,
- rendszeresen félretegyenek valamennyi pénzt,
- havonta egyszer meghívják a barátait vacsorára,
- havonta egyszer étteremben étkezzenek családjukkal,
- havonta egyszer-kétszer elmenjenek moziba, színházba stb.,
- ünnepek alkalmával megajándékozzák szeretteiket.”

A felsorakoztatott életmódelemek a szükségleti skálán igen eltérő pozíciót foglalnak el.

Az ebből fakadó heterogenitás miatt az indikátor által tükrözött összkép jelzésértékű lehet.

Részletesebben is kitérünk két olyan életmódelemre, amely szerepelt az Eurostat által nemzetközileg harmonizált adatgyűjtésben, és majd csak ezt követően foglalkozunk a hazai felhasználási célokra kiegészítésképpen készített teljes kérdéssorral.

A két kiemelt kérdés a következő: (1) *a háztartás megengedheti-e, hogy másnaponként húst egyen;* (2) *megengedhetik-e maguknak, hogy egy hétig – a háztartás költségére – nyaraljanak.* Az egyik tipikusan mindennapi, a másik ritkábban felmerülő szükséglet kielégítéséről ad információt.

6.1. Az életmód elemi szintű megközelítésben

Megengedhették-e maguknak, hogy másnaponként húst egyenek

Ez az indikátor alapvetően a mindennapi életvitelben, a táplálkozásban megjelenő szűkösséget próbálta megragadni.

A keresztmetszeti adatok szerint 2005-ben a népesség 31%-a, 2006-ban 28%-a nem engedhette meg magának, hogy másnaponként húst egyen, az elmozdulás tehát nem jelentős. A viszonylagos stabilitást ebben a vonatkozásban többnyire a pozíciócserék idézték elő: azok aránya, akik csak 2005-ben (9,6%), illetve csak 2006-ban (12,8%) nem kényszerültek önkorlátozásra, részben kiegyenlítette egymást.

Figyelmet keltő tény, hogy közel egyötödöt tett ki azok hányada, akik egyik évben sem engedhették meg a másnaponkénti húsevést, így az ő esetükben joggal lehet azt mondani, hogy a szűkölködés mindennapivá vált.

21. táblázat

Megengedhették-e maguknak, hogy másnaponként húst egyenek 2005–2005 között

2005-ben megengedhették-e maguknak, hogy másnaponként húst egyenek	2006-ben megengedhették-e maguknak, hogy másnaponként húst egyenek		
	igen	nem	Összesen
Igen	86,1	13,9	100,0
Nem	41,1	58,9	100,0
Összesen	72,2	27,8	100,0

Mobilitási arányszámok

Csak 2005-ben engedhették meg:	9,6%
Csak 2006-ben engedhették meg:	12,8%
Mindkét évben megengedhették:	59,4%
Egyik évben sem engedhették meg:	18,2%

A szubjektív megélhetési pozíció szerint

Szoros összefüggést figyelhettünk meg a másnaponkénti húsevés gyakorlata és a megélhetési pozíció között, hiszen a két póluson elhelyezkedők között igen nagyok a különbségek. A kedvező megélhetési pozícióban levők esetében szinte nem fordult elő, míg a legrosszabb helyzetben levőknek jelentős hányadánál (61%-nál) az volt a jellemző, hogy nem engedhették meg maguknak a másnaponkénti húsevést.

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

1. A munkanélküliség súlyos következményeit jól érzékeltette az a körülmény, hogy a munkanélküliségben bennragadt, illetve abból – egy háztartástag kilépésével – részlegesen kikerülők fele, illetve közel fele egyik évben sem volt abban a helyzetben, hogy családjá másnaponként húsételt ehessen.
2. Az olyan háztartások közül, melynek volt gyermekgondozási szabadságon lévő tagja, azok voltak a leginkább hátrányos helyzetben, ahol a feleség tartósan a gyermekeivel

maradt: körükben – a másik két kategóriához tartozókhöz viszonyítva – háromszorakkora (18%) arányt képviseltek azok, akik egyik évben sem engedhették meg maguknak a másnapokénti húsevést.

3. A második legveszélyeztetettebb az *egy szülő, gyerekekkel* kategória. Esetükben egynegyed körüli volt azoknak a hányada, akiknél a másnapokénti húsételt anyagi okok miatt nem engedhették meg maguknak.
4. Az *egyedülálló nyugdíjasok körében* – részben takarékosági okokból, részben a szűkös anyagi viszonyok miatt – ugyancsak jelentős (közel egyharmados) arányt tettek ki az ilyen értelemben nélkülözők. A *nyugdíjas párok* körében egyötöd körüli volt a részarányuk.

22. táblázat

Megengedhették-e maguknak, hogy másnapoként húst egyenek 2005–2006 között – a szubjektív megélhetési pozíció alakulásától függően

Kategoriák	2005–2006 között megengedhették-e maguknak, hogy másnapoként húst egyenek				
	igen, mindkét évben	csak 2005-ben	csak 2006-ban	egyik évben sem	összesen
<i>A szubjektív megélhetési pozíció szerint kiemelt kategóriák</i>					
Egyik évben sem éltek nehézséggel	96,8	0,7	1,9	0,6	100,0
Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	17,1	7,8	13,6	61,4	100,0

23. táblázat

Megengedhették-e maguknak, hogy másnapoként húst egyenek 2005–2006 között – a háztartási szintű gazdasági aktivitásváltás kategóriái szerint

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái	2005–2006 között megengedhették-e, hogy másnapoként húst egyenek				
	igen, mindkét évben	csak 2005-ben	csak 2006-ban	egyik évben sem	összesen
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	74,5	6,5	11,0	8,0	100,0
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	69,6	11,2	4,4	14,8	100,0
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő, gyerekekkel	51,3	8,4	17,1	23,2	100,0
Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag					
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	88,0	4,9	1,5	5,6	100,0
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	58,0	8,5	14,9	18,6	100,0
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	85,9	4,7	4,4	5,1	100,0
Munkanélküli háztartástag					
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	24,6	13,6	12,1	49,7	100,0
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	35,2	9,2	10,7	45,0	100,0

9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	54,3	9,9	22,3	13,6	100,0
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők					
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	60,8	13,8	13,1	12,3	100,0
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	59,3	10,3	13,6	16,8	100,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	59,8	7,5	10,2	22,6	100,0
Nyugdíjas háztartások					
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	42,0	14,1	13,2	30,8	100,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	56,4	8,7	14,9	20,1	100,0
15. Egyéb kategória	50,9	11,9	14,2	23,0	100,0
<i>Összesen</i>	<i>59,4</i>	<i>9,6</i>	<i>12,7</i>	<i>18,3</i>	<i>100,0</i>

Megengedhették-e az egyheti nyaralást

A fenti kérdés alapján kialakított indikátor egy viszonylag alacsonyabb gyakoriságú szükséglet, a saját költségre megvalósított nyaralás kapcsán próbált képet adni az előnyös, illetve hátrányos helyzetek megjelenéséről.

24. táblázat

Megengedhették-e maguknak az évi egyheti nyaralást 2005–2006 között – a 17 éves és idősebb népesség körében

2005-ben megengedhették-e maguknak az egyheti nyaralást	2006-ban megengedhették-e maguknak az egyheti nyaralást		
	igen	nem	összesen
Igen	72,3	27,7	100,0
Nem	16,7	83,3	100,0
Összesen	35,2	64,8	100,0

Mobilitási arányszámok

Javulásról beszámoló aránya:	11,1%
Romlást jelzők aránya :	9,2%
Mindkét évben megengedhették:	24,1%
Egyik évben sem engedhették meg:	55,6%

A keresztmetszeti adatok szerint 2005-ben 33%, 2006-ban 35% engedhette meg magának azt, hogy saját költségére egy hétig nyaraljon. Ebben a tekintetben csekély a háttérmozgás: akiknek 2005-ben nem telt nyaralásra, azoknak több mint négyötöde 2006-ban sem nyaralt; 2005-ben nyaralók 72%-a viszont a következő évben is megengedhette ezt magának.

A szubjektív megélhetési pozíció szerint

A megélhetési pozíció alakulása ez esetben is meghatározó volt. Így a mindkét évben nyaralók aránya azok körében volt a magasabb (77%), akik mindkét évben anyagi gondok nélkül éltek. A másik póluson viszont, tehát akiknél mindkét évben súlyos megélhetési gondok jelentkeztek, 94%-ot tett ki azok hányada, akik egyik évben sem nyaraltak.

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

1. *A tartósan munkanélküliek körében* a rendszeres nyaralás – érthetően – még elvértve sem fordult elő, és mindössze 7%-ott tett ki azoknak az aránya, akik az egyik vagy a másik évben nyaralhattak. A munkanélküli háztartástagok eltérő arányából fakadó következményeket jól érzékelteti az a tény, hogy a munkanélküliségből 2006-ban teljes mértékben kikerülő háztartásokban élők körében 35%-ot tett ki a legalább egyik időpontban nyaralók hányada.
2. A nyaralásról lemondók sorában *a nyugdíjasok* álltak a második helyen: körükben több mint egynegyed, illetve egyharmadnyi részarányt tettek ki a több-kevesebb gyakorisággal nyaralók. Ám esetükben az anyagi gondok mellett jelentős szerepe lehetett részben a sajátos attitűdöknek, részben az egészségi állapotnak.
3. Az olyan háztartások között, amelyeknek *gyermekgondozási szabadságon lévő tagja van*, komoly különbségek voltak az újonnan belépők, illetve azon kategóriába tartozók között, ahol a feleség tartósan gyermekgondozási szabadságon volt. Az előbbieket körében meglepően magas, 77% volt a legalább az egyik évben nyaralók aránya, míg az utóbbiak esetében 49%-ot tett ki.
4. *A gyermeküket egyedül nevelőket* azért célszerű kiemelni, mert más – korábban vizsgált – életkörülmény-elemekről eltérően e tekintetben nagyjából a népesség átlagára jellemző arányokat mutattak.

25. táblázat

Megengedhették-e maguknak az egyheti nyaralást 2005–2006 között – a szubjektív megélhetési pozíció alakulásától függően

Kategóriák	Megengedhették-e az egyheti nyaralást 2005–2006 között (%)				
	igen, mindkét évben	csak 2005-ben	csak 2006-ban	egyik évben sem	összesen
<i>A szubjektív megélhetési pozíció szerint kiemelt kategóriák</i>					
Egyik évben sem éltek nehézséggel	77,4	6,0	9,9	6,7	100,0
Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	2,2	1,6	1,9	94,3	100,0

26. táblázat

Megengedhették-e maguknak az egyheti nyaralást 2005–2006 között – a háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái	Megengedhették-e az egyheti nyaralást 2005–2006 között (%)				
	igen, mindkét évben	csak 2005-ben	csak 2006-ban	egyik évben sem	összesen
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	37,9	9,5	14,9	37,7	100,0
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	44,9	11,9	9,9	33,3	100,0
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő, gyerekekkel	23,0	7,0	18,6	51,3	100,0

Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag					
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	42,2	3,2	32,1	22,5	100,0
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	25,2	10,0	13,6	51,2	100,0
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. Sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	39,8	10,9	9,3	40,0	100,0
Munkanélküli háztartástag					
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	-	2,0	5,0	93,0	100,0
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	6,8	6,1	6,4	80,8	100,0
9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	16,6	7,3	11,1	64,8	100,0
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők					
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	34,4	16,1	9,4	40,2	100,0
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	19,8	8,5	13,3	58,5	100,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	25,3	14,6	10,1	49,9	100,0
Nyugdíjas háztartástag					
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	11,2	8,8	7,5	72,5	100,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	14,8	8,9	10,1	66,2	100,0
15. Egyéb kategória	16,1	9,6	7,1	67,2	100,0
<i>Összesen</i>	<i>24,1</i>	<i>9,2</i>	<i>11,1</i>	<i>55,6</i>	<i>100,0</i>

A kilenc életmódelem egyenkénti előfordulása

A 9 kiválasztott életmódelem előfordulását tekintve meglehetősen nagy a szóródás, hiszen a legsűrűbben, illetve a legritkábban előforduló vizsgált tényező között mintegy tízszeres gyakoriságú különbséget lehetett megfigyelni. Az elterjedtségi skála élén a hozzátartozók megajándékozása állt, miután a megfigyelték 87%-nál a háztartás ezt mindkét évben megengedhette magának, a végén pedig az előregedett bútorok lecserélése, 8%-os aránnyal.

A hozzátartozók megajándékozása olyan, a társadalom egészét átható attitűd, amely függetlenedik az érintettek anyagi háttérétől. Ennek megfelelően elenyésző (3%) volt azok hányada, akiknek egyik évben sem ajándékozhattak.

Nem véletlen, hogy *az előregedett bútorok lecserélése* a rangsor végére került, hiszen a felsorakoztatottak közül ez a családi cél a leginkább költségigényes, és erre valóban csak a kellő anyagi háttérrel rendelkező családok vállalkozhatnak. Úgy tűnik tehát, hogy a lakás bebútorozása sokak esetében egyszeri és többnyire életreszóló beruházás.

A gyakorisági lista utolsó előtti helyén szereplő életmódelemet, nevezetesen a havonta egyszer-kétszer előforduló *éttermi étkezést* a lényegesen csekélyebb költségvonzat ellenére is a bútorok cseréjéhez hasonló elterjedtségűnek tekinthetjük: 14%-ot tett ki azoknak a részaránya, akik mindkét évben megengedték ezt maguknak. A jelenség döntően azzal magyarázható, hogy – a mai viszonyok között – a család rendszeres jellegű közös éttermi étkezése inkább egy magasabb életnívóval együtt járó státusfogyasztásnak minősül, amit az átlagcsalád kitüntetett alkalmakhoz köt, és nem is mindig elsődlegesen anyagi megfontolások miatt.

Összességében véve – mintegy rétegvonásként értelmezve – azt mondhatjuk, hogy az előregedett bútorok cseréje, valamint a család rendszeres éttermi étkezése *alapvetően a tehető életmód jellemzője, amelyhez szervesen társul a státusfogyasztás is.*

A két pólus között jól elkülöníthető sűrűsödési pontok jelentek meg. Ilyen sajátos státusjellemzőnek tekinthetjük a másnapokénti húsevés lehetőségét. A hazai étkezési szokások szerint ugyanis az alsóbb rétegek esetében is természetes, hogy a hét több napján is húsétel kerüljön az asztalra, míg ha a magasabb státusú rétegeknél ez az igény nem jelenik meg, akkor azt alapvetően nem az anyagi szempontok motiválják. Akik tehát nem képesek ezt finanszírozni, joggal érzik életmódjukat szegényesnek.

Öt életmódelem esetében nagyon hasonló elterjedtségi arányokat lehetett kimutatni, ezek a következők:

- rendszeresen félretesznek valamennyi pénzt,
- havonta egyszer meghívják a barátaikat vacsorára,
- havonta egyszer-kétszer elmennek moziba, színházba stb.,
- legalább egy hétig nyaralnak saját költségükre,
- rendszeresen tudnak új ruhát venni.

Azt lehet mondani, hogy ezek a „tisztos”középosztályra jellemző mintát testesítik meg, és egyenként egynegyed-egyötöd körül alakult azok hányada, akiknek a háztartásában a fenti gyakorlatot mindkét évben megengedhették maguknak. (Természetesen ennél sokkal kisebb azok aránya, akik esetében ez egyidejűleg mind az öt elemet illetően fennállt.)

27. táblázat

Az egyes életmódelemek alakulása 2005–2006 között – a 17 éves és idősebb népesség körében*

Megengedhették-e maguknak, hogy ...	(%)				
	mindkét évben megengedhették	csak 2005-ben	csak 2006-ban	egyik évben sem	összesen
Ünnepek alkalmával megajándékozzák családtagjaikat	88,7	5,0	3,3	2,9	100,0
Másnapoként húst egyenek	59,4	9,6	12,7	18,3	100,0
Rendszeresen félretegyenek valamennyi pénzt	25,9	12,0	11,9	50,2	100,0
Havonta egyszer meghívják barátaikat vacsorára	25,8	13,2	11,7	49,2	100,0
Havonta egyszer-kétszer moziba, színházba stb. menjenek	25,5	12,2	11,4	50,9	100,0
Legalább egy hétig nyaraljanak	24,1	9,2	11,1	55,6	100,0
Rendszeresen vásároljanak maguknak új ruhát	22,4	10,8	14,3	52,6	100,0
Havonta egyszer étteremben étkezzenek	15,2	9,7	10,2	65,0	100,0
Lecserélik elöregedett bútoraikat	9,3	10,2	10,0	70,5	100,0

* Az itt szereplő változókat a személyi file-n lehetett elérni, ezért az alapsokaságot ez esetben a 17 éves és idősebb népesség alkotta.

6.2. Az életmódelemek összességében (aggregáltan)

Az aggregált indikátorok – hátrányaikat is figyelembe véve – alkalmasak arra, hogy bizonyos fokig átfogó képet adjanak a vizsgált terület egészéről, jelen esetben arról a 9 életmódelemről, amelyre az adatfelvétel fókuszált.

A keresztmetszeti adatokból kitűnik, hogy 2005–2006 között nem történt érdemleges elmozdulás a különböző életmódkategóriák gyakoriságának megoszlásában. A mobilitási

tábla alapján azonban kimutatható, hogy a látszólagos változatlanosság mögött nagyon komoly mértékű, a népesség közel felét érintő átrendeződés következett be.

28. táblázat

A népesség megoszlása az aggregált szintű életmód-kategóriák szerint 2005-ben és 2006-ban*

Aggregált szintű életmód-kategóriák (hány életmódelemet engedhetek meg maguknak)	2005	2006
Alsó (0–1)	20,7	20,3
Alsóközép (2)	17,8	18,8
Közép (3–4)	25,9	24,6
Felsőközép (5–6)	15,7	15,0
Felső (7–9)	19,8	21,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

*Longitudinális súlyok alapján

Mobilitási arányszámok:

- felfelé irányulóan mobil: 28,1%
- lefelé irányulóan mobil: 26,2%
- immobil: 54,7%

Az életmódelemek egészére vonatkozóan egy 13 kategóriát tartalmazó, a különböző irányú mozgásokat tükröző dinamikus változót alakítottunk ki, amely révén az életnivó egyes fokozatai közötti mozgásokat szándékoztunk érzékelteni.⁷

A szubjektív megélhetési pozíció szerint

Megállapítható, hogy a mindkét megfigyelt évben jó megélhetési pozícióban levők nagy valószínűséggel megtarthatták a relatíve jó életmódjukat/életkörülményeiket, míg a másik póluson nagy a kockázata annak, hogy depriválnak tekinthető életmód konzerválódik. Konkrétan, a jó megélhetési pozícióban levők közel háromnegyedének az életmódja minősíthető 2006-ban nagyon jónak, a leszakadók körében viszont ehhez közeli nagyságú volt a nagyon rossz kategóriába kerültek aránya.

A háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért csupán azt mutatjuk be, hogy az egyes aktivitási kategóriákban milyen arányt képviselt a mindkét időpontban nagyon rossz, illetve nagyon jó életkörülmény.

1. A két megfigyelt időpontban egyaránt nagyon rossz körülmények között élők hányada a változatlanul két keresővel rendelkező háztartások körében volt a legalacsonyabb (3%), és a mindkét időpontban csak munkanélküliekből állók között a legmagasabb (46%), a különbség tetemes, mintegy tizenötszörös.

⁷ Az indikátort egyszerű módszerrel alakítottuk ki: 0 pontot kapott az a háztartás, amely a kiválasztott életkörülmény-életmód elemek közül egyet sem engedhetett meg magának, és 9 pontot, amely mindegyiket. E pontrendszer alapján – 2005-re és 2006-ra is – öt, megközelítőleg hasonló nagyságú csoportot alakítottunk ki, majd a dinamikus mutatót aszerint képeztük, hogy az adott háztartás miként mozgott az öt szint között. (Az első kategóriába azok kerültek, akik legfeljebb egy elemet engedhetek meg maguknak, a másodikba akik 2, a harmadikba, akik 3–4, a negyedikbe, akik 5–6, az ötödikbe, akik 7-nél több elemet.)

2. Az életmód egészét tekintve, azoknak a háztartásoknak a helyzete, amelyeknek volt *gyermekgondozási szabadságon lévő tagja*, többnyire átlag körüli vagy annál kedvezőbb volt, ami jelentős részben abból fakadt, hogy körükben – a fiatalabbak meghatározó hányada folytán – magas a felsőfokú végzettségűek aránya, ami komoly kereseti előnyt jelentett számukra. Ám azt is meg lehetett figyelni, hogy jelentős különbségek alakultak ki aszerint, hogy az érintettek mióta voltak gyermekgondozási szabadságon: akik 2006-ban kezdtek, feleakkora arányban voltak nagyon rossz pozícióban, viszont közel háromszor annyian nagyon jóban, mint a már 2005-ben is gyermekgondozási szabadságon lévők.
3. *A munkanélküliséggel terhelt háztartások* belső tagozódását tekintve még nagyobbak a különbségek, hiszen a mindkét évben, és minden felnőtt tagra kiterjedően munkanélküliekből állók csoportjában közel négyszerakkora (46%) volt a nagyon rossz életviszonyok között élők aránya, mint a munkanélkülistől 2006-ra teljes mértékben megszabaduló háztartások körében.
4. *Az egy szülő gyerekkel típusú háztartás*, alapvetően a népesség egészére jellemző életmódszintre sorolható. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az általunk képzett csoportosítás csak az olyan eseteket tartalmazta, amikor egyrészt a szülő foglalkoztatott volt, másrészt az egy szülőn és gyermekein kívül más személy nem élt a háztartásban. Az ilyen típusú csonka családok életkörülmény-életmód mutatói érthetően kedvezőbbek.
5. *A mindkét időpontban foglalkoztatott, 60 évesnél fiatalabb egyedülállók* ugyancsak a leginkább kedvező helyzetűek közé sorolhatók, döntően azért, mert körükben meglehetősen magas a felsőfokú végzettségűek hányada.
6. *Az idősödő tagokból álló háztartások* esetében a nyugdíjba vonulás szerint figyelhetőek meg fokozatok. Az olyan esetekben amikor a párnak csak egyik tagja ment nyugdíjba, még csupán 5%-ot tett ki a nagyon rossz életkörülmények között élők aránya, ha viszont már mindketten nyugdíjasok, ez a hányad a háromszorosára növekszik.
7. *A nyugdíjasok csoportjában* számottevő különbségek voltak az egy, illetve két nyugdíjból élők között: az utóbbiak körében feleakkora hányadot sem képviseltek a tartósan rossz körülmények között élők, mint az egyedül élők csoportjában.

29. táblázat

A mindkét időpontban nagyon rossz, illetve nagyon jó megélhetési pozícióban levők megoszlása az összes életkörülmény-életmód elem alakulása szerint 2005–2006 között

(%)

Az összes életkörülmény-életmód elem alakulása 2005–2006 között	A szubjektív megélhetési pozíció alakulása	
	egyik évben sem éltek nehézséggel	mindkét évben nagy nehézséggel éltek
Mindkét évben nagyon rossz pozícióban voltak	-	58,6
2006-ban a nagyon rosszról feljebb léptek	-	12,3
Mindkét évben rossz pozícióban voltak	0,3	6,4
2006-ban rossz pozícióból lejjebb kerültek	0,3	6,7
2006-ban rossz pozícióból feljebb kerültek	2,1	3,5

Mindkét évben közepes pozícióban voltak	2,9	2,6
2006-ban közepes pozícióból lejjebb kerültek	-	6,2
2006-ban közepes pozícióból feljebb kerültek	6,6	-
Mindkét évben jó pozícióban voltak	4,0	-
2006-ban jó pozícióból lejjebb kerültek	2,8	1,1
2006-ban jó pozícióból feljebb kerültek	12,4	-
Mindkét évben nagyon jó pozícióban voltak	60,7	1,7
2006-ban a nagyon jó pozícióból lejjebb kerültek	8,0	0,8
Összesen	100,0	100,0

30. táblázat

Az összes életmód elemet alapul véve a nagyon rossz, illetve a nagyon jó pozícióban levők aránya – a háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái	Az összes vizsgált életmódelemet alapul véve, a mindkét időpontban (%)	
	nagyon rossz pozícióban levők aránya	nagyon jó pozícióban levők aránya
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	3,0	20,8
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	8,9	32,5
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő, gyerekekkel	11,4	15,3
Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag		
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	5,6	34,7
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	10,3	12,1
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	5,1	13,4
Munkanélküli háztartástag		
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	45,9	-
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	39,2	5,2
9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	11,9	8,6
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők		
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	5,0	15,1
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	8,4	8,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	15,2	9,5
Nyugdíjas háztartástag		
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	23,5	4,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	11,3	5,6
15. Egyéb kategória	17,4	9,5
Összesen	12,1	12,8

7. A Munkaerő-felvétel (MEF) és a Változó életkörülmények adatfelvétel (VÉKA) paneladatainak összehasonlítása

Ebben a fejezetben a 2001–2005. évi VÉKA-panelből, illetve a 2003–2007 közötti időszakra rendelkezésre álló MEF-panelállományokból származó adatokat hasonlítjuk össze. A Munkaerő-felvétel eredetileg nem panel-vizsgálatként indult, de alkalmas arra, hogy rotációs mintáját panelállománnyá alakítsuk. E munkálatoknak az a célja, hogy egyrészt különböző adatállományokon tesztelje a hasonló módon előállított indikátorokat, másrészt hogy – azonos tartalmú szerkesztésével – lépéseket tegyen a különböző adatállományok közötti átjárás biztosítása felé, és ezáltal is finomítsa a módszertani eljárásokat.

Miután a MEF-panelek csak személyi szintű adatokat tartalmaznak, ezért az összehasonlítás is az egyéni szintű munkaerő-piaci kategóriákra, illetve az azokban bekövetkezett változások kimutatására szorítkozott, és abból a feltételezésből indult ki, hogy konszolidált társadalmi-gazdasági viszonyok között a mobilitás intenzitása alapvetően attól függ, hogy milyen hosszú a megfigyelési időszak. Joggal vélhettük, hogy ez a MEF másfél éves paneleiben jóval kisebbnek mutatkozik majd, mint a négy évnél is hosszabb VÉKA-panelben. Kérdésként merült fel azonban, hogy *a mobilitás mértéke az időszak hosszával arányosan kisebb lesz-e?*

Az adatok összehasonlíthatósága szempontjából fontos *a fogalmi azonosság*. Ebből a szempontból kedvező, hogy – a VÉKA-hoz hasonlóan – a MEF-ben is az önbesorolás módszerét alkalmazták az aktivitási státus meghatározásánál. Erre alapozva abból indultunk ki, hogy – a tartalmi egybevetés szempontjából kisebb jelentőségű eltérésektől eltekintve – teljesülnek azok a feltételek, amelyek módszertanilag megalapozottá teszik eljárásunkat. Ilyen kisebb mérvű eltérésnek tekintettük azt is, hogy az összehasonlított időszakok nem pontosan fedik egymást, azonban viszonylag konszolidált viszonyokat feltételezve, e tényező nem zavarja a korrekt egybevetést.

Tekintve, hogy a MEF a 15–74 éves népességre terjedt ki, ezért a VÉKA-panel esetében is erre a körre szűkítettük a vizsgálatban szereplők körét, sőt a *célsokaság* még ennél is szűkebb volt, tekintve, hogy a 15–74 éves nem tanuló népességre korlátoztuk az összehasonlítást. A vizsgálatra kijelölt célsokaság tehát a két felvételben azonos volt.

Az összehasonlítás a következőkre irányult:

1. Első lépésben az eredeti információkat hordozó éves keresztmetszeti adatokat vetettük egybe – alapvetően a MEF módszereihez igazítva – annak érdekében, hogy kiderüljenek az adatfelvételek különböző módszereiből fakadó esetleges eltérések.
2. A következő lépésben – ugyancsak a keresztmetszeti adatokra alapozva – az újonnan képzett munkaerő-piaci csoportok megoszlását hasonlítottuk össze. Ezzel a statikus állapotra jellemző hasonlóságok, illetve különbségek bemutatása volt a célunk.
3. Ezt követően tértünk át a dinamikus megközelítésre, amelynek során először az egyéni szintű dinamikus munkaerő-piaci csoportok összehasonlítását végeztük el.
4. Ezután került sor a munkaerő-piaci csoportokat jellemző mobilitás nagyságának a bemutatására. A MEF esetében másfél, illetve – bizonyos kiegészítő információk segítségével – két és fél évet, a VÉKA-panelt tekintve viszont négy év két hónapot átfogó időszak összehasonlítására volt lehetőség.

7.1. A 2005. évi mikrocenzus és a 2006. évi Munkaerő-felvétel (MEF) keresztmetszeti adatainak összehasonlítása

Miután más-más célból végrehajtott adatgyűjtésekről volt szó, először is azt kellett tisztázni, hogy milyen különbségek adódhatnak pusztán az adatfelvételek során alkalmazott eltérő módszerekből. Tekintve, hogy a 2005. évi VÉKA a gazdasági aktivitással kapcsolatos adatokat a mikrocenzusból vette át, legkézenfekvőbb megoldásnak a 2005. évi mikrocenzus, illetve a 2006. évi MEF éves keresztmetszeti adatainak az összehasonlítása tűnt.

Tartalmi szempontból az aktivitási státusok leképezése volt a legfontosabb. Ennek során a MEF-ben kialakított kategóriákra alapoztunk.

A két felvételben alkalmazott kategóriák, fogalmak összehasonlítása

Munkaerőfelvétel	Mikrocenzus
Dolgozik	Dogozik, jövedelmet biztosító tevékenységet végez
Munkanélküli	Munkanélküli-járadékban, -ellátásban részesül
Tanuló	Magánszemély (szülő, házastárs stb.) tartja el*
Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	Saját jogú öregségi, özvegyi nyugdíjban, járadékban részesül
Rokkantsági nyugdíjas (munkaképtelen)	Rokkantsági nyugdíjban, baleseti járadékban részesül
Gyermekgondozási szabadságon levő	Gyermekgondozási segélyben, díjban, gyermeknevelési támogatásban részesül
Eltartott, családját látja el	Magánszemély (szülő, házastárs stb.) tartja el, családját látja el, szociális támogatásban részesül*

* A mikrocenzusban a „tanuló”, illetve az „eltartott, családját látja el” kategóriát a jelenleg tanul-e kérdésre adott válasz alapján különítettük el.

A MEF-ben mutatkozó megoszlás néhány ponton jelentősebben eltért a mikrocenzusból származótól, elsősorban az eltartottak kategóriáját illetően: ez a mikrocenzus szerint kétszer akkora volt (6,2%), mint ahogy a MEF-ben mutatta (3,0%). A MEF-ben viszont az öregségi nyugdíjasoké 1,0, a tanulóké pedig 1,4 százalékponttal bizonyult magasabbnak, mint a mikrocenzus megfelelő kategóriái (31. táblázat). E különbségeknek csak igen kis hányada magyarázható a felvételek időbeli eltéréseivel, nagyobb részük feltehetően az adatfelvételeknél alkalmazott eltérő módszerekből ered. Az elvégzett szórásszámítások azt is tisztázták, hogy a becslések közötti különbségekért nem a mintavételi eljárás a felelős.

Ezeknek az eltéréseknek a mobilitás globális alakulása szempontjából azonban elenyészően kicsi a hatása.

31. táblázat

A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása a 2005. évi mikrocenzusban, illetve a 2006. évi Munkaerő-felvételben

Kategóriák	2005. évi mikrocenzus*		2006. évi Munkaerő-felvétel	
	súly nélkül	súlyozva	súly nélkül	súlyozva
Dolgozik	48,4	49,5	45,5	50,3
Munkanélküli	5,5	5,5	6,5	6,1
Tanuló	10,1	9,6	11,0	11,0
Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	18,2	18,0	22,5	19,0
Rokkantsnyugdíjas	7,6	7,4	8,2	7,1
Gyermekgondozási szabadságon levő	4,1	4,0	3,1	3,5
Eltartott, családját látja el	6,2	6,2	3,2	3,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	137 409		245 448	
Felszorozva (ezerben)		7 696		7 773

* A mikrocenzus esetében a táblázat a háztartásban élő lakónépességre vonatkozó adatokat tartalmazza, ami például abban tér el a MEF-ben követett eljárástól, hogy nem számol a kollégiumban élő diákokkal.

7.2. Munkaerő-piaci csoportok a keresztmetszeti adatok alapján

A korábbi vizsgálatok során – a 2005. évi mikrocenzus adatállományára alapozva – kialakítottuk azokat a munkaerő-piaci kategóriákat, amelyek között az aktivitásváltás realizálódik. Ezt a csoportosítást 2003-tól induló és másfél évet átfogó MEF-panelekre, illetve a MEF éves keresztmetszeti adatállományaira vonatkozóan is el lehetett végezni. Ily módon párhuzamosan tudjuk bemutatni a megoszlásokat a panelekből (MEF, VÉKA), illetve a keresztmetszeti állományokból (MEF, mikrocenzus) származó adatok alapján.

Miután a MEF-ben – a rotációból fakadóan – negyedévente indulnak az egyes panelek, ezért a 2003 első, valamint a 2006 harmadik negyedéve közötti időszakra vonatkozóan 15 panel állt a rendelkezésünkre. E fejezet mellékletében szereplő 1. sz. táblázatban minden egyes panelre nézve részletesen közöljük a munkaerő-piaci csoportok szerinti megoszlásokat. Tekintve azonban, hogy negyedévenként csak viszonylag elhanyagolható változások következtek be, ezért itt – a 15–74 éves nem tanuló népességre vonatkozóan – csak az időszak első és utolsó paneljére vonatkozó adatokat mutatjuk be

A paneladatok alapján számított keresztmetszeti megoszlásokról feltétlenül meg kell említeni, hogy azok érthetően nem teljesen pontosak, helyenként számottevően el is térnek az éves állományok adataitól azonban – az éves keresztmetszeti adatállományok alapján számított megoszlások mellett – tájékoztató jelleggel használhatók.

Mindezeket figyelembe véve, a 2003. és a 2006 évi MEF keresztmetszeti adatai, valamint panelállományok alapján a következőket lehet kiemelni (32–33. táblázat):

- növekedett a panelek szerint kissé nagyobb ütemben a *szellemi foglalkozásúak* hányada, ez a szellemi szakmák fokozatos térhódítására utal;
- a teljes idős fizikai foglalkozásúak aránya gyakorlatilag stagnált;
- szintén változatlan a *részidős fizikai és alkalmi munkások* hányada;

- a vállalkozók esetében – panelek szerint – 1,7 százalékpontos csökkenés következett be, az éves keresztmetszeti adatok szerint viszont csak minimális, 0,2 százalékpontos változás volt;
- a rokkantsági nyugdíjasoknál a panelek szerint 1,6 százalékpontos, a keresztmetszeti adatok alapján pedig közel 3 százalékpontos növekedés figyelhető meg, ami – ismerve az ONYF erre vonatkozó éves adatait, amelyek enyhe csökkenést jeleznek – a felvétel hibájának tekinthető;
- az öregségi nyugdíjasok esetében a panelek szerint 1,6 százalékpontos, a keresztmetszeti adatok szerint 3,2 százalékpontos csökkenés mutatható ki, amely viszont – ugyancsak az ONYF-től származó adatokkal egybevetve – reálisnak tűnik, és jelzi, hogy a nyugdíjba vonulás új szabályozása miatt a rendszerből többen lépnek ki (halnak meg), mint amennyien belépnek;
- a munkanélküliek csoportjában mindkét megközelítés szerint a részarány enyhe növekedése figyelhető meg, amit más források⁸ is megerősítenek, és a romló munkapiaci helyzetnek tudható be;
- a gyermekgondozási szabadságon levők hányada a keresztmetszeti adatok és más források⁹ szerint, nem változott, a panelek szerint kissé csökkent, ami a paneljelleggel (mintakopással) függ össze.

Összességében azt lehet mondani, hogy a kétféle megközelítés alapvetően hasonló tendenciákat jelezett, ám esetenként a számszerű arányokban érdemi eltérések is előfordultak.

Másféle képet kapunk, ha a VÉKA-panel induló (2001), illetve záró (2005) időpontjára vonatkozó, valamint ha a 2001. évi népszámlálás és a 2005. évi mikrocenzus hasonló adatait vesszük alapul. Tekintetbe kell venni, hogy a panel tagjai a megfigyelés folyamán négy évvel idősebbek lettek, ebből adódóan az összehasonlításnak korlátjai vannak. (34–35. táblázat).

Mindezt figyelembe véve elmondható, hogy – főleg 2005-re vonatkozóan – a VÉKA-panelben számottevően magasabb mind a rokkantsági, mind az öregségi nyugdíjasok aránya, mint a mikrocenzusban, a felnőtt eltartottak esetében pedig éppen fordított a reláció.

Az eltérések lehetséges okainak magyarázataként a következőket emeljük ki:

- a VÉKA-panel által reprezentált sokaság jelentősen eltér a keresztmetszeti felvételek (cenzus, mikrocenzus) által reprezentált sokaságtól;
- a 2001–2005-ös VÉKA-panelben nem volt mód a költöző személyek követésére és ezáltal egy korrektebb longitudinális súlyozás kialakítására;
- a kiinduló év 2005, a kiinduló súlyok képzésekor pedig olyan, 2005-re vonatkozó sarokszámokat használtunk, amelyek nem szerepeltek a 2005-ös mikrocenzusban.

⁸ „Az utóbbi 3–4 évben a 15–74 éves munkanélküliek száma és aránya a gazdaságilag nem aktívak rovására nőtt, s 2006-ban éves átlagban 7,5% volt.” Társadalmi jellemzők, 2006. KSH. Budapest, 29. old.

⁹ „Így a születésszám mérséklődése ellenére a gyermekgondozási ellátás miatt inaktívak száma 1998–2005 között a 280 ezer fő körüli szinten állandósult. Társadalmi jellemzők, 34. old.

Megjegyezzük, hogy a háztartási panelfelvételeket lehet és szokás is keresztmetszeti vizsgálatokra alkalmassá tenni, mégpedig a minta megfelelő kiegészítésével. A VÉKA-felvételben a keresztmetszeti feldolgozás azzal vált lehetővé, hogy 2006-ban minden olyan személyt megfigyeltek, akik egy panelszeméllyel egy háztartásban éltek.

32. táblázat

**Munkaerő-piaci csoportok megoszlása
a MEF 2003 és 2006-ra vonatkozó éves keresztmetszeti adatai alapján
(15–74 éves nem tanuló népesség)**

(%)

Munkaerő-piaci csoportok	2003		2006	
	súlyozva	súly nélkül	súlyozva	súly nélkül
1. Szellemi foglalkozású	20,2	16,5	21,4	17,5
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	26,4	25,9	26,5	25,9
3. Részidős fizikai, alkalmi munkás	1,4	1,4	1,5	1,5
4. Vállalkozó	7,3	6,5	7,1	6,2
5. Rokkantsági nyugdíjas	5,1	5,8	8,0	9,2
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	24,6	27,6	21,4	25,3
7. Munkanélküli	6,2	7,4	6,8	7,3
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	4,0	3,8	4,0	3,5
9. Felnőtt eltartott	4,8	5,1	3,4	3,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

33. táblázat

**Munkaerő-piaci csoportok megoszlása az egyes MEF-panelekben
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség)**

(%)

Munkaerő-piaci csoportok	2003/01 panel			2006/03 panel		
	súlyozva *	súly nélkül	esetszám	súlyozva*	súly nélkül	esetszám
1. Szellemi foglalkozású**	19,1	15,9	1299	21,0	17,7	1328
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	27,5	25,6	2086	27,3	26,5	1984
3. Részidős fizikai, alkalmi munkás	1,4	1,6	120	1,4	1,5	110
4. Vállalkozó	8,4	6,8	559	6,7	6,1	454
5. Rokkantsági nyugdíjas	8,8	9,9	809	10,4	11,2	839
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	21,7	23,7	1924	20,1	22,3	1670
7. Munkanélküli	5,5	8,3	677	6,1	7,4	554
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	4,1	4,0	329	3,7	3,5	265
9. Felnőtt eltartott	3,6	4,3	368	3,2	3,8	286
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>8172</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>7492</i>

* A panelsúlyokra vonatkozó számítások azt mutatták, hogy a legcélszerűbb a panelidőszak elejére becslött súlyokat alkalmazni.

** Itt és a továbbiakban is a részidős szellemi foglalkozásúakat ebbe a kategóriába soroltuk.

34. táblázat

**Munkaerő-piaci csoportok megoszlása
a 2001. évi népszámlálás* és a 2005. évi mikrocenzus adatai alapján**
(a 15–74 éves nem tanuló népesség)

Munkaerő-piaci csoportok	2001. évi népszámlálás			2005. évi mikrocenzus		
	súlyozva	súly nélkül	esetszám	súlyozva	súly nélkül	esetszám
1. Szellemi foglalkozású	19,7	19,6	30 100	21,3	20,7	26 125
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	22,7	23,4	36 051	22,7	22,5	28 354
3. Résztidős fizikai, alkalmi munkás	1,7	1,7	2 626	2,8	2,7	3 428
4. Vállalkozó	7,9	7,9	12 201	8,4	8,2	10 393
5. Rokkantsági nyugdíjas	7,8	7,6	11 673	7,8	8,0	10 051
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	22,0	20,8	31 994	19,1	19,8	24 996
7. Munkanélküli	5,7	5,8	8 939	6,5	6,5	8 144
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	4,3	4,9	7 567	4,4	4,5	5 636
9. Felnőtt eltartott	8,3	8,3	12 805	7,0	7,1	9 009
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>153 956</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>126 136</i>

* A 2001. évi népszámlálásból kiválasztott 2%-os minta alapján.

35. táblázat

Munkaerő-piaci csoportok megoszlása a 2001–2005. évi VÉKA-panelben
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség)

Munkaerő-piaci kategóriák	2001		2005	
	súlyozva	súly nélkül	súlyozva	súly nélkül
1. Szellemi foglalkozású	19,7	17,3	20,1	17,5
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	25,2	24,9	22,1	21,8
3. Résztidős fizikai, alkalmi munkás	1,9	1,9	3,1	3,3
4. Vállalkozó	7,4	6,4	7,7	6,5
5. Rokkantsági nyugdíjas	7,4	6,4	9,6	6,5
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	20,1	24,3	23,1	27,5
7. Munkanélküli	5,2	5,1	5,2	5,2
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	5,5	4,9	4,1	3,3
9. Felnőtt eltartott	7,1	7,2	4,9	5,2
10. Tanuló	-	-	0,3	0,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

7.3. Dinamikus munkaerő-piaci csoportok

A dinamikus munkaerő-piaci csoportok, illetve az e téren megjelenő aránybeli eltérések bemutatása azt a célt szolgálta, hogy ily módon illusztráljuk a panelidőszak hosszának hatását az aktivitási státusok megváltozására. Azzal a feltételezéssel élünk, hogy minél hosszabb ez, annál nagyobb mérvűek a bekövetkezett változások, és emiatt vélhetően heterogénebb összetételű lesz az adott sokaság. Mindez abból következik, hogy hosszabb idő elteltével érhetően megnövekszik az egyes kategóriák közötti mozgások gyakorisága.

Mielőtt azonban a VÉKA-, illetve a MEF-panelekkel származó adatok összehasonlítására rátérnénk, érdemes egybevetni a MEF 2003. évi első és 2006. évi (utolsóként rendelkezésünkre álló) paneljének adatait. Ez esetben ugyanis nem a panelidőszak hosszának eltéréseiből, hanem a különböző időszakokból kimetszett panelek jellemzőinek – jelen esetben

a dinamikus munkaerő-piaci csoportok összetételében megjelenő különbségeknek – a megragadása volt a célunk. *Ez az összehasonlítás a történeti időben bekövetkező strukturális változásokat jeleníti meg, amelyekből a következőket lehet kiolvasni (36. táblázat):*

1. A vizsgált időszakban nemcsak a *szellemi foglalkozásúak* aránya nőtt meg, hanem ezáltal annak az esélye is, hogy valaki mindkét időpontban a szellemi foglalkozásúak csoportjában legyen. (A mindkét időpontban szellemi foglalkozásúak aránya 2003-ban 18,5%, 2006-ban 20,2% volt.)
2. Ezzel párhuzamosan a *teljes idős fizikai foglalkozásúak* esetében a részarány stagnálása figyelhető meg.
3. A mindkét időpontban *vállalkozói státusban lévők* részarányának (7,5%-ról 6,3%-ra való) csökkenését viszont már nem igazán lehet a strukturális hatások számlájára írni, sokkal inkább arról van szó, hogy az eltelt időszakban a vállalkozások szempontjából kedvezőtlenebbé vált a gazdasági klíma.
4. Az *öregségi nyugdíjasok* arányának csökkenése szinkronban van azzal, hogy a nyugdíjkorhatár korábbi emelése miatt számottevően kevesebben léptek be a rendszerbe, mint korábban.
5. A mindkét időpontban *munkanélküli, eltartotti* kategóriába tartozók hányadának enyhe emelkedése, illetve ezzel párhuzamosan az álláshoz jutók arányának némi mérséklődése együttesen a munkapiaci klíma romlásáról ad számot.

Összegezve a tapasztalatokat, a kapott mutatókat bizonyos esetekben akár konjunktúraindikátoroknak is tekinthetjük, hiszen – adott korlátokon belül – alkalmasak a munkaerőpiacot befolyásoló tényezők hatásának leképezésére.

Rátérve a több mint négyéves időszak hatásait közvetítő VÉKA-, illetve a másfél év történéseit rögzítő MEF panel-adatainak összehasonlítására, már első látásra is igen komoly eltéréseket fedezhetünk fel (37. tábla). Ezek alapján általános következtetésként levonható, hogy hosszabb panelidőszak alatt nagyobbak az esélyek arra, hogy valaki megváltoztassa a munkaerő-piaci pozícióját, tehát *minél hosszabb panelidőszakkal dolgozunk, annál heterogénebb összetételű a vizsgált sokaság*. Ezen azt értjük, hogy többnyire jelentős mértékben csökken a viszonylag nagyobb létszámú olyan kategóriákhoz tartozók aránya, mint a mindkét időpontban szellemi foglalkozásúaké, a teljes idős fizikai foglalkozásúaké és a vállalkozóké. Ezzel párhuzamosan viszont *egyrészt megnövekszik bizonyos kis létszámú kategóriák hányada*, így például a legalább az egyik időpontban részidős fizikai, alkalmi munkásoké, a munkanélküliből, eltartottból teljes idős fizikai foglalkozásúvá válóké, valamint a teljes idős fizikai foglalkozásúak köréből munkanélküli kategóriába kerülőké. Másrészt komoly mértékben megugrik az úgynevezett „egyéb” kategóriába tartozók aránya (a 2006. évi MEF-panelben 4,1%, a VÉKA-panelben 18%), amelybe – nagyon vegyes összetételük miatt – a kiemelt csoportokba be nem sorolható személyek kerültek.

Érdeemes még egy jellemző összefüggést kiragadni, nevezetesen azt, hogy hosszabb megfigyelési időszak alatt inkább felszínre kerülnek a munkaerő-piac kedvezőtlen jelenségei, különösen is ezek szenvedő alanyai. Így például a teljes munkaidős fizikaiból munkanélküli státusba kerülők hányada a négyéves panelben 2,6%, a másfél évesben csupán 1,1%, a

legalább az egyik évben részidős fizikai vagy alkalmi munkás pozícióba kerülőké négyéves panel esetén 4,2%, másfél éves időszakban 1,8%.

Ám a hosszabb időszak arra is nagyobb esélyt ad, hogy az érintettek kikerülhessenek a munkanélküli státusból, hiszen másfél éves megfigyelés esetén a mindkét évben munkanélküliek, eltartottak aránya 7,6%, négyéves távlatban viszont csak 4,4%. Ennek kapcsán azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy hosszabb távon nagyobb az esélye annak is, hogy valaki nyugdíjba vonulás révén lép ki a munkanélküli státusból.

36. táblázat

Dinamikus munkaerő-piaci csoportok megoszlása az egyes MEF-panelekben
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség)
Kilépési szemléletben

Kategóriák	2003/01 panel		2006/03 panel	
	súlyozva	súly nélkül	súlyozva	súly nélkül
1. Mindkét időpontban szellemi foglalkozású	18,5	15,1	20,2	16,6
2. Mindkét időpontban teljes idős fizikai foglalkozású	24,6	23,5	25,2	24,4
3. Teljes idős fizikaiból munkanélküli, eltartott	1,1	1,3	1,1	1,3
4. Mindkét időpontban vállalkozó	7,5	6,3	6,3	5,6
5. Legalább egyik időpontban részidős fizikai, alk. munkás	2,0	2,0	1,8	2,0
6. Rokkantsnyugdíjas	8,4	9,9	9,9	11,1
7. Öregségi nyugdíjas	21,0	23,6	18,8	22,3
8. Mindkét időpontban munkanélküli, eltartott	7,0	8,1	7,2	7,6
9. Munkanélküliből, eltartottból teljes idős foglalkoztatott	2,8	3,3	2,4	2,3
10. Mindkét időpontban gyermekgondozási szabadságon	3,1	3,1	3,0	2,7
11. Egyéb	3,9	3,9	4,0	4,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

37. táblázat

A 15–74 éves nem tanuló népesség dinamikus munkaerő-piaci csoportok szerinti megoszlása a VÉKA-panelben* 2005-ben, a MEF-panelben 2006-ban, súlyozva**

Kategóriák	VÉKA-panel 2005-ben	MEF-panel 2006/03	Esetszám a MEF-panelben
1. Mindkét időpontban szellemi foglalkozású	15,4	20,2	1245
2. Mindkét időpontban teljes idős fizikai foglalkozású	16,6	25,2	1823
3. Teljes munkaidős fizikaiból munkanélküli, eltartott	2,6	1,1	95
4. Mindkét időpontban vállalkozó	4,5	6,3	417
5. Legalább egyik időpontban részidős fizikai, alk. munkás	4,2	1,8	150
6. Rokkantsnyugdíjas	7,9	11,1	834
7. Öregségi nyugdíjas	20,1	22,3	1669
8. Mindkét időpontban munkanélküli, eltartott	4,4	7,6	569
9. Munkanélküliből, eltartottból – teljes idős foglalkoztatott	4,2	2,3	171
10. Mindkét időpontban – gyermekgondozási szabadságon	2,1	2,7	205
11. Egyéb	18,0	4,1	304
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>7482</i>

8. A 2001-ben 15–74 éves népesség.

** A panel indulásakor, 2006 harmadik negyedévében 15–74 éves népesség.

7.4. A munkaerő-piaci csoportok mobilitása

Az egyes munkaerő-piaci csoportok mobilitását – a hagyományos mobilitási elemzésekhez hasonlóan – áramlási mátrixok segítségével vizsgáltuk, nevezetesen azt, hogy az induló pozícióhoz képest az időszak végére milyen státusba kerültek az érintett személyek. Az egyszerűség kedvéért csak a kilépési mobilitási esélyek alakulását mutatjuk be.

7.4.1. A másfél, illetve a két és fél éves panelidőszakok összehasonlítása összevont kategóriák alapján

Feltételeztük, hogy a másfél éves panelek kellő időtávot fognak át ahhoz, hogy felhasználásukkal a rövid távú munkaerő-piaci mozgásokról érdemi következtetésekre juthassunk. Érdemes megemlíteni, hogy a MEF-panelekre alapozva ennél rövidebb időszakra vonatkozó, így többek között negyedéves mozgásokat is kimutatnak.

Az adatfelvétel során (az első interjú alkalmával) megkérdezték az egy évvel korábbi aktivitási státust is, így a panelidőszak hosszát egy évvel meg lehetett hosszabbítani. Ennek köszönhetően egy másfél és egy két és fél éves időszakra vonatkozóan rendelkezünk információval. Tekintettel azonban a visszatekintő kérdezés kevésbé részletes voltára, a korábbiakhoz képest összevontabb kategóriákat kellett kialakítanunk.

A 2003 első, illetve 2006 harmadik negyedévében induló panelek adatai közötti különbségek viszonylag kicsik, ezért a továbbiakban csak a 2003. évi adatokat mutatjuk be.

Összehasonlítva a két időszakra vonatkozó arányszámokat elmondható, hogy a *megfigyelési idő hosszának a megnövelése következtében – a felnőtt eltartottak csoportját leszámítva – megnövekedtek a kilépési mobilitási esélyek*. A 2003 első negyedévében induló panelben, a foglalkoztatottak esetében 6%-ról 10%-ra, a munkanélkülieknél 45%-ról 55%-ra, a gyermekgondozási szabadságon levőknél 24%-ról 39%-ra növekedett a kilépők hányada (38–39. táblázat). Mindez érthető is, hiszen a hosszabb idő alatt növekszik az esélye annak, hogy valaki kilépjen az eredeti csoportjából.

38. táblázat

Kilépési mobilitás a 2002 első és 2004 második negyedéve közötti (2,5 éves) időszakban – a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség* körében

(%)

Kategoriák 2002 első negyedévében	Kategoriák 2004 második negyedévében						
	foglalkoztatott	rokkantsági nyugdíjas	öregségi nyugdíjas	munkanélküli	gyermekgondozási szabadságon volt	felnőtt eltartott	összesen
1. Foglalkoztatott volt	89,9	1,4	2,3	4,0	1,7	0,7	100,0
2. Munkanélküli volt	40,9	4,2	1,9	45,0	2,6	5,4	100,0
3. Gyermekgondozási szabadságon volt	23,1	0,1	-	4,8	61,4	10,5	100,0
4. Felnőtt eltartott volt	18,1	2,4	3,1	4,2	6,7	65,5	100,0

39. táblázat

Kilépési mobilitás a 2003 első és 2004 második negyedéve közötti (1,5 éves) időszakban – a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség* körében

(%)

Kategóriák 2003 első negyedévében	Kategóriák 2004 második negyedévében						Össze- sen
	foglal- kozta- tott	rokkant- sági nyugdíjas	öregségi nyugdíjas	munka- nélküli	gyermek- gondozási szabadságon volt	felnőtt eltartott	
1. Foglalkoztatott volt	93,6	0,9	1,1	2,8	1,1	0,5	100,0
2. Munkanélküli volt	34,0	3,1	1,9	54,6	1,3	5,0	100,0
3. Gyermekgondozási szabadságon volt	13,8	0,3	-	3,1	76,1	6,7	100,0
4. Felnőtt eltartott volt	16,9	3,1	2,5	8,2	5,4	63,8	100,0

* A 2003 első negyedévében 15–74 évesek.

7.4.2. A másfél éves panelek időbeli összehasonlítása

Vizsgálat tárgyává tettük, hogy a másfél éves paneleket összehasonlítva megfigyelhetünk-e számottevő elmozdulásokat a mobilitás mértékében, illetve irányában?

Kiderült, hogy azok aránya, akik másfél éven belül kiléptek az eredeti kategóriájukból, 2003–2006 között némiképp csökkent, 12%-ról 10%-ra (40–41. táblázat). A mobilitás csökkenése elsősorban a részidős fizikai és alkalmi munkás kategóriában figyelhető meg (44%-ról 33%-ra), döntően amiatt, mert kevesebben kerültek teljes idős foglalkoztatotti státusba. Kisebb mértékben ugyan, de a munkanélküliek (46%-ról 41%-ra) és az eltartottak (36%-ról 32%-ra) esetében is mérséklődött a kilépések gyakorisága. Ezek a tendenciák egybevágnak a keresztmetszeti adatok kapcsán megfigyeltekkel, és jelzik azt, hogy a vizsgált időszakban romlottak a kedvezőtlen helyzetűek mobilitási esélyei.

A másfél éves ciklusok egyenkénti vizsgálata alapján összességében megállapítható, hogy munkaerőpiac egészét tekintve 2000-es évek elejétől kezdve nagyobb strukturális mozgások nem következtek be, csupán bizonyos szegmensekben figyelhetünk meg számottevő elmozdulásokat. Azonos tartalmú kiinduló hipotézisünk igazolódásából az is következik, hogy elfogadható a teljes időszakon belül egyetlen másfél éves paneladatait használva a főbb munkaerő-piaci mozgásokat jellemezni. Ha ennél több információt akarunk kinyerni, akkor vagy a másfél éves panelek „összetömörítését” kell elvégezni, és ily módon kitágítani a megfigyelési időszak hosszát, vagy egy olyan panelállomány adatait kell felhasználnunk, amely hosszabb időszakot fog át. A kutatás során – már csak a különböző adatforrásokból származó információk egybevetése érdekében is – ez utóbbi eljárást követtük.

40. táblázat

Kilépési mobilitás 2003 első és 2004 második negyedéve között – a MEF-panelek alapján
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség, súlyozva)

(%)

Kategóriák 2003 első negyedévében	Kategóriák 2004 második negyedévében									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	össze- sen
1. Szellemi foglalkozású	92,6	1,4	-	1,1	0,5	1,0	1,0	2,2	0,3	100,0
2. Teljes időszaki fizikai foglalkozású	1,1	90,5	0,4	1,3	0,6	1,1	3,6	0,6	0,8	100,0
3. Részidős fizikai, alkalmi- munkás	2,0	24,1	56,2	0,3	8,1	1,8	3,2	1,8	2,5	100,0
4. Vállalkozó	1,6	2,4	0,6	92,2	0,7	0,9	0,7	0,4	0,6	100,0
5. Rokkantsági nyugdíjas	0,7	0,7	0,9	0,4	91,5	4,5	0,6	-	0,7	100,0
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	0,1	0,2	-	0,3	1,5	97,7	0,1	-	0,1	100,0
7. Munkanélküli	3,7	26,3	3,1	2,1	2,5	1,7	54,2	1,0	5,3	100,0
8. Gyermekgondozási szabad- ságon volt	6,5	5,2	2,1	0,6	0,1	-	2,6	74,9	7,9	100,0
9. Felnőtt eltartott	2,1	11,0	0,9	3,0	2,6	2,1	8,4	5,7	64,2	100,0
<i>Összesen</i>	<i>19,1</i>	<i>27,5</i>	<i>1,4</i>	<i>8,4</i>	<i>8,8</i>	<i>21,7</i>	<i>5,5</i>	<i>4,1</i>	<i>3,7</i>	<i>100,0</i>
<i>Esetszám</i>	<i>1298</i>	<i>1980</i>	<i>115</i>	<i>445</i>	<i>885</i>	<i>1775</i>	<i>479</i>	<i>245</i>	<i>261</i>	<i>7492</i>

41. táblázat

Kilépési mobilitás 2006 harmadik és 2007 negyedik negyedéve között – a MEF-panelek alapján
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség, súlyozva)

(%)

Kategóriák 2006 harmadik negyedévében	Kategóriák 2007 negyedik negyedévében									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	össze- sen
1. Szellemi foglalkozású	92,9	0,7	-	0,6	0,8	2,8	1,0	0,8	0,4	100,0
2. Teljes időszaki fizikai foglalkozású	0,7	91,6	0,5	0,5	0,6	1,3	3,8	0,3	0,7	100,0
3. Részidős fizikai, alkalmi- munkás	2,9	12,2	67,9	1,5	2,1	4,4	7,4	-	1,6	100,0
4. Vállalkozó	0,6	2,5	0,6	92,0	1,1	1,4	1,3	0,2	0,3	100,0
5. Rokkantsági nyugdíjas	-	0,4	0,3	0,4	96,3	1,3	0,5	-	0,6	100,0
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	0,1	0,1	-	-	0,6	99,1	0,1	-	-	100,0
7. Munkanélküli	6,9	21,6	2,7	0,4	2,2	1,8	58,9	1,6	4,0	100,0
8. Gyermekgondozási szabad- ságon levő	6,2	5,9	-	2,1	-	-	3,4	78,1	4,2	100,0
9. Felnőtt eltartott	4,1	4,3	0,6	0,2	4,2	4,5	6,9	6,9	68,3	100,0
<i>Esetszám</i>	<i>21,0</i>	<i>27,3</i>	<i>1,4</i>	<i>6,7</i>	<i>10,4</i>	<i>20,1</i>	<i>6,1</i>	<i>3,7</i>	<i>3,3</i>	<i>100,0</i>

7.4.3. A másfél éves MEF-, illetve a több mint négy éves VÉKA-panelek összehasonlítása

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért csak a 2003 első negyedévében induló panel adatait hasonlítottuk össze a VÉKA-panel megfelelő adataival (42–43. táblázat).

A teljes mobilitási arányszám (a mobil személyek aránya) a MEF-panel esetében 12%, a VÉKA-panelben 36%, ami arra enged következtetni, hogy a mozgások rövid (másfél éves), illetve középtávon (négy év két hónap alatt) viszonylag egyenletesen oszlanak el: közel háromszor hosszabb időt tekintve háromszor magasabb a mobil személyek hányada.

Az átlag mögött azonban jelentős különbségek húzódnak meg, amelyek közül a következőket lehet kiemelni:

- azokban a csoportokban, ahol másfél év alatt a mobilitás csak viszonylag kisebb mérvű volt, így például a szellemi foglalkozásúak, a teljes idős fizikaiak és a vállalkozók körében, ott középtávon az átlagosnál gyakrabban fordultak elő a státusváltások. E tekintetben a vállalkozók állnak az élen, akik között közel ötszörösére nőtt a mobilak aránya, ami – ismerve a hazai viszonyokat – a kényszervállalkozók nagy számával függ össze;
- sajátos kategóriát alkotnak a rokkantsági nyugdíjasok, akiknél csak látszólagos a nagyobb arányú mobilitás, mert a 2001–2005 között kategóriájukból kilépők zöménél csak annyi történt, hogy a rokkanti státust felváltotta az öregségi nyugdíjas státus;
- a munkaerőpiac peremén levők esetében – tehát a munkanélküliek, a felnőtt eltartottak, valamint a részidős fizikai és alkalmi munkás kategóriába tartozóknál – már másfél év során is intenzív mozgásokat lehetett megfigyelni, amelyek kisebb ütemben ugyan, ám a későbbiekben is folytatódtak, és ennek következtében mintegy négyötödük négy év múlva elhagyta eredeti státusát. A munkanélküliek és az eltartottak esetében a mozgás tényleges intenzitása ennél kisebb, mert jelentős azoknak a száma, akiknél csupán formai változás következett be, nevezetesen a munkanélküli státusból az eltartottiba kerültek vagy fordítva.

42. táblázat

Kilépési mobilitás 2001–2005 között – a VÉKA-panel alapján
(a panel induló évében 15-74 éves nem tanuló népesség, súlyozva)

(%)

Kategoriák 2001-ben	Kategoriák 2005-ben									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	össze- sen
1. Szellemi foglalkozású	74,7	7,7	1,0	3,6	1,4	5,3	1,7	3,6	1,1	100,0
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	7,7	61,8	3,7	4,1	5,8	4,2	6,2	2,2	4,2	100,0
3. Részidős fizikai, alkalmi munkás	7,0	34,2	22,3	10,3	4,0	4,0	9,5	3,2	5,5	100,0
4. Vállalkozó	10,4	10,7	1,8	61,1	2,9	5,3	2,7	0,9	4,2	100,0
5. Rokkantsági nyugdíjas	1,0	1,4	2,9	2,3	66,9	18,8	2,8	0,4	3,4	100,0
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	1,3	0,6	0,7	1,3	3,7	91,1	0,6	-	0,7	100,0
7. Munkanélküli	7,1	27,7	6,8	5,5	8,3	3,5	21,9	4,3	15,0	100,0
8. Gyermekgondozási szabadságon lévő	21,0	14,0	4,3	2,4	2,1	-	8,8	38,8	8,5	100,0
9. Felnőtt eltartott	9,2	15,7	6,9	4,3	13,3	7,2	13,3	4,4	25,7	100,0
<i>Összesen</i>	<i>20,1</i>	<i>22,1</i>	<i>3,1</i>	<i>7,7</i>	<i>9,6</i>	<i>23,1</i>	<i>5,2</i>	<i>4,1</i>	<i>5,2</i>	<i>100,0</i>

43. táblázat

A mobil személyek aránya a MEF-panelben 2003 első és 2004 második negyedéve között, valamint a VÉKA-panelben 2001 februárja és 2005 áprilisa között,
(a 15–74 éves nem tanuló népesség súlyozva)

Kilépési szemléletben

(%)

Kategoriák	A mobil személyek aránya	
	2003 első negyedévi MEF-panel	VÉKA-panel 2001–2005
1. Szellemi foglalkozású	7,6	25,3
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	9,5	38,2

3. Részidős fizikai, alkalmi munkás	43,8	77,7
4. Vállalkozó	7,8	38,9
5. Rokkantsági nyugdíjas	8,5	33,1
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	2,3	8,9
7. Munkanélküli	45,8	78,1
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	25,1	61,2
9. Felnőtt eltartott	35,8	74,3
Összesen	12,0	36,0

8. Főbb eredmények

1. A dinamika mérésének önmagában is nagy a jelentősége, hiszen az ily módon kapott információk a társadalom folyamatos változásáról tudósítanak. Nem mindegy azonban, hogy a változásokat milyen hosszú időszakon keresztül kívánjuk megfigyelni. Bizonyos jelenségek esetében már rövid távon is nagyarányú változást lehet mérni, míg más esetekben viszonylag hosszabb időre van szükség ahhoz, hogy megfelelő képet kapjunk a jelenség tényleges alakulásáról.

A dinamikus indikátorok esetében tehát meghatározó a *figyelembe vett időtáv hossza*, hiszen alapvetően attól függően alakul a mobilitás nagysága, sőt bizonyos esetekben annak iránya is. A rövid távra tekintő – tehát az egyik évről a másikra történő változást mérő – indikátorokat bizonyos értelemben a „szociális konjunktúra” jelzőszámainak is tekinthetjük, míg a hosszabb távra vonatkozókat akár egy-egy nagyobb korszak társadalomtörténeti jellemzésére is felhasználhatjuk.

Mindhárom társadalmi-demográfiai kulcsindikátorra vonatkozóan vizsgáltuk a különböző időtávon bekövetkezett mozgásokat, és bizonyos esetben (az egyéni szintű munkaerő-piaci mobilitásnál) a rövid távú mobilitás a megfigyelés időtartamával arányosan kisebb volt, mint a hosszabb távon. A másik két indikátornál viszont más tendencia érvényesült, nevezetesen a mobilitás nagysága nem növekedett egyenes arányban az időtáv hosszával. Így például 2005–2006 között a 15 éves és idősebb nem tanulók közel egyharmadának változott meg a háztartási szintű aktivitási státusza, 2001–2006 között fele részének. A háztartás-összetétel változására vonatkozóan pedig 15%, illetve 41% volt ez az arány. Mindkét esetben a rövid távra vonatkozó indikátor időarányosan nagyobb mobilitást mutatott, mint a hosszabb távú.

A mobilitás fő mozgatórugójának egyrészt a háztartás tagjainak törekeny munkaerő-piaci pozícióját és a munka világából való kilépését (korai vagy öregségi nyugdíjba vonulását) tekinthetjük, másrészt a családi életciklus fázisváltozásait (gyermekek születése, majd felnövekedésüket követően a családból való kilépésük stb.).

2. Tanulmányunk egyik legfontosabb eredményének azt tekinthetjük, hogy indikátoraink segítségével érzékeltetni tudtuk a társadalmi-demográfiai pozícióban történő elmozdulásoknak az életkörülményekre-életmódra gyakorolt hatását. Szoros összefüggésük alapján társadalmilag előnyös, illetve hátrányos helyzeteket lehetett regisztrálni. Ezek a pozíciók több tekintetben is hierarchikus elrendeződést mutattak, és miután dinamikus megközelítésről volt szó, *eredményeink számos új információt szolgáltatottak a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének dinamikus magyarázatához is.*

A *háztartási szintű gazdaságiaktivitás-váltás* kategóriáit alapul véve elmondható, hogy a hierarchia tetején azok a háztartások helyezkednek el, amelyeknek két kereső tagja van, az alján pedig azok, amelyekben a felnőtt tagok tartósan munka nélkül voltak. A közöttük levő

társadalmi távolságot jól érzékeltették az egyes életkörülmény-életmód indikátorok, egyes esetekben húszszoros, vagy ennél is nagyobb különbséggel.

Fontosnak tartottuk annak bemutatását, hogy a háztartás munkapiaci státusváltásainak hatására miként módosult a kulcsindikátorként kezelt megélhetési pozíció. Így például az olyan háztartások körén belül, melyeknek *gyermekgondozási szabadságon lévő tagja volt*, a mindkét időpontban nagy nehézséggel élők hányadát tekintve közel háromszoros különbséget lehetett megfigyelni az újonnan belépők (14%), illetve az onnan kilépők (15%) csoportjai között.

A *munkanélküliségben érintett háztartások* kategóriáján belül még nagyobb eltéréseket tapasztaltunk, hiszen a szubjektív megélhetési pozíció szerint tartósan nagy nehézséggel élők aránya a mindkét időpontban csak munkanélküliből álló háztartásokban 33%, ahol viszont a háztartás munkanélküli tagja 2006-ban állásba került és újra két keresőre számíthattak, 8% volt. Azt lehet tehát mondani, hogy amilyen mértékben megszabadul a háztartás a munkanélküliség terhetől, oly mértékben válnak kiegyensúlyozottabbá életkörülményeik, életmódjuk.

Az érintettek életviszonyai *a munkanélküliség fokozatai szerint meglehetősen konzisztens módon rendeződtek össze*: azok a háztartások, amelyeknek minden tagja munkanélküli volt, valamennyi mutató tekintetében jócskán elmaradt a munkanélküliségből részlegesen vagy teljes mértékben kikerülőktől.

Ugyanígy az *idősödők, tehát a nyugdíj felé közeledők* esetében is kitapintható ez a szakaszolás: amint a kétkeresős párok egyik, majd mindkettő tagja nyugdíjba vonult, fokozatosan romlottak a különböző mutatók értékei. Így például az összes életmódelem szerint mindkét időpontban nagyon rossz pozícióban levők aránya 5%-ot tett ki azok körében, ahol a pár egyik tagja 2006-ban lett nyugdíjas; akik esetében az egy foglalkoztatott + nyugdíjas formáció már korábban is fennállt, ott 8%, ahol pedig 2006-ra a pár másik tagja is nyugdíjba vonult, 15% volt ez az arány.

Mindemellett, ha az életkörülményekre vonatkozó indikátorokkal (lakásfenntartás terhei, fűtés, közüzemi díjhátralék) is számolunk, akkor az idősödők különböző csoportjai között már csak kisebb eltéréseket találunk.

3. Az eredmények tanúsága szerint, *a szubjektív megélhetési pozíció, illetve annak dinamikus alakulása több tekintetben is relatíve önálló rétegeképző tényező*, hiszen bizonyos életkörülmény-életmód jellemzőkkel kombinálva jól láthatóan polarizálta a vizsgált sokaságot. Eszerint a megélhetési pozíciót kifejező skála élén elhelyezkedők többnyire a legjobb életkörülmény-életmód jellemzőkkel rendelkezők csoportjához tartoztak, míg a tartósan nagyon rossz megélhetési pozíció a leginkább hátrányos jellemzőkkel járt együtt.

Különösen erős kapcsolatot lehetett kimutatni a váratlan kiadások finanszírozásának képességét, a lakás fenntartásával kapcsolatos terheket, a másnapenkénti húsfogyasztást és a nyaralás rendszerességét tekintve. Sőt, ha a vizsgálatban szereplő 9 életmódelemet együttesen (aggregáltan) néztük, szintén szoros összefüggés mutatkozott. Ez nem véletlen, hiszen az összeállított szükségletlistán többnyire olyan elemek szerepeltek, amelyek folyamatos kielégítése csak viszonylag kiegyensúlyozott anyagi viszonyok között lehetséges.

Am azt is meg kell említenünk, hogy a „tehetőség–szűkölködés” tengelyen elfoglalt pozícióból valószínűsíthető következményeket bizonyos jellemzők „felülírták”. Így például a közüzemi díjhátralék esetleges felhalmozódására vonatkozó indikátor értékeit tekintve, a nyugdíjas háztartások, sőt azon belül az egyedülállók is a legkedvezőbb helyzetűek között voltak. Nyilvánvaló azonban, hogy itt alapvetően az idősekre jellemző attitűdről van szó, tudniillik inkább más téren fogják vissza a kiadásaikat, csak hogy a tartozást elkerüljék.

9. Táblázatos melléklet

M.1. tábla 3.1. fejezethez

A háztartásban élő 15 éves és idősebb nem tanulók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása, valamint kilépési mobilitása 2001–2006 között, a 2001/2006. évi panelszemélyek körében

A háztartásban élők gazdasági aktivitás szerinti összetétele	2001	2006	Az eredeti kategóriájukból 2001–2006 között kilépők aránya (%)
Egy foglalkoztatott	12,0	8,2	62,1
Egy foglalkoztatott + munkanélküli	2,8	2,8	90,9
Egy foglalkoztatott + nyugdíjas	9,2	10,5	54,0
Egy foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő	8,8	4,4	77,5
Legalább két foglalkoztatott	30,1	30,9	36,4
Két foglalkoztatott + nyugdíjas	5,5	9,4	48,3
Csak munkanélküli	1,5	1,6	90,3
Munkanélküli + nyugdíjas	3,3	3,1	82,0
Egy nyugdíjas	9,9	9,5	29,8
Két nyugdíjas	8,9	12,5	15,3
Egyéb összetételű	8,0	7,1	83,2
Összesen	100,0	100,0	50,4

M.2. tábla 3.1. fejezethez

A háztartásban élő 15 éves és idősebb nem tanulók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása, valamint kilépési mobilitása 2005–2006 között, a 2005/2006. évi panelszemélyek körében

A háztartásban élők gazdasági aktivitás szerinti összetétele	2005	2006	Az eredeti kategóriájukból 2005–2006 között kilépők aránya (%)
Egy foglalkoztatott	7,0	8,3	28,5
Egy foglalkoztatott + munkanélküli	4,1	2,9	80,3
Egy foglalkoztatott + nyugdíjas	10,3	10,8	35,1
Egy foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő	6,9	6,1	33,3
Legalább két foglalkoztatott	27,0	26,7	22,6
Két foglalkoztatott + nyugdíjas	8,9	9,0	32,8
Csak munkanélküli	1,5	1,8	67,8
Munkanélküli + nyugdíjas	4,6	3,8	59,1
Egy nyugdíjas	7,6	9,2	6,4
Két nyugdíjas	12,2	14,0	8,6
Egyéb összetételű	9,8	7,7	59,3
Összesen	100,0	100,0	31,1

M.3. tábla 3.1. fejezethez

A háztartásban élő 15 éves és idősebb nem tanulók gazdaságiaktivitás-váltása 2001–2006 között, a 2001/2006. évi panelszemélyek körében

(%)

A háztartás gazdasági aktivitás szerinti összetétele 2001-ben	A háztartás gazdasági aktivitás szerinti összetétele 2006-ben											összesen
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	
1. Egy foglalkoztatott	37,9	5,1	6,6	3,4	25,7	2,8	2,5	1,6	7,8	1,4	5,3	100,0
2. Egy foglalkoztatott + munkanélküli	3,4	9,1	8,7	8,1	52,2	5,7	3,1	2,1	0,8	1,5	5,3	100,0
3. Egy foglalkoztatott + nyugdíjas	0,8	0,3	46,0	0,5	5,1	11,6	0,2	3,7	1,9	25,3	4,7	100,0
4. Egy foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő	11,6	8,2	1,2	22,5	45,3	3,1	1,4	2,1	1,0	-	3,7	100,0
5. Legalább két foglalkoztatott	2,8	2,4	7,8	3,4	63,6	9,3	0,3	0,7	0,7	2,0	7,0	100,0
6. Két foglalkoztatott + nyugdíjas	1,8	0,5	12,6	1,3	8,9	51,7	-	2,1	2,0	3,7	15,5	100,0
7. Legalább egy munkanélküli	17,0	5,0	2,7	0,6	15,6	-	9,7	17,3	14,5	-	17,6	100,0
8. Munkanélküli + nyugdíjas	4,2	2,3	10,0	8,2	13,9	7,2	4,0	18,0	4,7	12,3	15,2	100,0
9. Egy nyugdíjas	1,9	0,2	5,9	0,2	0,6	3,0	0,4	4,6	70,2	10,4	2,6	100,0
10. Két nyugdíjas	0,1	-	5,1	-	0,1	1,1	0,7	2,6	3,5	84,7	2,1	100,0
11. Egyéb összetételű	11,7	3,5	9,2	4,2	19,0	16,2	7,0	5,4	4,3	2,7	16,8	100,0
Összesen	8,2	2,8	10,5	4,4	30,9	9,4	1,6	3,1	9,5	12,5	7,1	100,0

M3. tábla folytatás

A háztartásban élő 15 éves és idősebb nem tanulók gazdaságiaktivitás-váltása 2005–2006 között, a 2005/2006. évi panelszemélyek körében

(%)

A háztartás gazdasági aktivitás szerinti összetétele 2005-ben	A háztartás gazdasági aktivitás szerinti összetétele 2006-ben											összesen
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	
1. Egy foglalkoztatott	71,5	1,8	1,8	3,0	8,8	0,6	1,7	1,2	6,8	0,7	2,2	100,0
2. Egy foglalkoztatott + munkanélküli	14,8	19,7	3,0	6,9	42,8	0,6	5,9	1,0	1,1	0,2	4,0	100,0
3. Egy foglalkoztatott + nyugdíjas	2,3	0,2	64,9	0,2	1,4	4,8	0,4	6,6	2,4	14,7	2,2	100,0
4. Egy foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő	6,3	4,7	-	66,7	15,1	0,6	1,2	1,4	-	-	4,0	100,0
5. Legalább két foglalkoztatott	4,0	2,9	3,4	3,6	77,4	2,8	0,3	0,5	0,2	0,9	4,1	100,0
6. Két foglalkoztatott + nyugdíjas	1,0	0,2	12,0	-	3,7	67,2	0,1	1,7	0,9	1,5	11,6	100,0
7. Legalább egy munkanélküli	25,0	22,8	2,2	-	3,1	-	32,2	7,3	3,3	-	3,9	100,0
8. Munkanélküli + nyugdíjas	3,7	2,4	14,8	4,9	1,1	1,6	9,1	40,9	6,9	5,6	8,9	100,0
9. Egy nyugdíjas	0,4	-	3,3	-	0,1	0,3	-	0,5	93,6	1,0	0,8	100,0
10. Két nyugdíjas	0,3	-	1,5	-	-	0,2	0,5	0,4	5,1	91,4	0,6	100,0
11. Egyéb összetételű	2,7	3,1	5,9	0,9	21,7	15,3	1,3	5,9	0,8	1,6	40,7	100,0
Összesen	9,4	2,9	10,3	6,5	29,3	8,6	1,6	3,5	8,6	12,1	7,3	100,0
Esetszám	1074	370	1387	790	3441	1156	226	484	1183	1802	988	12901

M.4. tábla 3.1. fejezethez

A háztartásban élő 15 éves és idősebb nem tanulók a gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái szerint

(%)

A gazdaságiaktivitás-váltás kategóriái	2001–2006 között*	2005–2006 között**	Esetszám 2005–2006
Mindkét évben 1 foglalkoztatott ***	5,7	6,5	669
2005-ben 1, 2006-ben 2 foglalkoztatott	3,4	0,8	86
2005-ben egy foglalkoztatott, 2006-ben vegyes kategória	2,8	1,2	151
2005-ben 1 foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ben 2 foglalkoztatott	1,6	1,8	221
2005-ben 1 foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ben vegyes kategória	1,2	2,4	305
Mindkét időpontban 1 foglalkoztatott + nyugdíjas	4,2	6,4	837
2005-ben 1 foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ben 2 foglalkoztatott	1,5	0,6	77
2005-ben 1 foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ben csak nyugdíjas	2,5	1,7	275
2005-ben 1 foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ben vegyes kategória	0,9	1,2	154
Mindkét időpontban 1 foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő	2,0	4,6	590
2005-ben 1 foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő, 2006-ben 2 foglalkoztatott	4,3	1,1	137
2005-ben 1 foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő, 2006-ben vegyes kategória	2,6	1,2	169
Mindkét időpontban legalább 2 foglalkoztatott ***	25,3	30,0	3570
2005-ben 2 foglalkoztatott, 2006-ben 1 foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő, nyugdíjas	3,0	2,0	281
2005-ben 2 foglalkoztatott, 2006-ben 1 foglalkoztatott + gyermekgondozási szabadságon levő	1,1	1,1	97
2005-ben 2 foglalkoztatott, 2006-ben vegyes kategória	6,2	5,3	682
Mindkét időpontban csak munkanélküli (eltartott)***	1,1	2,5	375
2005-ben munkanélküli, 2006-ben legalább 1 foglalkoztatott ***	2,1	1,8	274
2005-ben munkanélküli, 2006-ben vegyes kategória	1,6	0,9	139
Mindkét időpontban 1 nyugdíjas	7,0	6,7	925
2005-ben 1, 2006-ben 2 nyugdíjas	1,0	0,1	12
2005-ben 1 nyugdíjas, 2006-ben vegyes kategória	1,9	0,4	48
Mindkét időpontban 2 nyugdíjas	7,5	9,7	1445
2005-ben 2 nyugdíjas, 2006-ben vegyes kategória	1,4	0,9	132
Egyéb	8,0	9,1	1270
Összesen	100,0	100,0	12901

* A 2001/2006. évi panel alapján. ** A 2005/2006. évi panel alapján.

*** 2006-ban a jelzett aktivitású személy(ek) mellett nyugdíjas vagy gyermekgondozási szabadságon levő is előfordulhatott.

M. 5. tábla 3.3. fejezethez

A 15 éves és idősebb nem tanulók háztartás-összetétel szerinti megoszlása, valamint kilépési mobilitása
2001–2006 között, a panelszemélyek körében

Háztartás-összetétel	2001	2006	Az eredeti kategóriájukból kilépők	Esetszám (2006)
1. Egyedülálló, 60 év alatt	2,7	2,9	48,0	228
2. Egyedülálló, 60 éves és idősebb	4,1	6,6	9,7	723
3. Házaspár, 60 év alatt	6,1	4,2	66,3	399
4. házaspár, 60 éves és idősebb	8,3	9,6	24,1	1274
5. Házaspár egy 19 év alatti gyerekkel	9,1	5,8	64,4	496
6. Házaspár egy 19 éves és idősebb gyerekkel	6,5	8,8	52,9	876
7. Házaspár két 19 év alatti gyerekkel	14,9	10,7	52,5	988
8. Házaspár egy 19 alatti és egy 19 éves és idősebb gyerekkel	4,9	4,3	88,7	392
9. Házaspár két 19 éves és idősebb gyerekkel	4,9	7,7	55,7	677
10. Házaspár 3 vagy több 19 alatti gyerekkel	6,7	5,4	55,3	592
11. Házaspár 3 vagy több 19 év alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	1,0	1,2	78,9	113
12. Házaspár két 19 alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	2,1	1,6	94,4	180
13. Házaspár egy 19 alatti és 2 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	1,0	1,4	..	121
14. Házaspár 3 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	0,4	1,0	..	84
15. Egy szülő egy 19 év alatti gyerekkel	1,2	1,5	67,0	127
16. Egy szülő 2 vagy több 19 éve alatti gyerekkel	1,4	1,3	85,1	128
17. Egy szülő 1 vagy több 19 alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	0,9	1,2	83,1	111
18. Egy szülő 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	4,0	5,2	42,5	507
19. Egyéb kategória	19,7	19,6	45,0	2293
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>52,9</i>	<i>10 309</i>

**A 15 éves és idősebb nem tanulók a háztartás-összetétel szerinti megoszlása, valamint kilépési mobilitása
2005–2006 között, a panelszemélyek körében**

(%)

Háztartás-összetétel	2005	2006	Az eredeti kategóriájukból kilépők	Esetszám (2006)
1. Egyedülálló, 60 év alatt	3,5	3,3	20,2	355
2. Egyedülálló, 60 éves és idősebb	5,6	5,7	3,3	830
3. Házaspár, 60 év alatt	7,2	5,2	35,7	619
4. Házaspár, 60 éves és idősebb	9,7	9,3	10,6	1442
5. Házaspár egy 19 év alatti gyerekkel	7,0	6,8	21,1	807
6. Házaspár egy 19 éves és idősebb gyerekkel	6,2	7,6	14,5	1005
7. Házaspár két 19 év alatti gyerekkel	11,8	11,6	14,8	1356
8. Házaspár egy 19 alatti és egy 19 éves és idősebb gyerekkel	3,9	3,9	30,1	450
9. Házaspár két 19 éves és idősebb gyerekkel	5,5	6,0	18,6	740
10. Házaspár 3 vagy több 19 alatti gyerekkel	6,6	6,3	17,5	794
11. Házaspár 3 vagy több 19 év alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	1,0	1,1	25,3	123
12. Házaspár két 19 alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	1,8	1,6	41,9	203
13. Házaspár egy 19 alatti és 2 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	1,4	1,3	41,2	140
14. Házaspár 3 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	0,8	0,7	34,4	89
15. Egy szülő egy 19 év alatti gyerekkel	1,7	1,6	17,2	189
16. Egy szülő 2 vagy több 19 éves alatti gyerekkel	1,5	1,5	25,0	18,1
17. Egy szülő 1 vagy több 19 alatti és 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	1,3	1,2	35,9	135
18. Egy szülő 1 vagy több 19 éves és idősebb gyerekkel	4,1	5,0	15,6	649
19. Egyéb kategória	19,6	20,2	21,6	2794
<i>összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>20,0</i>	<i>12 901</i>

M.7. táblázat

4.1. fejezethez

A 2005–2006 közötti időszak megélhetési viszonyaira vonatkozó szubjektív pozíció a háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái szerint

(%)

A háztartásban élők gazdaságiaktivitás-váltási kategóriái 2005–2006 között	A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	összesen
1. Mindkét időpontban két foglalkoztatott	16,2	8,9	10,1	56,2	3,5	3,4	1,7	100,0
2. Mindkét időpontban foglalkoztatott 60 év alatti egyedülálló	25,5	7,1	10,5	42,8	3,6	5,8	4,6	100,0
3. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott – egy szülő, gyerekekkel	9,1	6,2	5,3	47,7	10,2	4,1	17,5	100,0
Gyermekgondozási szabadságon lévő háztartástag								
4. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	18,3	2,2	7,8	52,9	-	4,7	14,1	100,0
5. Mindkét időpontban egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő	9,5	8,3	9,5	51,9	8,5	2,8	9,3	100,0
6. 2005-ben egy foglalkoztatott + gyermekg. sz. levő, 2006-ban két foglalkoztatott	19,8	7,5	6,7	53,4	3,4	4,0	5,2	100,0
Munkanélküli háztartástag								
7. Mindkét időpontban csak munkanélküli	-	0,6	4,8	29,6	12,1	20,1	32,7	100,0
8. 2005-ben csak munkanélküli, 2006-ban munkanélküli mellett egy foglalkoztatott	3,4	3,4	1,7	49,1	9,4	6,3	26,9	100,0
9. 2005-ben egy foglalkoztatott + munkanélküli, 2006-ban két foglalkoztatott	9,3	9,3	6,5	47,9	12,5	6,6	7,8	100,0
Idősödők – munkából a nyugdíj felé közeledők								
10. 2005-ben két foglalkoztatott, 2006-ban egy foglalkoztatott + nyugdíjas	14,1	8,7	8,2	56,3	1,1	9,6	2,0	100,0
11. Mindkét évben egy foglalkoztatott + nyugdíjas	9,0	7,5	6,4	58,4	6,4	8,8	3,5	100,0
12. 2005-ben egy foglalkoztatott + nyugdíjas, 2006-ban csak nyugdíjas	12,8	9,3	13,7	47,9	2,3	6,7	7,3	100,0
Nyugdíjas háztartások								
13. Mindkét évben egy nyugdíjas	7,3	7,6	6,3	50,5	7,3	8,3	12,6	100,0
14. Mindkét évben két nyugdíjas	9,6	7,9	8,7	61,1	3,3	5,9	3,5	100,0
15. Egyéb kategória	6,2	5,8	7,1	50,3	7,3	11,3	12,1	100,0
<i>Összesen</i>	10,8	7,3	8,2	53,1	5,6	7,2	7,8	100,0

M.8 tábla 4.2. fejezethez

A váratlan kiadások finanszírozásának képessége a szubjektív megélhetési pozíció függvényében 2005–2006 között

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között	A váratlan kiadások finanszírozásával kapcsolatos képesség alakulása 2005-2006 között (%)				
	egyik évben sem okozott volna gondot	csak 2005-ben okozott volna gondot	csak 2006-ban okozott volna gondot	mindkét évben gondot okozott volna	összesen
1. Egyik évben sem éltek nehézséggel	88,1	5,4	4,4	2,1	100,0
2. 2005-ben nagy, 2006-ban kisebb nehézséggel éltek	58,3	30,2	4,0	7,5	100,0
3. 2006-ban nehézséggel, 2005-ben könnyen vagy viszonylag könnyen éltek	62,9	9,0	17,8	10,3	100,0
4. Mindkét évben közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	26,6	18,9	10,8	43,7	100,0
5. 2005-ben nagy, 2006-ban közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	6,9	14,8	3,2	75,0	100,0
6. 2005-ben közepes, vagy kisebb, 2006-ban nagyobb nehézséggel éltek	1,9	3,6	9,8	84,8	100,0
7. Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	1,9	3,0	2,6	92,5	100,0
<i>Összesen</i>	<i>33,6</i>	<i>14,9</i>	<i>9,1</i>	<i>42,5</i>	<i>100,0</i>

M.9. tábla 5.1. fejezethez

A lakásfenntartás terhei a szubjektív megélhetési pozíció függvényében 2005–2006 között

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között	A lakásfenntartással kapcsolatosan 2005–006 között megjelenő terhek (%)				
	egyik évben sem volt nagyon megterhelő	csak 2005-ben volt megterhelő	csak 2006-ban volt megterhelő	mindkét évben megterhelő volt	összesen
1. Egyik évben sem éltek nehézséggel	97,0	1,5	1,3	0,1	100,0
2. 2005-ben nagy, 2006-ban kisebb nehézséggel éltek	84,9	12,2	2,1	0,8	100,0
3. 2006-ban nehézséggel, 2005-be könnyen vagy viszonylag könnyen éltek	86,2	4,2	8,6	1,0	100,0
4. Mindkét évben közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	67,1	13,5	12,1	7,2	100,0
5. 2005-ben nagy, 2006-ban közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	27,4	35,1	10,4	27,1	100,0
6. 2005-ben közepes vagy kisebb, 2006-ban nagyobb nehézséggel éltek	22,8	6,5	34,2	36,5	100,0
7. Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	10,7	14,3	11,1	63,9	100,0
<i>Összesen</i>	<i>63,3</i>	<i>12,2</i>	<i>11,4</i>	<i>13,1</i>	<i>100,0</i>

M.10 tábla 5.2. fejezethez

Megengedhették-e maguknak a lakás megfelelő fűtését 2005–2006 között – a szubjektív megélhetési pozíció alakulásának függvényében

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között	Megengedhették-e maguknak a lakás megfelelő fűtését 2005–2006 között (%)				
	mindkét évben megengedhették	csak 2005-ben engedhették meg	csak 2006-ban engedhették meg	egyik évben sem engedhették meg	összesen
1. Egyik évben sem éltek nehézséggel	94,8	2,3	2,3	0,7	100,0
2. 2005-ben nagy, 2006-ban kisebb nehézséggel éltek	88,4	0,8	9,6	1,2	100,0
3. 2006-ban nehézséggel, 2005-ben könnyen vagy viszonylag könnyen éltek	87,2	4,9	5,8	2,1	100,0
4. Mindkét évben közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	78,3	6,4	9,1	6,1	100,0
5. 2005-ben nagy, 2006-ban közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	60,3	6,8	18,4	14,5	100,0
6. 2005-ben közepes vagy kisebb, 2006-ban nagyobb nehézséggel éltek	57,0	15,7	9,1	18,2	100,0
7. Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	46,3	8,1	18,8	26,8	100,0
Összesen	76,5	6,3	9,4	7,8	100,0

M.11. tábla 5.3. fejezethez

A közüzemi díjhátralék előfordulása 2005–2006 között – a szubjektív megélhetési pozíció alakulásának függvényében

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között	Volt-e közüzemi díjhátralékuk 2005–2006 között (%)				
	egyik évben sem volt	csak 2005-ben volt	csak 2006-ban volt	mindkét évben volt	összesen
1. Egyik évben sem éltek nehézséggel	96,4	0,6	2,9	0,1	100,0
2. 2005-ben nagy, 2006-ban kisebb nehézséggel éltek	90,5	6,0	3,3	0,3	100,0
3. 2006-ban nehézséggel, 2005-ben könnyen vagy viszonylag könnyen éltek	92,1	1,6	5,1	1,2	100,0
4. Mindkét évben közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	82,6	7,7	5,2	4,5	100,0
5. 2005-ben nagy, 2006-ban közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	52,7	18,4	6,2	22,7	100,0
6. 2005-ben közepes vagy kisebb 2006-ban nagyobb nehézséggel éltek	56,3	7,1	17,4	19,2	100,0
7. Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	38,9	12,8	10,1	38,1	100,0
Összesen	78,4	7,3	6,1	8,2	100,0

M.12. tábla

6.1. fejezethez

Megengedhették-e maguknak, hogy másnaponként húst egyenek 2005–2006 között – a szubjektív megélhetési pozíció alakulásától függően

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között	Megengedhették-e maguknak, hogy másnaponként húst egyenek 2005–2006 között (%)				
	igen, mindkét évben	csak 2005-ben engedhették meg	csak 2006-ban engedhették meg	egyik évben sem engedhették meg	összesen
1. Egyik évben sem éltek nehézséggel	96,8	0,7	1,9	0,6	100,0
2. 2005-ben nagy, 2006-ban kisebb nehézséggel éltek	83,2	0,6	13,3	2,8	100,0
3. 2006-ban nehézséggel, 2005-ben könnyen vagy viszonylag könnyen éltek	82,1	12,2	4,2	1,5	100,0
4. Mindkét évben közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	58,5	11,3	15,0	15,2	100,0
5. 2005-ben nagy, 2006-ban közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	31,1	7,3	29,2	32,4	100,0
6. 2005-ben közepes vagy kisebb, 2006-ban nagyobb nehézséggel éltek	28,4	20,4	7,7	43,5	100,0
7. Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	17,1	7,8	13,6	61,4	100,0
<i>Összesen</i>	<i>59,4</i>	<i>9,6</i>	<i>12,8</i>	<i>18,2</i>	<i>100,0</i>

M.13. tábla

6.2. fejezethez

Megengedhették-e maguknak az egyheti nyaralást 2005–2006 között – a szubjektív megélhetési pozíció alakulásától függően

A szubjektív megélhetési pozíció alakulása 2005–2006 között	Megengedhették-e maguknak az egyheti nyaralást 2005–2006 között (%)				
	igen, mindkét évben	csak 2005-ben engedhették meg	csak 2006-ban engedhették meg	egyik évben sem engedhették meg	összesen
1. Egyik évben sem éltek nehézséggel	77,4	6,0	9,9	6,7	100,0
2. 2005-ben nagy, 2006-ban kisebb nehézséggel éltek	39,8	7,4	25,2	27,6	100,0
3. 2006-ban nehézséggel, 2005-ben könnyen vagy viszonylag könnyen éltek	41,9	21,4	8,8	28,0	100,0
4. Mindkét évben közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	16,5	10,1	12,0	61,3	100,0
5. 2005-ben nagy, 2006-ban közepes vagy kisebb nehézséggel éltek	2,8	3,0	9,5	84,6	100,0
6. 2005-ben közepes vagy kisebb, 2006-ban nagyobb nehézséggel éltek	3,0	8,4	6,0	82,6	100,0
7. Mindkét évben nagy nehézséggel éltek	2,2	1,6	1,9	94,3	100,0
<i>Összesen</i>	<i>24,0</i>	<i>9,2</i>	<i>11,1</i>	<i>55,7</i>	<i>100,0</i>

M.14. tábla

7.1. fejezethez

1. Munkaerő-piaci csoportok szerinti megoszlás az egyes MEF-panelek kezdő és záró időpontjában
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanulók, súly nélkül)

(%)

Kategóriák	Az egyes panelek kezdő időpontja							
	2003/01	2003/02	2003/03	2003/04	2004/01	2004/02	2004/03	2004/04
1. Szellemi foglalkozású	15,9	16,3	16,6	17,1	16,5	17,6	15,8	16,8
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	25,6	26,4	26,3	26,4	25,1	25,7	27,0	26,5
3. Résztidős fizikai, alkalmi munkás	1,6	1,4	1,5	1,6	1,3	1,4	1,5	1,4
4. Vállalkozó	6,8	7,0	6,1	7,0	6,9	7,3	6,2	6,6
5. Rokkantsági nyugdíjas	9,9	10,8	10,7	10,2	10,9	10,5	10,2	10,6
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	23,7	22,1	22,4	22,5	23,2	22,5	23,0	22,8
7. Munkanélküli	8,3	7,8	7,1	7,5	8,5	7,3	8,2	7,7
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	4,0	4,0	4,1	3,6	3,7	3,6	3,6	3,7
9. Felnőtt eltartott	4,3	4,3	5,1	4,0	4,0	4,0	4,5	3,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Az egyes panelek záró időpontja								
	2004/02	2004/03	2004/04	2005/01	2005/02	2005/03	2005/04	2006/01
1. Szellemi foglalkozású	15,8	16,4	16,8	16,5	16,6	17,6	15,9	17,1
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	26,9	27,0	26,3	26,6	26,1	26,0	27,4	26,6
3. Résztidős fizikai, alkalmi munkás	1,4	1,3	1,4	1,1	1,3	1,5	1,4	1,2
4. Vállalkozó	7,1	7,3	6,4	7,3	7,2	7,4	6,4	6,6
5. Rokkantsági nyugdíjas	10,3	11,2	11,0	10,5	11,0	10,6	10,4	10,9
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	24,3	22,9	23,4	23,6	23,9	23,6	23,8	24,2
7. Munkanélküli	6,5	6,3	6,6	7,1	6,9	5,9	7,6	6,9
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	3,9	3,7	3,7	3,4	3,3	3,4	3,3	3,2
9. Felnőtt eltartott	3,8	3,9	4,4	3,8	3,8	3,9	3,8	3,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(Folytatás)

M-14. Munkaerő-piaci csoportok szerinti megoszlás az egyes MEF-panelek kezdő és záró időpontjában
(a panel induló évben 15–74 éves nem tanuló népesség, súly nélkül)

(%)

Kategóriák	Az egyes panelek kezdő időpontja						
	2005/01	2005/02	2005/03	2005/04	2006/01	2006/02	2006/03
1. Szellemi foglalkozású	17,1	16,8	17,7	16,6	17,8	16,9	17,7
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	24,6	26,4	25,8	25,7	25,9	26,3	26,5
3. Résztidős fizikai, alkalmi munkás	1,2	1,9	1,2	1,4	1,2	1,9	1,5
4. Vállalkozó	6,4	6,2	6,0	6,2	6,1	6,3	6,1
5. Rokkantsági nyugdíjas	10,9	10,3	10,4	10,7	10,5	10,9	11,2
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	24,1	22,8	23,6	24,2	23,4	23,4	22,3
7. Munkanélküli	8,4	8,2	7,3	7,8	8,6	7,2	7,4

8. Gyermekgondozási szabadságon levő	3,6	3,6	3,8	3,8	3,1	3,4	3,5
9. Felnőtt eltartott	3,6	3,7	4,2	3,5	3,3	3,7	3,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az egyes panelek záró időpontja

	2006/02	2006/03	2006/04	2007/01	2007/02	2007/03	2007/04
1. Szellemi foglalkozású	17,2	16,8	17,6	16,5	17,8	17,0	17,3
2. Teljes idős fizikai foglalkozású	25,8	26,9	26,2	26,1	27,2	26,6	26,5
3. Részidős fizikai, alkalmi munkás	1,7	1,8	1,4	1,5	1,5	1,7	1,5
4. Vállalkozó	6,4	6,1	6,0	6,2	6,2	6,2	5,9
5. Rokkantsági nyugdíjas	10,6	10,9	10,9	11,1	11,0	11,4	11,8
6. Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	25,7	24,5	24,7	25,7	24,0	24,4	23,7
7. Munkanélküli	6,2	6,5	6,4	6,2	6,2	6,4	6,4
8. Gyermekgondozási szabadságon levő	3,1	3,0	3,6	3,4	3,1	3,3	3,3
9. Felnőtt eltartott	3,2	3,4	3,2	3,3	3,1	3,2	3,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés: A munkaerő-piaci csoportok kialakításánál az önbesorolás szerint megjelölt aktivitási kategóriákból indultunk ki, amelyeket tovább finomítottunk az ILO-előírás szerint rögzített információk alapján. Azért döntöttünk az önbesorolás alapján való tipizálás mellett, mert az összehasonlítás alapjául vett VÉKA szintén ezt az eljárást követte.

A MEF-paneleknél az önbesorolás, illetve az ILO-előírás szerint rögzített adatok a foglalkoztatottak esetében – nagyon kicsi eltéréssel – egymáshoz közel estek. Azokat az eseteket, ahol eltérés volt, kihagytuk a feldolgozásból. Az ILO-előírás szerinti információk alapján különítettük el a foglalkoztatottakon belül a szellemi foglalkozásúakat, a teljes idős fizikai foglalkozásúakat, a részidős fizikai és alkalmi munkásokat, valamint a vállalkozókat.

M-15. tábla

Dinamikus munkaerő-piaci csoportok megoszlása az egyes MEF-panelekből
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség, súly nélkül)

(%)

Dinamikus munkaerő-piaci csoportok	Az egyes panelek kezdő időpontja							
	2003/01	2003/02	2003/03	2003/04	2004/01	2004/02	2004/03	2004/04
1. Mindkét időpontban szellemi foglalkozású	15,1	15,7	16,0	15,9	15,8	16,6	15,2	15,9
2. Mindkét időpontban teljes idős fizikai foglalkozású	23,5	24,2	23,8	23,9	23,2	23,1	24,7	23,9
3. Teljes idős fizikaiból munkanélküli, eltartott	1,3	1,3	1,6	1,7	1,3	1,4	1,6	1,5
4. Vállalkozó	6,3	6,6	5,7	6,6	6,5	6,8	5,8	6,0
5. Legalább az egyik évben részidős fizikai	2,0	1,9	1,9	2,0	1,9	2,1	2,0	2,0
6. Rokkantsági nyugdíjas	9,9	10,7	10,7	10,1	10,9	10,4	10,2	10,6
7. Öregségi nyugdíjas	23,6	22,1	22,4	22,5	23,1	22,5	23,0	22,8
8. Mindkét évben munkanélküli, felnőtt eltartott	8,1	7,9	8,2	7,7	8,1	7,2	8,4	7,3

9. Munkanélküliből, eltartottból teljes idősz. foglalkoztatott	3,3	2,8	2,8	2,8	3,2	2,9	2,9	2,8
10. Mindkét évben gyermekg. sz.-on	3,1	3,1	3,0	2,6	2,5	2,7	2,7	2,4
11. Egyéb	3,9	3,7	3,9	4,2	3,5	4,3	3,5	4,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

folytatás

	2005/01	2005/02	2005/03	2005/04	2006/01	2006/02	2006/03
1. Mindkét időpontban szellemi foglalkozású	16,2	15,9	16,7	15,7	17,0	16,2	16,6
2. Mindkét időpontban teljes idősz. fizikai foglalkozású	22,7	24,0	23,8	23,6	24,3	24,0	24,4
3. Teljes idősz. fizikaiból munkanélküli, eltartott	1,0	1,4	1,3	1,1	0,9	1,3	1,3
4. Vállalkozó	5,9	5,7	5,4	5,6	5,8	5,9	5,6
5. Legalább az egyik évben részesülő fizikai	2,0	2,5	1,8	2,1	2,0	2,4	2,0
6. Rokkantsági nyugdíjas	10,8	10,3	10,3	10,6	10,4	10,9	11,1
7. Öregségi nyugdíjas	24,1	22,8	23,6	24,2	23,4	23,4	22,3
8. Mindkét évben munkanélküli, felnőtt eltartott	7,5	7,5	7,3	7,1	7,7	7,2	7,6
9. Munkanélküliből, eltartottból teljes idősz. foglalkoztatott	3,1	2,9	2,8	2,8	3,0	2,6	2,3
10. Mindkét évben gyermekg. sz.-on	2,5	2,5	2,8	2,8	2,4	2,5	2,7
11. Egyéb	4,1	4,6	4,2	4,5	3,2	3,6	4,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

M.16. tábla

Kilépési mobilitás 2005 harmadik és 2007 negyedik negyedéve között (2,5 éves időszak alatt)
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség**)

(%)

Aktivitás 2005 harmadik negyedévében	Aktivitás 2007 negyedik negyedévében						
	foglalkoztatott	rokkantsági nyugdíjas	öregségi nyugdíjas	munkanélküli	gyermekgond. szab.	felnőtt eltartott	összesen
1. Foglalkoztatott volt	87,9	2,0	3,7	4,2	1,5	0,8	100,0
2. Munkanélküli volt	43,6	2,8	2,4	44,1	1,8	5,3	100,0
3. Gyermekgondozási szabadságon volt	23,6	-	-	6,6	63,4	6,4	100,0
4. Felnőtt eltartott volt	11,0	5,5	4,8	4,1	4,1	70,5	100,0

M.17. tábla

Kilépési mobilitás 2006 harmadik és 2007 negyedik negyedéve között (1,5 éves időszak alatt)
(a panel induló évében 15–74 éves nem tanuló népesség**)

(%)

Aktivitás 2006 harmadik negyedévében	Aktivitás 2007 negyedik negyedévében						
	foglalkoz- tatott	rokkant- sági nyugdíjas	öregségi nyugdíjas	munka- nélküli	gyermek- gond. szab.	felőtt eltartott	össze- sen
1. Foglalkoztatott volt	93,8	0,8	2,0	2,5	0,5	0,4	100,0
2. Munkanélküli volt	31,7	2,2	1,8	59,2	1,6	3,6	100,0
3. Gyermekgondozási szabadságon volt	14,3	-	-	3,4	78,1	4,2	100,0
4. Felnőtt eltartott volt	9,2	4,2	4,5	6,9	6,9	68,3	100,0

** A 2006 harmadik negyedévében 15–74 évesek.

10. Mintamegoszlások, adatkorrekciók

A vizsgálatokban felhasznált panelmintákról röviden

A 2005–2006-os VÉKA-panel

A 2005–2006-os VÉKA-panel mintája azoknak a személyeknek a sokaságát reprezentálja, akik 2005-ben és 2006-ban is a VÉKA keresztmetszeti felvételének célsokaságához tartoztak; egyszerűsítve: azoknak a 2005-ben magánháztartásban¹⁰ élőknek a sokaságát, akik nem költöztek külföldre vagy intézetbe, illetve nem haltak meg időközben. A panel kiinduló éve 2005.

A VÉKA 2005-ös keresztmetszeti mintájában 14 567 olyan személy volt, akit 2006-ban is megfigyeltek. Közülük 12 901 benne volt a 2006-os keresztmetszeti mintában is. Ők alkotják a panelt.

A különbség (1666 személy) a panelkopásból adódik. A longitudinális súlyozáshoz mindegyik személyről számot kell adni: tudni kell, hogy a célsokaságban maradtak (pl. országon belül magánháztartásban) vagy elhagyták azt (pl. meghaltak, külföldre vagy intézetbe költöztek). Természetesen voltak bizonytalan sorsúak is, akiket a panelkopás ellensúlyozása érdekében – valamilyen modell alapján – be kellett sorolni valamely fenti csoportba.

Az 1666 kiesett személyből 186 bizonyosan elhagyta a célsokaságot, 1480 személynek pedig bizonytalan volt a státusa, őket be kell sorolni valamelyik kategóriába. A besorolás logisztikus regresszió segítségével történt: a nem, korcsoport, régió, településtípus, családi állapot, háztartástípus, iskolai végzettség, aktivitás és jövedelem alapján becsültük annak a valószínűségét, hogy az illető személy melyik kategóriába tartozik. Az eredmény: 1480-ból 42 elhagyta a célsokaságot, 1438 bennmaradt.

Panelsúlyt az a 12 901 személy kapott, aki mindkét évben válaszadó volt. A mintában maradt 14 339 célsokasághoz tartozó személy, ők – a 2005-ös keresztmetszeti súlyokkal – 9 794 261 személyt reprezentáltak, a 228 célsokaságot elhagyó személy pedig 143 256-ot.

A 12 901 válaszadó 2005-ös keresztmetszeti súlyait úgy kellett módosítani, hogy ők megfelelően reprezentálják ugyanazt a sokaságot, amit a célsokaságban maradó 14 339 személy 2005-ben. Ehhez logisztikus regressziót használtunk: a nem, korcsoport, régió, településtípus, családi állapot, háztartástípus, iskolai végzettség, aktivitás és jövedelem segítségével modelleztük a mintában maradás valószínűségét.

A kiinduló keresztmetszeti súlyokat ezen valószínűségek reciprokával (kopási súly) szoroztuk meg, ennek eredménye a longitudinális súly. Megjegyezzük, hogy a kopási súly korlátoztuk: 2-nél magasabb értéket nem engedtünk meg.

A 2001–2006-os VÉKA-panel

A 2001–2006-os VÉKA-panel mintája – bizonyos korlátokkal – a 2001 és 2006 között magánháztartásban élők sokaságát reprezentálja. A feldolgozás kiinduló éve – miként a 2005–2006-os VÉKA panelé – 2005.

Kiindulásként a 2005–2006-os VÉKA-panelben szereplő 12 901 személyből kiválasztottuk azokat, akik a 2001-es népszámlálás idején is éltek. Ezt a 12 384 személyt próbáltuk megtalálni a 2001-es népszámlálás állományában. Az összekapcsolás 10 132 esetben

¹⁰ Megjegyezzük, hogy a VÉKA – a MEF-hez hasonlóan – nem a népszámlálási népességek kategóriát alkalmazta.

sikeres volt, vagyis ennyi személyről van összekapcsolható információ 2001-re és 2006-ra, ők alkotják a 2001–2006-os VÉKA-panel mintáját. Az eljárás során sajnos csak a nem költöző személyek megtalálására volt esély, ez pedig információvesztéssel (torzítással) járt.

Feltételezésünk szerint a fent említett 12 384 személy a 2005–2006-os longitudinális súlyokkal a 2001–2006-os VÉKA-panel célsokaságát reprezentálja, számunkra ők alkotják a kiinduló mintát. Ezért a 2001–2006-os VÉKA-panel 10 132 személyének 2005–2006-os longitudinális súlyát úgy módosítottuk (növeltük), hogy ugyanazt a sokaságot reprezentálják, mint a kiinduló 12 384 személy.

Itt nem beszélhetünk a szokásos értelemben vett panelkopásról, hiszen a kopás az összekapcsolás sikertelenségének következménye. Éppen ezért a súlyozáshoz itt nem logisztikus regressziót használtunk (mint a 2005-2006-os panelben), hanem egyszerű kalibrálást, ahol a sarokszámokat a kiinduló 12 384 személyt tartalmazó minta szolgáltatta.

A MEF-panelek

A MEF negyedéves rotációs panel, az újonnan bekerülő címek hat negyedéven keresztül szerepelnek a mintában, ezalatt gyűjtnek információt a kiválasztott címeken élőkről. Elköltözés esetén azonban – a VÉKA-val ellentétben – nincs személykövetés. Így a MEF-ből kialakítható panelminta valójában a nem költözők sokaságát reprezentálhatja.

A MEF-panelekhez nem készültek longitudinális súlyok. Egy hat negyedévet átfogó mintához mind a hat negyedév keresztmetszeti súlya hozzákapcsolható. A súlyokra vonatkozó számítások azt mutatták, hogy a legcélszerűbb az első negyedév súlyait használni.

Mintamegoszlások

Néhány társadalmi-demográfiai változó esetében egybevetettük a keresztmetszeti állományból keresztmetszeti súllyal képzett, valamint a panelállományból longitudinális súllyal kialakított adatsorokat, (lásd a „Mintamegoszlások a 2005/2006. évi adatállomány alapján”). Célunk az volt, hogy összehasonlítsuk a különböző állományokból különböző súllyal képzett adatok konzisztenciáját, és képet kapjunk arról, hogy befolyásolja-e ez a változók értékeinek megoszlását.

A mintamegoszlások alapján kiderült, hogy az iskolai végzettség kivételével a változók értékei nagyon közel estek egymáshoz, ami igazolta, hogy a súlyok megfelelőek. Néhány esetben számottevő eltérés mutatkozott a keresztmetszeti, illetve a paneladatok között, ami részben a panelhatással, részben azzal magyarázható, hogy olyan változókra is készítettünk megoszlásokat, amelyeket nem vettek figyelembe a súlyok kialakításakor, emiatt előfordulhatott, hogy egy-egy változó adott értéke számottevően eltért a kétféle állományban.

Adatkorrekciók

Fontos, hogy az összehasonlított változókat – mindkét évre vonatkozóan – megfelelően javítsák, tehát az esetlegesen előforduló hibákat korrigálják. Úgy tűnik, hogy ez a javítás az életkor, a családi állapot és a gazdasági aktivitás esetében sikeres volt, az iskolai végzettség változója esetében viszont feltehetően elmaradt. Erre utaltak a 2005-re, illetve 2006-ra vonatkozó összehasonlító adatok alapján mutatkozó valóságidegen tendenciák. Így például a panelállományból készített keresztábra szerint a 2005-ben legfeljebb általános iskolai

végzettséggel rendelkezőknek egyötöde 2006-ban vagy szakmunkásképzővel vagy érettségivel rendelkezett. Ez aligha következhetett be, mint ahogy az sem, hogy a korábban szakmunkásképzettséggel rendelkezők mintegy 8%-a visszacsúszson a legfeljebb általános iskolát végzettek kategóriájába, míg közel egyharmaduk időközben leérettségizzen.

Érdemes azonban még egy momentumot, nevezetesen az adatfelvételek során alkalmazott módszereket számba venni és ezeket is összehasonlítani. A 2005. évi VÉKA-hullám során az iskolai végzettségi adatokat nem önállóan kérdezték, hanem azokat a 2005. évi mikrocenzusból vették át. Ismert, hogy a 2005. évi mikrocenzus során – a korábbiakhoz képest – szokatlanul magas volt a megtagadás, és ebből adódóan a hiányzó információkat csak bizonyos közelítő eljárások segítségével lehetett pótolni. Mérlegelést igényel az a mozzanat is, hogy a mikrocenzus során a háztartás bármely tagja bemondhatta az ott élők adatait, míg a VÉKA-ban csak az adatgyűjtésre kijelölt személy válaszolhatott. Ez utóbbi valamennyi információja az önálló adatgyűjtésből származik, amelyre ráadásul – az előírt minőségbiztosítás érdekében – a felvétel, az ellenőrzés és a javítás fázisaiban egyaránt jóval szigorúbb gyakorlat volt a jellemző.

Úgy véljük, hogy mindez elégséges magyarázatot szolgáltatott arra, hogy miért tértek el egymástól a kétféle forrásból származó adatok. Kérdés volt, hogy miként reagáljunk erre? Elvileg a következő lehetőségek merültek fel:

1. Követjük azt a gyakorlatot, amely a censusok/mikrocenzusok adatait fogadja el érvényesnek, és ennek megfelelően próbálunk olyan korrekciót elvégezni, hogy a 2005-től induló VÉKA-hullámokból származó, iskolai végzettségre vonatkozó adatok konzisztensek legyenek a mikrocenzusadatokkal. Úgy véljük, hogy ez az eljárás – ha egyáltalán kivitelezhető – sérti a VÉKA konzisztenciáját.
2. A 2005. évre vonatkozóan is a 2006. évi adatokat használjuk, és ezáltal biztosítani tudjuk a VÉKA-adatok konzisztenciáját.
3. Harmadik – és nem igazán szakszerű – lehetőség az, hogy az iskolai végzettség változóját kihagyjuk a feldolgozásból. Ám ha erre a hazai közegben találnánk is valamilyen indokot, EU-s adatgyűjtésről lévén szó, kutatók egész sora szembesülne az előttünk álló problémával.

Mindezt figyelembe véve olyan kompromisszumos megoldást kerestünk, amely adottságnak tekinti mindkét felvétel jellemzőit. Ennek megfelelően tényként kezeltük a kimutatott eltéréseket, és *tudomásul vettük, hogy az adott keretek között felvett mikrocenzus adatai eltérnek a longitudinális VÉKA-adatgyűjtésből származó adatoktól.*

Ennek szellemében a 2. sz. alternatívát választottuk, tehát 2005-re vonatkozóan is a 2006. évi adatokat használjuk, tekintve, hogy a hosszú távú VÉKA-adatsorok konzisztenciáját csak így módon lehet biztosítani.

Mintamegoszlások a 2005/2006. évi adatállomány alapján¹¹

A 2005-ben 17 éves és idősebb népesség gazdasági aktivitása 2005–2006-ban, súlyozva

(%)

Kategóriák (változó neve: PL030)	2005. évi keresztmet- szeti állapot	2006. évi keresztmet- szeti állapot	2005/2006. évi panel		A panel eset- számai 2005-re
			2005	2006	
Teljes idős foglalkoztatott	43,2	44,2	43,6	42,3	4296
Részteljes foglalkoztatott	4,3	3,1	4,4	3,0	453
Munkanélküli	6,2	5,9	6,3	4,7	728
Tanuló	8,8	8,3	8,9	9,2	820
Öregségi nyugdíjas	24,6	24,8	24,0	25,3	2903
Rokkantsági nyugdíjas	8,2	8,2	8,0	9,0	826
Háztartását látja el	3,9	4,3	3,9	4,8	444
Egyéb inaktív	0,8	1,1	0,9	1,8	99
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	10 569

Megjegyzés: Itt és a további táblákban a 2005. évi keresztmetszeti adatok a 2005. évi súllyal, a 2006. évié a 2006. évi súllyal, a paneladatok pedig longitudinális súllyal szerepelnek. A gazdasági aktivitást az önbesorolás szerint kategorizáltuk.

A 2005-ben 17 éves és idősebb népesség korcsoportok szerint, 2005–2006-ban, súlyozva

(%)

Kategóriák (változó neve: KORCS2)	2005. évi keresztmet- szeti állapot	2006. évi keresztmet- szeti állapot	2005/2006. évi panel		A panel eset- számai 2005-re
			2005	2006	
17–19 éves	4,8	3,1	4,9	3,1	464
20–29 éves	17,8	17,5	17,9	17,7	1682
30–39 éves	17,0	18,1	17,1	17,5	1740
40–49 éves	16,0	15,9	16,1	15,8	1654
50–59 éves	18,4	18,7	18,5	19,0	1900
60–69 éves	12,2	12,4	12,3	12,6	1501
70– éves	13,9	14,3	13,1	14,3	1628
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	10569

A 2005-ben 17 éves és idősebb népesség családi állapot szerint, 2005–2006-ban, súlyozva

(%)

Kategóriák (változó neve: PB190)	2005. évi keresztmet- szeti állapot	2006. évi keresztmet- szeti állapot	2005/2006. évi panel		A panel eset- számai 2005-re
			2005	2006	
Nőtlen, hajadon	27,0	26,9	27,1	27,0	2637
Házasságban	50,6	50,8	50,8	50,9	5494
Külön él	1,2	1,4	1,2	1,4	127
Özvegy	11,9	11,9	11,5	11,9	1353
Elvált	9,4	9,1	9,4	8,8	958
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	10 569

¹¹ Az adatok a 2005-ben 17 éves és idősebb népességre vonatkoznak, tekintve, hogy az EU-s változók a felvétel személyi kérdőívéről származnak, amelyet csak azokról kellett kitölteni, akik 2004-ben betöltötték a 16 életévüket.

A 2005-ben 17 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2005–2006-ban, súlyozva

Kategóriák az Eurostat kódjai alapján (változó neve: PE040)	2005. évi keresztmetszeti állapot	2006. évi keresztmetszeti állapot	2005/2006. évi panel		A panel esetszámai 2005-re
			2005	2006	
0 pre-primary education	0,8	0,2	0,7	0,2	87
1 primary education	6,5	7,5	6,2	7,6	799
2 lower secondary	28,8	22,4	28,7	21,2	3302
3 (upper) secondary	49,7	51,7	50,2	52,1	5054
4 post secondary (non tertiary)	0,8	3,1	0,8	3,0	70
5 first stage of tertiary	13,0	14,4	13,1	15,2	1224
6 second stage of tertiary	0,3	0,7	0,3	0,7	25
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>10 561</i>

A 2005-ben 17 éves és idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettségének alakulása 2005–2006 között, súlyozva

Kategóriák az Eurostat kódjai alapján 2005-ban	Kategóriák az Eurostat kódjai alapján 2006-ban							
	0	1	2	3	4	5	6	összesen
0 pre-primary education	21,7	62,1	13,3	2,8	-	-	-	100,0
1 primary education	0,2	78,4	17,9	3,3	0,2	-	-	100,0
2 lower secondary	0,1	8,0	60,2	30,5	0,8	0,3	-	100,0
3 (upper) secondary	-	0,2	2,5	86,2	5,1	6,0	0,0	100,0
4 post secondary (non tertiary)	-	-	-	73,8	16,5	9,7	-	100,0
5 first stage of tertiary	-	-	-	2,5	1,1	92,1	4,3	100,0
6 second stage of tertiary	-	-	-	-	-	-	58,3	100,0
<i>Összesen</i>	<i>0,2</i>	<i>7,7</i>	<i>19,7</i>	<i>53,2</i>	<i>3,1</i>	<i>15,5</i>	<i>0,7</i>	<i>100,0</i>

A 2005-ben 17 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettsége, 2005-ben, súlyozva
(a hazai – ISK2005 – változó alapján, a 2005/2006. évi panelállományon)

	(%)
8 általánosnál kevesebb	7,9
Középiskola érettségi nélkül	29,0
8 általános	20,3
Érettségi	29,1
Főiskola	8,1
Egyetem	5,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés: a 2005. évi VÉKA keresztmetszeti állományán – a hazai kódok alapján – ugyanezt a megoszlást kapjuk.

A 2005-ben 17 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettsége 2006-ban, súlyozva
(a hazai – SBISKV_061 – változó alapján, a 2005/2006. évi panelállományon)

	(%)
8 általánosnál kevesebb	9,2
8 általános	23,1
Középiskola érettségi nélkül	25,8
Érettségi	27,7
Főiskola	8,6
Egyetem	5,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>

Az Eurostat által előírt változókkal, illetve azok használhatóságával kapcsolatos néhány tanulság

1. Azt életkörülmények bizonyos dimenzióiban kialakított változók köre nem alkalmas a jelenség megfelelő vizsgálatára

Már a korábbi munkafázisban kiderült, hogy az életkörülmények bizonyos dimenzióit, ezen belül is alapvetően a *háztartások tartós javakkal való ellátottságát* – a lekérdezett információk alapján – nem lehet a megfelelő minőségben elemezni. Az EU-s előírás szerint mindössze 6 tartós fogyasztási eszköz került a kérdőívre, ezek a következők voltak: telefon, színes televízió, számítógép, automata mosógép, hűtőgép, autó.

Ezek kapcsán legalább két alapvető probléma merült fel: 1. számos olyan eszköz létezik, amely adekvátabb képet adhatna a tényleges helyzetről; 2. az egyes fogyasztási eszközöket illetően olyan nagymérvűek a különbségek (életkor, márka stb.), hogy ezek ismerete nélkül nem lehet igazán érdemi következtetéseket levonni.

2. Bizonyos alapvető változók hiánya vagy nem kellő részletezettsége

A gazdasági aktivitással kapcsolatos változónál nem lehet elkülöníteni a gyermekgondozási szabadságon levőket, holott a megélhetési viszonyok vizsgálata szempontjából e ténynek igen nagy a jelentősége. Ezért – több más változóhoz hasonlóan – ehhez a „hazai” file adatait kellett felhasználni.

3. Alapvető változó megfelelő javításának elmaradása

Az adott évre jellemző *részletes gazdasági aktivitás szerinti összetétel* változóját két EU-s változó, az önbesorolás szerinti aktivitás (PL030), valamint a jelenlegi főaktivitás (rb210) alapján lehetett – bizonyos feltételezések mellett – kialakítani. A 2005. évi változók egybevetése konzisztens képet mutatott, például a jelenlegi főaktivitás kategorizálása során foglalkoztatottként rögzített személyek, önbesorolásként is ezt a státust adták meg. Ugyanígy konzisztensen megfeleltethető volt a munkanélküliek, a nyugdíjasok és az egyéb inaktívak kategóriája is.

Más a helyzet a 2006. évi adatok esetében, mert ott az önbesorolás szerint munkanélküli, tanuló, nyugdíjas, családját látja el, valamint az egyéb inaktív kategóriába kerülők kisebb-nagyobb hányada a jelenlegi főaktivitás szerint foglalkoztatottként jelent meg. Elvileg előfordulhattak ilyen esetek, hiszen a jelenlegi főaktivitás megjelölése az ILO-előírást követte. Kérdés azonban, hogy 2005-re vonatkozóan miért nem mutatkoztak hasonló inkonzisztenciák. Ez arra utal, hogy feltehetően eltérő módszerrel javították a 2005., illetve 2006. évi adatokat.